Finnugor Tudománytörténeti Füzetek
1.

Halász Ignác három lappföldi útja

Izsó Miklós Művelődési Ház és Könyvtár
Izsófalva, 1997

Halász Ignác

1855–1901

Finnugor Tudománytörténeti Füzetek
1.

Halász Ignác három lappföldi útja

Izsó Miklós Művelődési Ház és Könyvtár
Izsófalva, 1997

Szerkesztette:
Hadobás Sándor

Technikai munkatárs:
Kőszeghy László

A kötet megjelenését
Izsófalva Nagyközség Önkormányzata
támogatta

A kiadvány az eredeti nyomtatott szövegek
felhasználásával készült
a *Budapesti Szemle* 41., 51. és 70.,
valamint a *Földrajzi Közlemények* 18. kötetéből

A SVÉDORSZÁGI LAPPOK KÖZÖTT.*)

Mélyen tisztelt akadémia! Mielőtt a lappokhoz való útazásomról jelentésemet előterjeszteném, kedves kötelességemnek tartom, hogy mindenek előtt hálás köszönetemet nyilvánítsam a magyar tudományos akadémiának azon hathatós támogatásért, a mely által lehetővé tette, hogy a svédországi lappokhoz tervezett útam megvalósuljon és ez által nyelvöket és szokásaikat tanúlmányozhassam. A svédországi lapp nyelvjárásról eddig csak nagyon csekély ismereteink voltak. Mindössze egy száz évesnél idősebb szótár, mely mellé egy rövid nyelvtani vázlat van függesztve és néhány svédből fordított szentirásbeli könyv állott rendelkezésünkre. Az igazi, élő népnyelvről a legújabb időig nem volt semmi tudomásunk. Csak a hetvenes években kaptunk egy pár olyan szöveget, a mely a ma élő lapp nyelvet tükrözteti vissza. 1874-ben Malå vidéki lappok fordúltak meg Buda-Pesten és ezektől Budenznek mintegy nyolcz lapnyi szöveget sikerült gyüjtenie. 1876-ban Donner Ottó, finn egyetemi tanár, útazott Svédország éjszaki részébe, Fjellner András akkor már 80 éves sorselei paphoz, hogy egynéhány csak ettől tudott lapp dalt és epikus költeményt leírjon. E két rendbeli, bár csekély népnyelvi gyüjtemény a lapp nyelv tudományos ismerete szempontjából fölötte becses. Mind a hangtan, mind az alaktan terén számos oly adatot tárnak föl előttünk, melyeket az addig ismert szövegekben nem találunk. Az a tudat, hogy e csekély gyüjtések is mennyi újjal növelték ismereteinket, érlelte meg bennem azt

*) Fölolvastatott a magyar tudományos akadémia 1884 deczember 1-jén tartott ülésén.

az elhatározást, hogy a lappokhoz útazzam és a magyar összhasonlító nyelvészet szempontjából oly fontos nyelvökről való fogyatékos ismereteinket, a mennyire csekély tehetségemtől kitelik, én is bővitsem valamivel.

Vajon sikerült-e és mennyiben sikerült e czélt elérnem, arra szolgáljon feleletül a következő jelentés:

* * *

Június 17-dikén indúltam el Buda-Pestről és Varsón, Szt-Péterváron áthaladva, első sorban Finnországnak vettem útamat. Ott különösen a nálunk is eléggé ismert Genetz Árviddal és Donner Ottó egyetemi tanárral akartam találkozni, mint olyanokkal, a kik már jártak a lappok között és nekem az éghajlati viszonyokra, a lappokkal való bánásmódra, a köztök való élésre és több e félére nézve hasznos fölvilágosításokkal szolgálhatnak. Június 22-dikén értem Helsingforsba és két napig Jalava (Almberg) Antal vendégszeretetében részesültem. A finn főváros ekkor már üres volt. Az egyetem és a többi iskolák be voltak zárva, a finn irodalom fő képviselőinek legnagyobb része pedig vidékre menekült. Donner Ottó ugyan otthon volt még, de sajnálatomra nem beszélhettem vele. Neje épen akkor halálos betegséggel viódott. Genetz sem volt már rendes lakóhelyén, Tavastehusban, tehát nyári lakásán, Vehoniemiben kerestem föl, s miután nála egy napot töltöttem s a kivánt dolgok felöl tájékozódást nyertem, Tammerforsnak folytattam útamat, hogy onnan a tengerparti Abóba, Abóból pedig a hajóval Stockholmba útazzam. Tammerforsban épen oda érkeztem napján nyilt meg egy akkor tájban rendezett országos gazdasági tárlat. Értesültem róla, hogy magister Jaakkola Károly, Björneborgból, a kit a finn-ugor társaság ösztöndíjjal ugyancsak a lappokhoz küldött, szintén ott lesz a tárlaton. Felöle való tudakozódásomnak megvolt az a haszna, hogy találkozhattam vele. Már a vonatnál voltam, midőn fölkeresett, de még elég időnk volt, hogy megállapítsuk, mikor és hol jövünk össze Stockholmban, hogy onnan aztán együtt folytassuk útunkat a lappokhoz.

Június 27-dikén délután értem a svéd fővárosba. Hat napig időztem ott, hogy fülemet egy kissé hozzá szoktassam a különös accentusú svéd nyelvhez. E különösség abban áll,

hogy a svéd szókban, ha kéttagúak is, tulajdonképen két hangsúly van: egy fő és egy mellékhangsúly, a melyben a hang nem süllyed, hanem inkább emelkedik. Innen származik aztán a svéd nyelvnek az a sajátsága, hogy az egyes szótagok mind megannyi külön szókként hangzanak. E sajátságos, éneklő hangsúlyozás oly szokatlan volt nekem, hogy kezdetben a legközönségesebb szavakat is alig voltam képes meghallani. Az első két nap szinte kétségbe voltam esve, hogy valaha megérthetem a svédeket. Szerencsére azonban lassankint hozzá kezdett a fülem szokni a szokatlanhoz, a hozzám intézett szavakból mind több és több érthetőt tudtam kikapni s mire Stockholmból elindúltam, arra a tapasztalatra jutottam, hogy még sem olyan nehéz a svédek megértése, mint kezdetben gondoltam.

Július 2-dikán szálltunk az idő közben megérkezett Jaakkolával együtt egy Hernösandba induló hajóra. Huszonegy órai tengeri út után megérkeztünk e jelentékeny éjszaki városba. Csak 5200 lakosa van ugyan, de élénk kereskedelmi és iparüző hely; itt székel Angermanland tartománynak a kormányzója és több ezer mérföldnyi területnek lelki feje, éjszaki Svédországnak püspöke. E püspök gondja alá tartoznak az összes svédországi lappoktól lakott területek is. Hernösandba különösen azért mentünk, hogy magunkat a püspöknél bemutassuk és tőle esetleg ajánló leveleket szerezzünk a Lappmarkokba. Volt egy másik, nem kevésbbé fontos czélunk is. A svédországi lapp nyelven irott könyveket sehol sem lehet könyvárúsi úton megszerezni. Tudtam azonban, hogy e könyvek nagy része Hernösandban jelent meg és ha valahol, itt lehet majd megkapni. Kicsi híja volt, hogy egyik czélunkat sem értük el. A püspököt nem találtuk otthon; kevéssel az előtt nagy körútra indúlt a lappok közé, lapp könyveket pedig a hernösandi könyvkereskedőnél sem lehetett kapni. Szerencsénkre a hajón egy luleåi tanárral ismerkedtünk meg. Evvel újra találkoztunk Hernösandban, ott bemutatott bennünket egy oda való tanár ismerősének, ez pedig elvezetett bennünket a consistoriumhoz, tudniillik az egyházkerületi gondnoksághoz, hogy ott talán majd tudnak fölvilágositással szolgálni, merre szerezhetjük meg a lapp könyveket. A consistoriumban lekötelező szivességgel fogadtak bennünket és midőn kérésemet előterjesztettem, legnagyobb örömömre azt

a fölvilágosítást kaptam, hogy a keresett könyvek csakis náluk vannak raktárban, pénzért nem szerezhetők meg, azonban szívesen szolgálnak mind a kettőnknek a található könyvekből egy-egy példánynyal. E könyveket államköltségen nyomtatják és Hernösandból küldözgetik szét a Lappmarkokban élő papokhoz, hogy a lappok közt ingyen oszszák szét. Tizenhárom, nyelvészeti szempontból igen becses, lapp könyvnek jutottunk itt a birtokába. E könyvek között több olyan is van, a melyeknek léteztéről eddig semmi tudomásunk sem volt. Ilyen a többek közt az egész ó- és új-testamentum lapp fordítása, mintegy 2500 lapnyi szöveggel, továbbá *Svédország története* és *Luther kisebb kátéja*. Ez utóbbi az eddigi nyomtatott könyvekben szokásos lapp nyelvtől jelentékenyen eltérő nyelvjáráson van írva. Mint később meggyőződtem, e nyelvjárás a Lule lappmarkbeli. A Hernösandban szerzett könyvekhez később a Lule lappmarkban való időzésem alkalmával még öt darab könyv járúlt úgy, hogy utamról összesen tizennyolcz könyvet, meg pedig tudomásom szerint az összes újabbkori svéd-lapp irodalmat sikerült magammal hoznom.

Hernösandból még az nap, július harmadikán délután indúltunk fölfelé az Angerman-elfen egy Sollefteåba tartó hajóval. Az Angerman-elf Svédország legszebb folyója; hatvanöt kilómeterig fölfelé többnyire oly széles, hogy inkább keskenyebb tengeröböl, mint folyó hatását teszi az útazóra, a regényes szépségü vidék pedig, mely egész Sollefteåig a legváltozatosabb képekben tárúl elenk, ritkítja párját. — Némely lelkesült útas még a rajnai útnak is föléje helyezi. Éjfél tájban érkeztünk meg Sollefteåba, a hol egy hatalmas vizesés végét szakítja a további hajózásnak. Sollefteåban ismerkedtem meg először igazán az éjszaki vidékek azon sajátságával, hogy június és július hónapokban éjtszaka helyett örökös világosság uralkodik. Ide érkeztem idejében a nap már fél tiz óra tájban lenyugodott ugyan ezen, a 63-dik és 64-dik éjszaki szélesség közt elterülő vidéken, az esti pirosság azonban mind addig ott ragyogott az égen, míg csak valamivel két óra előtt a napot megelőző reggeli hajnal föl nem váltotta. Egész júliusban, a míg Jemtlandban tartózkodtam, még éjfélkor is, mikor pedig leghomályosabb volt, ép oly kényelmesen írhattam és olvashattam, mint nálunk a leghosszabb napon nyolcz órakor nap lenyugtával.

Sollefteåból július 4-dikén délelőtt 11 órakor indúltunk tovább a rendes svéd kocsival, egy két kerekű taligával, melyet egy ló szokott húzni. Csak egy útasnak és rajta kivül a kocsisnak van helye az ülésben, mikor pedig takarékosság szempontjából kettő útazik együtt, néha el kell tűrnie, a mint közbe-korba nekünk is el kellett türnünk, hogy a kocsis egyiknek vagy másiknak ölében ülve, hajtsa rendesen jó hússban levő, de lassú menéshez szoktatott lovát. Újabban hatalmas vasúti vonal hasítja keresztül éjszaki Svédországot, mely Stockholmtól éjszaknak, Sundsvalltól nyugatnak tartva, később egyesülten folytatja útját Norvégiának és Drontheimban ér véget. E vonalnak egyik csak az idén megnyilt végpontját, Håsjöt, akartuk elérni, hogy onnan aztán vasúton folytassuk útunkat, a meddig lehet. Sollefteåtól Håsjöig huszonegy óra hosszáig majdnem egy folytában szekéren ültünk és csak ott tartottunk rövid pihenőket, a hol lovat kellett váltanunk. Håsjöbe nyolcz órakor reggel, a vasút indulásához épen jókor érkeztünk meg és legelőször is Jemtland tartománynak a fővárosába, a Storsjö, magyarúl Nagytó, mellett elterülő Östersundba útaztunk, hogy ott a Jemtlandban élő lappok felől, a kiknek a nyelvet első sorban akartuk tanúlmányozni, közelebbi fölvilágositást kapjunk. Az itt élő lappok nyelvét eddigelé még senki sem tanúlmányozta s egyetlen sornyi irás vagy mutatvány sem volt közölve e különös nyelvjárásról.

Östersundban megtudtuk, hogy a város közelében vagy egy órajárásnyira egy koldus lapp család tartózkodik. Másnap tehát kora reggel kivezettettük magunkat a lappok tartózkodó helyéhez. Hosszas keresgélés után végre ráakadtunk a lakóhelyökre, de nem magokra a lappokra. A sátroknak is csak a vázát, a földbe vert vékony fatörzsöket leltük az erdőben, maguk a lappok azonban már nem voltak ott, valahová máshova költöztek vagy pedig szanaszét kóboroltak a rengetek erdőségben. Minthogy vezetőnk nem tudta tartózkodásuk újabb helyét, magok a lappok pedig csak egy hét leteltével, a következő szombati napon jöttek volna rendes szokásuk szerint a városba, tehát elhatároztuk, hogy nem töltjük az időt hasztalanúl a keresésökkel, hanem még az nap tovább indulunk olyan vidékre, a hol a legnagyobb valószinűség szerint már akadunk lappokra. Egyedüli kalauzunk Düben Gusztáv, stockholmi egyetemi tanárnak, *Om Lappland och Lapparne (Lapp-*

országról és a Lappokról) czimű könyve volt. Az ebben található adatoknál Östersundban sem kaphattunk jobbakat.

A jemtlandi lappok az éjszaki szélesség 65-dik fokától dél felé egészen a 62-dik fokig vannak szerte szórva. Végső telepök a Rut hegységben van. Tovább délnek már egyáltalában nem akadunk lappokra. A jemtlandi lappok egy-két koldus kivételével valamennyien ott élnek a svéd-norvég határon emelkedő hótakart hegységekben, melyeknek legnagyobb része három egész négyezer lábnyira, a Syl-fjäll pedig mintegy 6000 láb magasságnyira emelkedik. Ez az egész vadregényes vidék, mely hatalmas hegyhátakat bocsát a két szomszédos tartományba, tele van szép völgyekkel és tavakkal és eredő helye több nagyobb svéd és norvég folyónak. Van egy-két völgye, mely közvetetlenül megy át egyik országból a másikba; ezeken keresztül visz a vasút a norvég Trondhjemba, az országút pedig Levangerba; innen nyúlnak ki a Syl-fjällek elágazásai egészen Röråsig. Az itt élő lappok három különböző kerülethez tartoznak. A legéjszakibbnak a neve Fölinge lappmark mintegy 400 lappal; a középsőnek a neve undersåkeri lappmark, melyben mintegy 200 lappot találunk, a legdélibbnek a neve pedig berjedali vagy tennäsi lappmark, a hol körülbelül 170 lapp ember él. Ez óriás, több száz négyszög mérföldre kiterjedő területen tehát alig akadunk összesen 800 lappra. Közülök egy sem lakik városban vagy faluban, valamennyien nomád életet folytatnak, foglalkozásuk kizárólag a rénszarvastenyésztés és ezekkel vándorolnak a különböző évszakok szerint különböző helyekre. E vándorlás azonban rendszerint bizonyos meghatározott területen belül történik; van külön tavaszi, nyári és őszi tartózkodó helyök, a hová rendesen visszatérnek. Csak télen nincsenek biztos helyhez kötve. Ilyenkor öt-hat helyen is kell fölváltva tartózkodniok és sokszor 20—40 mérföldet is bebarangolniok, míg olyan helyen üthetik föl tanyájokat, a hol a szarvas a kemény és mély hó alól elegendő táplálékot, elegendő mohát tud magának fölkaparni. Nagyon természetes, hogy ilyen életmód mellett csak sátrakban lakhatnak, melynek fő gerendáit minden pillanatban fölszedhetik és ismét a földbe verhetik, melynek ponyváját bármikor összerakhatják és ismét kifeszíthetik. A nomád lappokon kívül csak még néhány koldus vagy napszámos lappra akadunk. Rendesen olyan lappok ezek, a kik

vagy hanyagságuk, vagy a farkas pusztítása, vagy egyéb elemi csapás következtében elvesztették rénnyájaikat. Számuk nagyon csekély és értesülésem szerint az egész Jemtlandban összesen öt-hat ilyen lapp ember, ha van.

Östersundhoz legközelebb esett Undersåker lappmark; ennek a lappjaival akartunk mindenek előtt megismerkedni. A vasút elvitt egész Undersåker állomásig, melytől másfél órányira templom is volt. Azt hittük, hogy vasárnap levén, a közeleső hegyekből majd vetődnek erre lappok a templomba. De csalódtunk. Undersåkerban azt a fölvilágosítást kaptuk, hogy öszszel és tavaszszal ugyan elég lapp tanyázik a környéken, most azonban, hogy az idő melegebbre fordúlt, mind künn vannak már nyári helyökön, a magasabb fjällekben. Isteni tiszteletre különben sem jönnek Undersåkerba, mert a hegyek között saját templomuk van, a hol számukra évenkint kétszer, legfölebb háromszor külön isteni tiszteletet szoktak tartani. A napokban épen szintén lesz miséjök az Anaris és Hittings-fjällek tövében levő kápolnájokban, Valbo helységben. Ez utóbbi hír ismét kedvre serkentett bennünket és attól való félelmünk, hogy tudj' Isten, meddig vándorolhatunk összevissza, míg lappokra akadunk, eloszlott. Még nagyobb lett az örömünk, mikor a további beszélgetés folyamában azt is megtudtuk, hogy Undersåkertól nem messze, Edsåsen községben lapp gyermekek számára iskola is van. Most ugyan nem folyik a tanítás, hanem azért lehetséges, hogy egyik vagy másik lapp fiú vagy leány nem ment haza nagyon is távollakó szüleihez, hanem ott maradt, míg a tanítás újra kezdődik.

Másnap reggel átgyalogoltunk a csak egy órányira levő Edsåsen községbe és kérdezősködésünkre a legnagyobb készséggel előteremtettek egy frostvikeni, Jemtland legéjszakibb részéből való leányt, a ki a vakáczióra ott rekedt. Csinosan öltözködve, svéd ruhában jelent meg előttünk. Tizenhét éves, majdnem kifejlett hajadon volt már ez az elemi iskolás leány. Mint később meggyőződtem, a többi itt levő tanulók legnagyobb része hasonló korral dicsekedhetett. Tizenkét évesnél fiatalabb fiút vagy leányt nem is láttam. E különös jelenségnek ez a magyarázata, hogy majdnem kivétel nélkül csak akkor kerülnek a lapp gyermekek az edsåseni iskolába, mikor már otthon, a fjällek között valamelyik vándor lapp

tanítótól az olvasás és vallástanból némi előleges ismeretet szereztek. A vándor tanítókat, ilyen tudtommal egész Jemtlandban csak kettő van, valamint az edsåseni iskolát is részben a kormány, részben pedig az úgynevezett »missions-sällskap» (a hittérítő társaság) tartja fönn. Négy évig szoktak a lapp gyermekek az edsåseni iskolában tanúlni, hogy az előbb említett elemi ismeretekben valamivel nagyobb tökéletességre vigyék, ezen kívül pedig az írásból, számolásból, földrajzból és Svédország történetéből szintén szerezzenek némi ismereteket.

Az a leány, a ki előttünk állt, most már három esztendeje koptatta az iskola padjait. Lappúl szólítottam meg, hogy hová való. Az első kérdésre felelt is, a második kérdésre már csütörtököt mondott a tudományom, sem ő nem értette meg azt, a mit én kérdeztem, se pedig én azt, a mit ő kérdésemre mondott. Láttam, hogy így nem boldogulok, tehát svédre fordítottam a beszédet és ezen a nyelven kérdezgettem tőle egyet-mást, még pedig úgy, hogy kérdéseimet lefordíttattam vele lapp nyelvre s mind ezt, mind pedig a feleletet följegyeztem magamnak. Miután így röviden végig mentem a főbb név- és igeragozásbeli alakokon és egy csomó fogalomnak a lapp nevét is megtudakoltam, arra a tapasztalatra jutottam, hogy itt olyan nyelvjárással van dolgom, mely a többi előttem ismeretes lapp nyelvjárásoktól mind hang-, mind alaktanilag rendkívül eltérő. E tapasztalatomat később bőségesen igazolták e nyelvjárás terén tett későbbi tanúlmányaim. Oly annyira különbözik a jemtlandi lapp nyelvjárás a többi ismerttől, hogy midőn nekik a Hernösandból magammal hozott nyomtatott könyvekből vagy Budenznek az egykor Buda-Pesten is megfordúlt malái lappoktól gyűjtött szövegeiből egyet mást fölolvasgattam, egy szót sem értettek belőle. Úgy jártam később, midőn a Svédország legéjszakibb részén élő lappokhoz útaztam. Ezek sem értettek semmit sem azon szövegből, melyeket a déli lappoknál gyűjtöttem.

E tapasztalat egész váratlanúl lepett meg és kezdetben majdnem leverőleg hatott rám. Leginkább az bántott, hogy annak a sok készülődésnek, melyet útazásomra a lapp nyelvből tettem, ezeken a vidékeken nem vehettem semmi gyakorlati hasznát és úgy kell majd e dialectust tanúlnom, mintha egészen új nyelv volna. E tapasztalattal tértem vissza Undersåkerba, illetőleg az Undersåker nevű vasúti állomás mellett levő négy

házból álló Stamgärde községbe. Egy svéd parasztnál, kinek az volt a kötelessége, hogy az útasokat a legközelebbi állomásokig szállítsa, voltunk elszállásolva. Mire Edsåsenből Stamgärdeba visszaérkeztünk, már ott volt a Kall egyházkerületéből való pap is, a ki az undersåkeri lappmarkban élő lappok számára isteni tiszteletet szokott tartani. E kilenczven négyszög mérföldnyi lappmarkban összesen két kis lapp templom volt. Az egyik Undersåkertól délre talán öt mérföld távolságra Valbóban, a másik pedig a vasúti állomástól éjszakra mintegy 10—11 mérföldnyi messzeségben, Kålåsenban. A kallbeli pappal megbeszéltük, hogy együtt teszszük meg az útat Valbóba. Egyelőre nem volt szándékunk Undersåkerba visszatérni, hanem valamelyik lappal el akartunk menni a hegyek közé, hogy mindjárt kezdetben egy hetet ott töltünk valamelyiknek a sátorában. Július 8-dikán fárasztó, majdnem nyolcz óráig tartó út után értünk a lapp kápolna helyére. Különböző vidékről való lappok jöttek ide s a menynyire lehetett, föllhasználtam az alkalmat, hogy tájékozást szerezzek magamnak, mennyiben eltérő tájszólásokat használnak az erre élő lappok. Az a szándékom, hogy innét valamelyikkel tovább mehessek, nem teljesedett. Egy család lakott az időben a lapp kápolna közelében, mintegy két mérföldre, azonban ez is épen azon a ponton volt, hogy rénnyájával más, még távolabb eső helyre költözzön. A Valbóban összegyülekezett lappok közül a kallbeli pap különösen két lapp suhanczot ajánlott mint olyanokat, a kik a többieknél értelmesebbek és a kik esetleg hajlandók lesznek hozzánk szolgákként szegődni. Az isteni tisztelet végezte után a két legénynyel csak ugyan megbeszéltük a dolgot. Kezdetben hajlandók is voltak a velünk való jövetelre, de midőn aztán egy kis grammatikai kereszttűz alá fogtuk őket, szörnyen megúnhatták a dolgot, mert egyszerre csak a faképnél hagytak bennünket, föltarisznyáztak és elmentek vissza a hegyek közé.

Társam ott maradt a lapp kápolna helyén egy svéd parasztnál, minthogy egy nyomorék lapp teremtés hajlandónak nyilatkozott a mester szerepére, én pedig, tudva, hogy az edsåseni iskolában nemsokára megkezdődik a tanítás s hogy az ott levő lapp leány segítségével addig is a Fölinge lappmarki dialectust tanulmányozhatom, elhatároztam, hogy visszatérek Undersåkerbe és kezdetben a mennyire lehet, a lapp

iskolát fordítom hasznomra. Ez az iskola csakugyan olyan alkalmas hely volt a lapp nyelv tanúlmányozására, hogy keresve sem kereshettem volna jobbat. Jemtland legkülönbözőbb vidékeiről való lapp tanulók jártak ide s épen ez oknál fogva, mind a mellett, hogy folyvást az undersåkeri lappmarkban tartózkodtam, az összes Jemtlandban élő nyelvjárásokat, tehát a fölingeit és a herjedalit is volt alkalmam tanúlmányozni és belőlök nyelvmutatványokat gyűjteni.

Mikor visszaértem Edsåsenba, a Frostviken vidékéről való leányon kivül egy Herjeådalból, a tennäsi fjällekből való fiút is fedeztem föl. Fölváltva fogadtam meg e kettőt napszámba, hogy segítségökkel Jemtland legéjszakibb és legdelibb nyelvjárásaival ismerkedjem meg. Fő czélom volt, hogy minnél több összefüggő szöveget gyűjtsek, mert csakis ezeknek a kapcsán ismerkedhetünk meg egész biztossággal a nyelvtani alakokkal és az alakok használatával. Minthogy sem a Fölinge lappmarki leány sem a herjedali fiú nem volt az elbeszélésnek a mestere, meg nem is tudtak eredeti meséket, tehát kezdetben más gyüjteményekben már megjelent lapp meséket dolgoztam át velök ezen a nyelvjáráson is, vagy pedig egyes mondatokat és szókat kérdezgettem tőlök.

Július közepe táján újra megkezdődött a tanítás, mind több vidékről való tanulók gyültek össze s mind újabb és újabb egymástól több tekintetben eltérő tájbeszédeket tanúlmányozhattam. Közbe-közbe egyes felnőtt lappok is vetődtek Undersåkerba, rendesen valamelyik tanulónak az anyja vagy testvére, ezeknek ott tartozkodását is igyekeztem lehetőleg fölhasználni. Lassankint nyolcz eltérő vidék nyelvéről szereztem többé-kevésbbé tudomást.

Július vége felé beköszöntött a szénakaszálás és gyűjtés időszaka. Ugyanazok a tanulók, a kiket szállásadó gazdájok csekély fizetésért eddig szivesen bocsátott rendelkezésemre, ezentúl már nem voltak kaphatók. A lappmarkokban kevés a munkaerő, a szénagyüjtéssel pedig sietni kell, elvonták a fiúkat tehát egy időre az iskolától is, tőlem is és könyvek helyett sarlót és gereblyét kellett forgatniok. Undersåkerban többé nem volt maradásom. Időközben Jaakkola is visszatért Valbóból, a hol összesen alig egy hetet töltött, és elhatároztuk, hogy együtt megyünk a norvég határon élő lappokhoz és egy darabig köztök töltjük az időnket.

Július 29-dikén hagytuk oda eddigi tartózkodásunk helyét és 30-án este a lappok közelében, Skalstuganban voltunk. Egyetlen vendéglőből áll az egész helység. Nyári időben meglehetős látogatott hely, a touristák gyakrabban fölkeresik gyönyörű vidéke s különösen a lappok miatt, a kik innen legkényelmesebben megközelíthetők. Másnap reggel hozzájok indúltunk a vezetőnkkel. Egy fél óráig nyírfákkal tarkált fenyvesen át kellett haladnunk; ezután vége szakadt a gyalogútnak; csónakon vitettük át magunkat a három negyed mérföld szélességű Skal tavon. A túlsó parton dombos, mocsáros, lápos vidéken fölfelé haladva talán egy negyed óra múlva elértük a svéd-norvég határvonalat s ezután nemsokára a norvég oldalon útazásunk czélját, a lapp kunyhókat. Három kunyhó, lappúl *koǫtie* v. *kwotie* volt itt, mindegyik egyforma alakra épitve. A hatalmas Kölahöga hegység lábánál, alig kétszáz lépésnyire a hóhatártól ritkás, elcsenevészett nyírfaerdötől körülvéve emelkedett egy kis dombon a három különös alakú lakás. Négy, a földbe vert, kissé megácsolt nyírfatörzs, melynek fejénél az elágazás helye még megvan, képezi az itteni és főbb vonásaiban egyszersmind a többi lappok *koǫtie*jának is az alapját. E gerendafák úgy hajlanak egymáshoz és az ágak úgy kapaszkodnak fölül egymásba, hogy közepett egy fél méter átmérőjű, gömbölyü tetönyilás marad. E fő gerendafák mellé aztán még több szálfa is van a földbe verve, melyeknek hézagait nyirfagalylyal vagy turfával tömködik ki. Az ily módon készült épületet aztán vagy egészen turfadarabokkal födik, vagy pedig ponyvával kerítik be. A fönt említett tetönyíláson kivül csak még egy nyílást találunk a lapp sátoron vagy kunyhón — az ajtót. Ez háromszögalakú s egy fával kipeczkelt vászondarab vagy rénszarvasbőr takarja be. E nyílás oly alacsony, hogy egészen a földig guggolva vagy térdelve lehet rajta a sátorba jutni. Bent a *koǫtie*ban semmit sem találunk, a mi a czivilizált ember elkerülhetetlen szükségletét szokta képezni. Nincs itt sem ágy, sem asztal, sem szék, egyáltalában a legcsekélyebb bútordarabka sem. A *koǫtie* közepén van egy négyszögletü, lapos kövekkel bekerített kis hely, ez az *arnie*, a tüzhely. Kora reggeltől a lefekvés idejéig folyvást vigan lobog itt a tüz. Füstje betölti az egész sátort, kivéve a földtől számitva két lábnyi magasságú tért, mely rendesen ment marad töle, és kényelmes lassúsággal húzódik kifelé az úgyne-

vezett *riehpenen*, a tetönyíláson. A tetönyíláson keresztbe van egy kis rúd, erre van erösítve egy láncz s a láncz végébe szokták akasztani azt az üstöt, melyben ételöket főzik. Hajdanában az ilyen lapp sátornak négy nyílása is volt. A mostani ajtóval szemben volt a hátsó ajtó, a *poššuą*, és oldalvást is egy-egy. A *poššuąt* a pogány lappok szent helynek tekintették, csak a házi gazdának volt szabad erre felé bejárnia, azonban ezt is csak ritka alkalommal tette meg, csak akkor, midön vadászatról valamely nagy zsákmánynyal, például medvével jött haza. Ma az edényeket és élelmi szereket szokták a *poššuą*ban tartani. Ha más nem, a kutyák, tapasztalatom szerint, még most is rendkivüli tiszteletben tartják ezt a helyet. Arra vannak szoktatva. Az ő helyök is bent van a sátorban, az ajtótól rendszerint jobbra, szabad tetszés szerint ki és bejárniok, azt azonban a lappok közt való időzésem alatt nem tette egy sem, hogy egész a *poššuąig* mert volna menni. Ott tartottam magam is minden élelmi szeremet, be sem volt takarva, a sátorban gyakran nem volt egy lélek sem, s még sem hiányzott belőle ottlétem alatt soha a legcsekélyebb sem.

A három *koątie* közül a legnagyobban szállásoltuk el magunkat. Egy hetven éves lapp ember és mintegy negyven esztendös beszédes asszony voltak a szállásadóink. Kivülök három apró gyermekből és egy szolgából állt a kunyhó lakossága. A bemenettől jobbra jelöltek ki kettönknek a fenyö- és nyírfa-rözsével bebintett földön külön helyet. A puszta földet használják a lappok éjjel fekvöhelyül is és a rénszarvasbör csak takaróúl szolgál nekik. A puszta földön háltunk mi is, csakhogy takarót nem tudtunk kapni. Épen annyi rénbörük volt otthon, a mennyire magoknak okvetetlenül szükségök volt. Fölösleges holmijokat lakásuktól messze, részint Skalstuganban, részint még tovább néhány mérföldnyire egy-egy, vándorlásuk útjába eső, kis tárházukban szokták tartogatni. Másnap azonban valahonnan mégis elöteremtett háziasszonyunk rénbört, a melyet legalább párnául használhattunk, magam pedig egy sarokban háziasszonyom rénbörszoknyáját fedeztem föl és foglaltam le, hogy a meglehetös hüvös éjtszakákon a plaid fölött lábtakaróúl szolgáljon.

Nyolcz napig tartózkodtam itt és e nyolcz nap alatt többet sikerült népköltészeti és ethnographiai szempontból gyüjtenem, mint másutt három hét alatt. A három kunyhó

lakossága tulajdonképen egy családot képezett és körülbelül nyolczszáz rénszarvasból álló nyájokat is együtt őriztették. Az egyik kunyhóban az én öregemnek az első feleségétől való fia lakott a családjával, a másikban pedig a nőtestvére fiával, egy lapp vándortanítóval együtt. Ez a tanító egészen úgy él, mint a többi lappok. Épen olyan ruhában jár, ép úgy kijár a rénszarvasokat őrizni, ép úgy feji őket és semmi más által sem tünik ki a többi közül, mint hogy valamivel nagyobb a müveltsége. Nem csak az elemi iskolákat végezte el, hanem az östersundi tanító-képzőben egy pár semestrist is. A kormány háromszáz króna, körülbelül kétszáz forint fizetést ád neki esztendőnkint és ezért kötelessége augusztus 15-dikétől május végéig két-két hónapig a különböző hegységekben tartózkodó lappok között időzni és ez idő alatt gyermekeiket az olvasás és vallás elemeiben oktatni. A kunyhómbeli lapp szolga volt ott tartózkodásom alatt a rendes mesélőm, a lapp tanítót pedig arra használtam föl, hogy vele a nyelvtani alakokat megmagyaráztassam. Minden esetre érdekes volt egy lappal singularisról, pluralisról, infinitivusról, imperativusról, accusativusról s más e féléről beszélni.

A lappok müveltsége különben korántsem olyan kezdetleges, mint azt gondolnók és a mint köztök való időzésem előtt magam is gondoltam. A legöregebbeket és a még iskolába járni nem tudókat kivéve, alig akadni a lappok, különösen a jemtlandi lappok között olyanra, a ki ne tudna irni, olvasni vagy legalább is olvasni. A nép e művelésére a vallásnak rendkivül nagy befolyása van. Nem eresztenek addig senkit sem az Úr asztalához, míg csak a bibliát meg nem tanúlta olvasni. A lapp nép pedig eltanúlta a svedektől és a norvégoktól a vallásosságot. Sátraikban profán dalok helyett zsoltárokat énekelnek és tündérmesék elmondására csak nagy rábeszélésre vállalkozik még az is, a ki ilyent sokat tud. Nehéz tőlök igazi népmeséket kapni, mert ezek elmondásával, azt gondolják, vallásos érzetöket sértik meg. Gyermekeiknek már nem is igen mondanak el e féléket. Kerülnek mindent, a mi legkevésbbé is régibb pogány korukra emlékezteti őket. Házi gazdám fiatalabb korában több medvét ejtett el, pogány szertartások mellett kellett a *koqtie*be behoznia, megnyúznia, szétdarabolnia és az úgynevezett medvedalt elénekelnie. Most legnagyobb faggatásomra és ígéreteimre az volt az örökös

válasza, hogy az éneket már egészen elfeledte. Saját mindennapi életökről, rénörzés, költözködés, vadászat vagy halászat közben előforduló kalandjaikról szól mai nap rendesen az elbeszélésök. Csak különös véletlen következtében jutottam itt a Skalstugu fjällben olyan elbeszélőre, egy értelmes lapp szolgára, a kitől, miként ő nevezte, a hajdankori világból való meséket sikerült kapnom. Igaz, hogy ennek sem terjedt túlságos sokra az ismerete.

Augusztus tizedikén a Jemtland éjszakibb vidékein élő lappok számára szintén volt isteni tisztelet a már előbb említett Kålåsen nevű lapp templomban. A Skalstugu fjällbeli lappok is oda készültek. Az egyik családnak egy kis gyermeke volt keresztelendő. A négy hetes kisdedet az anyja bölcsőstül együtt a hátára kötötte és úgy vitte el a keresztelőre. Beszédes szállásodó asszonyom és a lapp tanító szintén vele tartottak. Nem maradt más otthon, csak a szótlan, mogorva öreg lapp, a tanítónak meséléshez nem értő anyja, meg három cseléd. Az egyiknek tudományát azonban már kimerítettem, a másik két nőcseléd pedig fölötte értelmetlen volt. Skalstuganban tehát nem volt tovább maradásom. A lappokkal együtt én is útra keltem, hogy újra résztvegyek egy lapp misén. Meg akartam róla győződni, hogy az ott összegyülekező más vidékről való lappok között nem akadok-e olyanokra is, a kik az eddig ismertektől lényegesen elütő tájbeszédeket használnak. Jaakkola tovább is ott maradt a Skalstugu-fjällben, hogy a lapp szolgát most már ő használja föl nyelvészeti czéljaira. Ezután ketten nem találkoztunk többé. Útaink elváltak.

A Skalstugu-fjällbeli lappok, tárházukban megrakodva az útra szükséges élelmi szerekkel és az ünnepi öltözetekkel, a legrövidebb útat választották és kerülőt nem tartva, gyalog indúltak el a havas hegyeken és lápos földeken átvágva Kålåsenba. Nem mertem velök tartani. Az út fárasztó nehézségéhez és amúgy is kilencz mérföld hosszúságához a lapp ember edzettsége szükséges. Kényelmes kanyarulót tartottam tehát és a hat-hét mérföldre eső legközelebbi vasúti állomást igyekeztem elérni, hogy innen aztán vasúton és szekéren eljussak a nagy Kall tavához, melyet hetenkint egynéhányszor gőzhajó jár be. A Kall tó éjszaki széléhez jutva, még nem volt vége az útnak. Két kisebb terjedelmű tavon kellett magamat csónakon átvitetnem, a közbe eső tért pedig gyalog bejárnom,

míg végre a lapp templom helyére érhettem. E templomot valamint a Valbóbelit is a svéd kormány építtette a lappok számára. Késő este kezdtek szállinkózni a lappok. Az nap alig egy-két szót váltottam velök. Másnap délelőtt sem igen sok hasznukat vehettem; az isteni tiszteletre való készülődés és maga az isteni tisztelet elfoglalta minden idejöket. Csak délután gyüjthettem magam körül egynehányat a távolabb eső vidékre valók közül és annyit mindenesetre sikerült megállapitanom, hogy a Sjäcker és oltfjälli lappok nyelve semmi lényegesben sem tér el a többi közép jemtlandi tájbeszédektől.

Az a nyelv, melyet a Jemtlandban élő lappok beszélnek, mint már emlitettem, nagyon elütő a többi svéd-lapp dialectusoktól. Századok, talán ezredek óta egészen elkülönítve élnek az itt lakók a többiektől és egymással semmi érintkezésben sincsenek. A többi lappoknak van irodalmuk, vannak papjaik, a kik nyelvöket értik; az isteni tiszteletet mindenütt a magok nyelvén hallhatják, a szentirást a magok nyelvén olvashatják, a zsoltárokat a magok nyelvén énekelhetik. A jemtlandi lappok ellenben csakis svédül tudó papokkal érintkezhetnek, a kik az ő nyelvökön semmit sem értenek. Az isteni tisztelet svéd nyelven folyik, bibliát svédet olvasnak, zsoltárokat svéd forditásban énekelnek. E körülménynek tulajdonitható, hogy a jemtlandi lappok nyelvére a svéd jobban hatott, mint a többi nyelvjárások akármelyikére. Szókincse meglehetősen tarkitva van svéd elemekkel és mondataik fordulatában is gyakran ki lehet érezni a svéd nyelv hatását. Nyelvöket magok a jemtlandi lappok vad nyelvnek nevezik. Az a tudat él bennök, hogy ők nem beszélik az igazi lapp nyelvet. Pedig a nyelvészre nézve épen az ő dialectusok egyike a legérdekesebbeknek és legfontosabbaknak. Mennél inkább belemerültem a tanulmányozásába és mennél több mutatványt tudtam belőle gyüjteni, annál inkább átláttam a fontosságát és annál nagyobb érdeklődéssel vizsgáltam. Azt tapasztaltam, hogy ez mindnyája között nagyon sok tekintetben a legősibb, a legeredetibb.

Az a nagy különbség, mely a jemtlandi és a többi svédországi lapp nyelvjárás között főnnáll, hang-, alak- és jelentéstani. A magán- és mássalhangzók rendszere itt olyan változatos, hogy a többi ismert lapp dialectusok, melyek pedig szintén elég gazdagok a hangzókban, ehhez képest szegények.

A magyar nyelvbeli magánhangzókon kivül, a melyek itt mind megvannak, találunk még *a* és *ä*, *a* és *o*, *e* és *i*, *o* és *u*, *ú* és *ü* között levő hangokat is, tarkitva változatos ikerhangzókkal. A mássalhangzók között szint ilyen gazdagság lep meg bennünket. Hogy többet ne emlitsek, négyféle *r* és háromféle *l* hangjok van; van középhangjok *cz* és *dz*, *cs* és *dzs*, *cs* és *ty*, *sz* és *s* között. Nagyon természetes, hogy a hangzórendszernek e nagy változatossága az első sorban, a mi e dialectust annyira elütővé teszi a többitől, mert hisz ugyanazon szót egészen más hangszínezettel ejtik ki.

Ezen kívül van számos rendszeres hangváltozás a szótestben, mely szinten közreműködik a nagy dialectikus eltérés előidézésében. E fölolvasás szükre szabott keretében nem terjeszkedhetem ki mindre, csak egy-kettőt emlitek föl a föltünőbbek közül. Ilyen hogy kéttagú alapszóban az éjszaki nyelvjárások *a*-ját itt *i*- vagy *e*-re, az å-t *oą*-ra a szóközépi *d* vagy kettős *dd*-t pedig *r* vagy *rr*-re változva találjuk. A közönséges svéd-lapp *paje* = felső, például a jemtlandi nyelvben *pije*, a *manne-* «menni» a jemtlandiban *menni'* vagy *minni'*; *åde-* = aludni itt *oąri'*, *oddo* = új = itt *orro* vagy *urru*. Megesik, hogy egy és ugyanazon szóban mind e két hangváltozás megvan. Ez által természetesen még elütőbb alakot és néha annyira elütőt kap a szó, hogy alig ismerni rá az eredetiére. Ki gondolna, a jemtlandi *ùirra* = nyél vagy *čirra* = szén szókat hallva vagy olvasva, hamarjában arra, hogy ezek ugyanazok, mint a többi nyelvjárásokban általánosan *nadda* és *čadd* alakban használt szók.

A mily sajátságos a hangtana, ép oly sajátságos az alaktana is. Több olyan ragot és képzőt találunk itt, melyeknek a többi nyelvjárásokban nyoma sincs vagy csak nagyon kopott alakban fordúlnak elő. A névragozásnál általános itt egy *m* ragos accusativus, mely a többiekben *b*, *r* vagy *u*-ra változott, egy -sa, -san, -ān és *-ta* ragos allativust vagy illativust, melynek egyebütt *i* a rendes ragja. A névmások és ragozásuk az összes lapp nyelvek közül a legtökéletesebben szintén itt maradtak fönn. Az igeragozásnál különösen a múlt és jövő idő, a tagadó és tiltó ragozás, a föltétes mód és a dualis képzesénél hasonlókép számos elütő sajátságra akadunk. Az infinitivusnak egy eredeti *-itan* képzőjét egyedül ez a nyelvjárás óvta meg. A mondatbeli viszony kifejezésére is rendesen más

viszonyszókat vagy a többiekben meglevőket más jelentésben használja a jemtlandi lapp.

A szókincsnek eltérő voltát már megemlítettem. Nem csak a svéd nyelv hatása idézte elő ezt az eltérést, hanem az is, hogy számos még pedig a közönséges mindennapi életben használt fogalomra olyan eredeti lapp szót is használnak, melyet a többi dialectusokban nem ismernek. A sok közül erre is csak egy-két példát említek föl. A «jó» másutt *puore* itt *hieren* vagy *kiämpa*, «szív» itt *sārdie* vagy *pisi-piarka* vagy *waimuą*, másutt csupán csak *vaimo*; «hold» itt *aska*, másutt *mano*; «jönni» itt *puuti'* vagy *talowi'* másutt csak *potet*.

Ezek a most fölsorolt hang-, alak- és szókincsbeli sajátságok oly sajátos jellemet adnak a jemtlandi lappok nyelvének, hogy az ismeretes négy fő lapp nyelvjárás egyikébe sem sorozhatjuk. Mind az éjszaki svédországi, mind a norvégiai mind a Finn- és Oroszországban élő lappok nyelvétől annyira különbözik, hogy maga képez egy fő lapp nyelvjárást, a jemtlandit. A jemtlandi fő nyelvjárás ismét több kisebb dialectusra oszlik. Mondhatjuk, a hány különböző hegységben lappok laknak, annyi különböző tájbeszédök van. Mind a mellett három egymástól lényegesebben eltérő al-nyelvjárást különböztethetünk meg benne, a *fölingeit*, melyet azonban *frostrikeni*nek nevezek, minthogy belőle csakis e hegység nyelvét ismerem, továbbá az *undersåkerit* és a *herjedálit*. A frostvikeni és herjedáli térnek el egymástól legjobban, körülbelül annyira, mint a mi göcseji dialectusunk a közönséges irodalmi nyelvtől. Hogy mennyire különböznek egymástól, annak megvilágítására egy pár szembeötlő példát az eredeti lapp nyelven bátorkodom fölolvasni. A frostvikeni ezt a magyar mondatot: «miért kérdezed» így mondja lappúl: «kuktemtie kihčie' (v. kihč) numtie?» — az undersåkeri így: mąnn diete kihč?» — a herjedáli pedig: «kumtie liäb täl kuortallamienie?» — A következő magyar mondatot: «Ha bajba jutok, hát a te életedre bízhatom magamat», a frostvikeni egy mesében így fejezte ki: «kussie monna poątam neurose, suole' monna mähtam vielāšet tū prakksne (v. liewusne)» — az undersåkeri ellenben: «armude manna neurose talowum, tälliä šītum manna nahkadīt tūu liewąu nille»; — a herjedáli pedig: almie manna talowum nödse, tilje manna lākastallam tū liewusc.»

Ekkora a különbség néha e három nyelvjárás között.

Hogy pedig azt is lássuk, mennyire különbözik a jemtlandi dialectus általában a többi svéd-lappságtól, ugyanezt a mondatot azon alakban is idézem, a mint Budenz a Buda-Pesten megfordúlt malåi lappoktól följegyezte. Ezeknél a most idézett mondat így hangzik: «jus mon nietastuvvab, tē mon o55ob torvostallet tū häggai». Nincs itt a névmáson kívül egy szó sem, mely az előbb fölolvasottal megegyeznék, pedig szórólszóra ugyanaz az értelme.

Kålåsenból augusztus 11-én mentem tovább és ezzel végkép odahagytam Jemtlandot, hogy tanúlmányaim színterét ezutánra Svédország legéjszakibb részébe helyezzem át. Olyan lappok közé akartam kerűlni, a kikről tudtam, hogy nyelvök már közelebb van az irodalmi nyelvhez. Augusztus 12-dikén este érkeztem Sundsvall élénk kikötő városba a bottni öbölben és ott másnap reggel egy Stockholmból Haparandába tartó gőzhajóra ültem. Negyvennyolcz órai tengeri út után, augusztus 15-én reggel Luleåba, Svédország legéjszakibb városainak egyikébe érkeztem. Itt partra szálltam, mert innen érhettem el legkönnyebben Jokkmokkot, tudniillik azt a helységet a Lule lappmarkban, a hová jutni akartam. Nem sokáig időztem a kicsike, összesen 3200 lakost számláló városban, csak futó pillantást vetettem a kátránynyal, lazaczczal, faárúkkal és egyéb lappmarki czikkekkel megterhelt vitorlás hajókra, melyek a parton himbálóztak, aztán alkalom után néztem, mely a Luleå folyón fölfelé juttasson. Szerencsémre mindjárt akadtam egy hajóra, mely a folyón fölfelé indúlt. A Luleå-elf mintegy tizenhét mérföldnyire hajózható. Út közben háromszor kellett hajót változtatnom, mert Råbäcknél és Edeforsnál hatalmas vízesések zárták el az útat. A közbeeső tért, az újabb hajóállomásig, először másfél, aztán fél mérföldet, fölváltva kocsin és gyalog kellett megtennem. Storbacken helységnél egyáltalában vége szakadt a hajózásnak. Ezen túl a Luleå folyó a vízesések szakadatlan lánczolata lesz. Storbacken községet elérve, újra lapp földön, a Lule lappmark határán voltam. A nyolcz lappmark közül, melyre a lappok lakta terület föl van osztva, ez a legnagyobb. 490 mérföldre terjed és körülbelül 2000 lapp lakossága van. A Lule lappmark összesen két egyházkerületet foglal magában: a gellivareit és a jokkmokkit. Én ez utóbbiba iparkodtam jutni. A Storbackentől Jokkmokkig vivő nyolczadfél mérföld hosszú út húsz eszten-

dővel azelőtt még teljesen elhagyatott volt és csak gyalog lehetett e két helység és a közbeeső négy falucska között közlekedni. Most már a lappmarkban is vannak úgynevezett «skjuts» vagyis lóváltó állomások és jó országúton lehet egész Jokkmokkig jutni. Igaz, hogy itt aztán vége szakad a kocsizásnak. Azontúl éjszak- és dél-nyugat felé csak a saját lábára vagy csónakra bízhatja magát az útazó. Augusztus 16-dikán este Jokkmokkban voltam. Úti kalauzomban, mint lapp falut találtam megjelölve; azt hittem tehát, hogy itt üthetem föl a tanyámat és elég bő alkalmam lesz az oda való lakosoktól a lulei lapp nyelvjárást tanúlmányozni. De mennyire elbámultam, midőn szállásadóm tudtomra adta, hogy itt hiába keresek lappokat, itt csak svédek laknak. A lappoknak, minthogy foglalkozásuk erre is a rénszarvastenyésztés és életök csak olyan nomád, mint a többié, épített házok, állandó lakásuk erre sincs. A falu körül csak télen tanyáznak rénszarvasaikkal. Oda érkeztem idejében messze, Jokkmokktól 16—35 mérföld távolságra levő magas fjällekben éltek az oda való lappok nyájaikkal szerte-szórva. A falu közelébe csak október közepe táján szoktak érni. Mind ezek megtudása nem volt valami örvendetes dolog rám nézve. Nem akartam útazgatással elfecsérelni azt a csekély időt, a mi e nyelvjárás tanúlmányozására még rendelkezésemre állott. Jokkmokk templomjáró hely. A lappok számára is itt végzik az isteni tiszteletet évenkint egynéhányszor, gondoltam tehát, hogy a helységben pap is lakik s hogy e pap, minthogy lappúl is kell prédikálnia, bizonyára érti is a lappok nyelvét. A jokkmokki egyházkerület papja, Laestadius János, egy hetven esztendős, szeretetre méltó modorú ember, csakugyan itt lakott és másnap meglátogattam. Kérdéseimre minden irányban szívesen adott fölvilágosítást és tanácsot. Beszélgetés közben azt is megtudtam, hogy nem csak érti a lapp nyelvet, hanem a lapp irodalom egy része is az ő tolla alól került ki. Három szentírásbeli könyvet fordított lapp nyelvre. Mind a mellett öregsége miatt még sem mertem arra kérni, hogy velem töltse minden üres idejét. Különben is, igazi lappoktól akartam az itteni nyelvjárásról mutatványokat följegyezni. Azt kérdeztem tehát tőle, hol találhatok legközelebb lappokat és ő a Jokkmokktól csak másfél órára levő Vaikijaur községbe utasított. Egyszersmind

fölszólítás nélkül késznek igérkezett, hogy visszatértem alkalmával a gyűjtött szövegeket átnézi velem.

Még az nap elutaztam Jokkmokkból és Vaikijaurban egy svéd parasztembernél szállásoltam be magamat. A nyolcz házból álló faluban összesen két lapp sátor volt. Az egyikben egy elszegényedett lapp élt, a ki napszámmal kereste kenyerét, a másikban pedig egy szintén szegény sorsra jutott lapp asszony, a ki a falubeliek teheneit őrizte. E kettőn kívül egy svéd paraszt házában még egy, az egyházkerület költségén tartott, elaggott és elszegényedett lapp ember volt. Ez utóbbival találkoztam mindjárt megérkezésem napján. Minthogy házi gazdám a többi közül legértelmesebbnek dicsérte és azt is láttam, hogy még minden foga ép, tehát érthetően is ki tudja ejteni a szavakat, mindjárt megfogadtam napszámba és tizennégy napon át kora reggeltől késő estig folytattam vele a lapp tanulmányokat. Ez az öreg lapp nem tudott egy szót sem svédül. De nem tudott a másik kettő sem, a ki kívüle a faluban élt s a mint értesültem róla, a Lule és Torniá lappmarkbeli lappok között általában kevés van olyan, különösen az öregebbek között, a ki a svédet értené. Rendesen csupán csak lappúl tudnak. Ha pedig még egy nyelvet tanúlt meg egyik-másik beszélni, rendszerint a finn az, melyet vándorlása közben az éjszaki Svédországban nagy számban élő finn lakosságtól sajátított el. A finn nyelvet törte egy kicsit az én lappom is. Kezdetben, a mig a jokkmokki nyelvjárásba beletörödtem, ezen a nyelven értekeztünk egymással nagy keservesen. Volt öreg lappomnak egy megbecsülhetetlen tulajdonsága: tudott olvasni; nem svédül, hanem lappúl. Ez pedig nem csekély tudomány. Arra szolgál itt a nyomtatott szöveg, hogy a legkülönbözőbb dialectusban beszélők egyaránt el tudják olvasni és megérteni. A hányféle vidékről valók a lappok, annyi különböző kiejtéssel olvassák az előttök levő szöveget, mindegyik a maga nyelvjárása szerint. Az öreg lappal én is mindenek előtt olvastattam, még pedig Máté evangeliumát. Olvastattam pedig két okból: először, mert ez volt a legkönnyebb módja, hogy a jokkmokki dialectusba belegyakoroljam magamat és másodszor, mert látni akartam, mennyire különbözik az élő kiejtés a nyomtatott szövegtől. Az a Máté evangelium, melyet az öreg lappal olvastattam, ez evangeliumnak legújabb, Laestadiustól jokkmokki nyelvjárás szerint

készült fordítása. Kezdetben az élő kiejtésbeli eltéréseket a nyomtatott szövegbe akartam belejavítani, de csakhamar meggyőződtem róla, hogy ez lehetetlen. Majd mindegyik szónál, hol két, hol három, hol több hangot kellett majd közbetoldanom, majd módosítanom. Fogtam tehát a papirost és tollat és az egész evangeliumot leírtam az öreg lapp kiejtése szerint. Hogy mennyire különbözik az élő kiejtés a nyomtatott szövegtől, még ha ugyanazon a nyelvjáráson is van írva, arra szolgáljon példáúl a következő rövidke idézet, melyet először úgy fogok fölolvasni, a mint nyomtatva van és azután, a mint minden jokkmokki lapp olvassa. Szolgáljon ez egyszersmind a Lule lappmarkbeli nyelv bemutatásáúl is:

A Máté evangeliumnak a következő helyét: «A ki kér töled, adj néki, és attól, a ki kölcsön akar venni töled, el ne fordúlj» a lapp nyomtatás szerint így olvassuk: «wadde suñi, kutte tuste adno, ja ale jorgole ečadt erita so lutte, kutte tuste pivda maitek luoikas». Az élő kiejtés szerint azonban így hangzik: «vattie sundi, kuhti tühste ätnuo ja alie jorokole iečat ierita sü luhte, kuhti tühste pivatä maitek luoihkas».

Ennyire különbözik tehát az élő kiejtés a nyomtatott szövegtől. Nincs ebben megjelölve a magánhangzóknak sem hosszúsága, sem rövidsége; a diphtongusok helyett egyszerű hangokat találunk. A lapp nyelvben annyira szereplő aspiratiónak nyoma sincs a nyomtatásban, a mássalhangzók gyöngülése és erösbülése pedig, mely ez éjszaki dialectusban oly fontos szerepet visz, csak nagyon tökéletlenül van föltüntetve. A kiejtés pontos megjelölése helyett csak jegyeket kapunk. E jegyeket azonban csak az képes elolvasni, a ki a lapp nyelvnek tökéletes birtokában van; a ki pedig nem tudja a lapp nyelvet tökéletesen, az csak azon szavakat képes elolvasni, melyeket olvasni megtanúlt. Magam is úgy vagyok, hogy biztossággal csak azon szövegeket vagyok képes elolvasni, a melyeket öreg lapommal és Laestadiussal, a jokkmokki pappal átvettem. E szerint tehát a Máté evangeliumának kiejtés szerint való leírása épen olyan fontos nyelvészeti szempontból, bár nem is eredeti, mint az egyéb gyüjtött szövegek. Midön Laestadiusnak mondtam, miért nem írják át a szövegeket úgy, a mint a lappok csakugyan kiejtik, azt válaszolta, hogy a lappok annyira hozzá vannak már szokva az ilyen olvasáshoz, hogy félő, hogy épen azt a szöveget nem tudnák elol-

vasni, a mely egészen úgy volna nyomtatva, mint a mint kiejtik.

Vaikijaurban különben nemcsak a Máté evangelium átírására és a leírt szöveg gondos átnézésére telt ki az időm, hanem több igen érdekes eredeti szöveget is sikerült gyüjtenem. Az én öreg lappom ugyan kevés mesét tudott, s a mit tudott, azt sem akarta eleinte elmondani. Rendkivül vallásos ember volt. Az új testamentumot keblébe rejtve, folyton magával hordozta. Valamikor, mint nekem beszélték, az öreg nem a legszelidebb életet folytatta. Iszákos, verekedő természetü volt. Harmincz év előtt azonban éjszaki Svédországban egy vallásos szekta alakúlt, a mely a lappok babonaságra hajlandó lelkét mysticismusánál fogva teljesen elfogta. E szektának túlzott, rajongó vallásosság és egy fajta communismus volt a jellemvonása, bűnbánás és minden világi élvezettől való tartózkodás volt a jelszava. Egy haszna mindenesetre volt e vallásos mozgalomnak. A kik hozzátartoztak e felekezethez, lemondtak a szeszes italok élvezetéről, még mielőtt a törvény rendeletei kiméletlen szigorúsággal meg nem tiltották az e fajta italoknak vidéken való elárusítását. Az én lappom sem kóstolt harmincz esztendő óta egy csepp pálinkát vagy egyéb szeszes italt sem. Azóta régi bűneit keserg̃i és előttem is gyakran sírva panaszolta, hogy bűneiért az Úristen neki meg nem bocsáthat. Minden szentírásbeli tudományomat föl kellett használnom, hogy vigasztaljam. Nem csoda, hogy ilyen lelki állapot mellett csak nagy nehezen és lassacskán tudtam rávenni, hogy meséljen valamit. Midőn legelőször fölszólítottam, hogy most már hagyjunk föl egy kicsinyt a szent dolgokkal és beszéljen el nekem valamit a lappok régi világából, a stáluokról, az óriásokról s több e féléről, mese helyett szent János evangeliumának a bekezdését kezdte feleletül recitálni. Irtózott minden pogány dolgoktól.

A házi gazdám, mint említettem, svéd paraszt volt ugyan, de alacsony termete és egész typusa elárulta, hogy ősei lappok lehettek. Ugyanezt a többi vaikijauri lakosra is el lehet mondani. Különben is az egész falu népe, apraja nagyja mind értette és beszélte a lapp nyelvet. Beszélte a házi gazdám is, még pedig saját vallomása szerint sokkal jobban, mint a svédet és egész háznépe közönséges társalgási nyelvül egymás között rendesen szintén a lapp nyelvet hasz-

nálta. Laestadius adta Jokkmokkban azt a tanácsot, hogy ehhez a családhoz menjek szállásra és lehetőleg a házi gazdámat használjam föl lapp tanúlmányaimra, mint a kihez a lappmarkok számára kiképzett papjelöltek és tanítók is el szoktak látogatni, hogy tőle lappúl tanúljanak. Mikor azonban Vaikijaurba jöttem, épen a legnagyobb munkaidő volt, javában folyt még a szénakaszálás, ennek zaja tével pedig augusztus vége felé kezdődött az aratás, elfoglaltsága miatt tehát nappal nem tölthetett velem egy perczet sem. Este azonban, mikor a napi munkának vége volt és esetleg szeles idő járt, hogy halászni sem lehetett kimenni, akkor meg-meg szokott látogatni, hogy egy-egy, a lappoktól hallott mesét mondjon el. A leírt meséket azután fölolvasgattam öreg lappomnak is, nem talál-e a nyelvében valami igazítani, a meséhez valami pótolni valót, de különösen azért, hogy ez által őt valahogyan hasonló mesék elmondására bírjam. Egy mesénél egyszer csakugyan azt mondta, hogy ez nem egészen úgy van, aztán kipótolta, kibővítette és tökéletesebb alakúvá tette. Erre kedvet kapott és emlékezete tárházából ő is szedegetett elő egy párt az ártatlanabbjából. Nem sokára azonban újra megcsökönyösödött, mesét sehogy sem akart többet elmondani és ekkor fölszólítottam, hogy legalább a saját életéből meséljen valamit, mit csinált, mikor még ő is rénnyájtulajdonos volt, hogyan költözködött, vándorolt, házasodott. Erre ráállt s így a lappok általános életére vonatkozólag is kaptam tőle néhány érdekes részletet.

Vaikijaurból augusztus 31-dikén este útaztam vissza Jokkmokkba. Négy napot ott akartam tölteni, hogy Laestadiussal a gyűjtött eredeti szöveget és az evangelium átírását átnézzem s egyszersmind több homályosabb helyre és nyelvtani alakra nézve tőle fölvilágosítást szerezzek. Naponkint egy pár órát töltöttem nála. Jokkmokkba visszatértemkor azt is megtudtam, hogy ott egy tanító van, a ki szintén tud lappúl. Ez a tanító lapp születésű és a Piteå lappmarkból, Arvidsjaur vidékéről való. Fölkerestem őt is és segítségével a Piteå lappmarki dialectust is tanúlmányozhattam egy kissé; három érdekes népmesét kaptam tőle, arvidsjauri nyelvjárásban.

Csak az a kár, hogy nyelvében már nem mozgott egész biztossággal, mert sokat felejtett belőle. Elsvédesedett, a mint elsvédesedik rendesen minden lapp, a ki kivételesen földmi-

veléssel foglalkozik, vagy szellemi foglalkozásra adja magát. Az e féle lappok aztán szégyenlik is származásukat, nem szívesen veszik, ha valahogy emlékeztetik rá, és svédebbeknek akarnak föltünni a svédeknél.

Az a nyelv, a melyet a Vaikijaurban gyüjtött szövegek föltüntetnek, az eddig ismertektől szintén nagyon eltérő dialectust tár elénk. Eddig azt hittük, a nyomtatott szövegek, valamint Donner és Budenz népnyelvi közleményei nyomán, hogy olyanféle hangváltozás, mint a milyen a norvégiai, finn- és oroszországi lapp nyelvjárásokban uralkodik, a svéd-lappban nem található. Ez emlitett nyelvjárásoknak ugyanis egyik feltünő sajátságuk az úgy nevezett mássalhangzó erősbülés és gyöngülés; ez pedig abban áll, hogy kettős mássalhangzók egyszerüekké, egyszerüek pedig kettősekké lesznek a szerint, a mint a szótag nyilt vagy zárt. E változások mindenütt egész rendszerességgel történnek és a ragozásban és szóképzésben jelentékeny módosító erejök van. Ugyane sajátságos hangváltozás megvan a Lule lappmarki nyelvben is; itt is egész rendszerességgel gyöngül és erősbül a mássalhangzó és ép oly értelemmódosító ereje van, mint akár a norveg, akár a finn, akár az oroszországi lappban. Föleg ez által különbözik a Lule lappmarki dialectus minden egyéb töle delre eső svéd-lapp nyelvjárástól és a nyomtatott szövegek nyelvétől. A hozzá legközelebb eső arvidsjauri, tehát Piteå lappmarki nyelvjárásban e különös hangtani jelenség már nincs meg olyan rendszerességgel. A többi eltérések azonban ehhez képest csak csekélységek. A hangszín, a szókincs, a grammatikai alakok nagyjára megegyeznek.

A svéd-lappság terén végzett tanúlmányaim alapján e nyelvet három fő dialectusra lehet fölosztani: a jemtlandi vagy déli, a vesterbotteni vagy közép és a norrbotteni vagyis éjszaki lapp nyelvjárásra. Ez utóbbihoz tartozik a Lule lappmarki is. A jemtlandi nyelvet Jaakkolával együtt, mi ketten tanúlmányoztuk legelőször, és ennek valamint a Lule lappmarkinak különös sajátságait föntebb vázoltam. A vesterbotteni dialectust tünteti föl a legújabb időig megjelent nyomtatványok legnagyobb része, valamint Budenz és Donner népnyelvi közleményei. E nyelvjárás fő sajátsága, hogy mássalhangzó gyöngülés és erősbülés olyan értelemben, mint a Lule lappmarkiban, nincs benne.

Most pedig áttérhetek a gyűjtött népnyelvi szövegek tartalmának rövid bemutatására is. Tartalmilag két csoportba lehet ezeket osztani: elbeszélésekre és versekre. Az elbeszélések ismét kétfélék: olyanok, melyek egyéb népeknél divatos mesékkel azonos alakúak, a tulajdonképeni népmesék és olyanok, melyek mindennapi életökről szólnak.

A népmesék egy része az állatvilágból meríti a tárgyát. Rókáról, medvéről, farkasról, de különösen a rénszarvasról szólnak. Egy-kettő a rókának hasonló csinyjeivel foglalkozik, mint a német Reineke Fuchs, de azért korántsem mondhatjuk, hogy ennek a hatása következtében keletkeztek, hisz még a hottentottoknál is találtak Reineke-féle meséket. Egy ilyen fajta mese például a következő, mely a rókáról és a medvéről szól:

Egyszer a róka és a medve találkoztak egy helyen. Mikor a medve észrevette a rókát, köszöntötte: «jó napot, róka öcsém, mit találtál?» Azt mondja a róka: «oh, én nagyon édes egy eledelt találtam,» és avval nyaldosta a száját, csóválgatta a farkát, roppant nagy örömet színlelt. A medve egy rénszarvas-nyelvet vitt a szájában. Még egyszer kérdi a medve a rókát: «mit találtál?» «Oh az nagyon édes, a mit én találtam: de nem mutatom meg neked; hanem ha odaadod azt a nyelvet, a mit a szádban viszesz, akkor megmutatom.» Azt mondja a medve: «no csak mutasd meg, mit találtál, majd odaadom aztán a nyelvet». «De bizony nem mutatom meg előbb, míg csak a nyelvet meg nem kapom.» Ekkor a medve, a ki nagyon szereti az édességet, végre odaadta a rénszarvasnyelvet, a róka pedig nagy örömmel fogta és egyszerre lenyelte. Csakugyan mutatott aztán a medvének egy helyet, a hol édességet találhat. Azt mondta neki, hogy ássa föl a fa gyökerét, majd ott megtalálja, a mit ígért neki. Csakhogy nem volt ott semmi edesség, hanem darázsfészek. Mikor a medve elkezdett ásni, kijöttek a darázsok és összeszúrkálták a fejét, a róka pedig nevetve szaladt el onnan, hogy a medvét sikerült rászednie. A medve nem láthatta, merre ment a róka, annyira össze-vissza szúrták a darázsok, még a szemét is. Nem is találhatta meg az nap már a rókát, pedig ugyancsak szaladt utána, hogy megbüntesse a ravaszságáért. Másnap megint találkoztak más helyen, egy parasztember majorjánál. A medve szörnyen haragudott. Mikor megtalálta a

gazembert, a ki a minap olyan ravaszúl rászedte, azonnal le akarta a rókáról húzni a bundáját. Hanem hát a róka olyan szelidnek, olyan alázatosnak tetette magát, annyira sírt és könyörgött, hogy csak hagyja élni, ne töltse ki rajta a boszúját, annyira fogadkozott, hogy most már igazán mutat neki olyan helyet, a hol bőségesen kap mézet, hogy a medve elvégre is rábeszéltette magát és életben hagyta. Azt azonban kikötötte magának, hogy a róka követni tartozik őt oda és mind addig ott kell állnia, míg csak a megígért mézet meg nem kapja. Azt mondja a róka: «követlek bizony, kedves atyuskám, csak hagyj élni». Hát az a parasztember, a kinek a majorja előtt álltak, egy fenyőgerendát hasított ketté, csakhogy nem egészen és a hasadékba éket tett. Sok csibéje és báránya pusztult, de nem tudta bizonyosan ki vitte el, csak sejtette, hogy a róka csente el és nyelte le baromfiait és báránykáit. Most ebből a vastag gerendából csapdát akart csinálni a rókának. Nagy komolyan mondja a róka a medvének, hogy csak vegye ki az éket a hasadékból, majd sok mézet kap. Megörült ennek a medve, kapta a fogával azt a nagy éket, a lábát meg a hasadékba tette és húzta, húzta az éket kifelé. A róka csak állt, csak nevetett és nézte, mit csinál a medve. A mint nagy erővel húzogatta, egyszerre csak összecsapódott a szálfa, a lábát beleszorította és nem birt többé elszabadúlni. Ekkor a róka ugrált, nevetgélt, ide-oda futkosott és csúfolgatta a medvét. Megint lopott egy pár csirkét s ott ette meg a medve szeme előtt, kinevette, kicsúfolta. Mikor megvirradt és az ember fölkelt, mindjárt észrevette a tolvajt, a ki a gerenda közé szorúlt. Odament hozzá: «no, megkapod ezért a fizetésedet». A róka e közben már elbújt és úgy nézte, hogyan adja ki a medve a lelkét ő miatta. A parasztember fogott egy nagy dorongot és addig verte, a míg meg nem halt. Ezzel a mesének vége.

A' legtöbb lapp állatmese azonban nem ilyen, mint a most elbeszélt, hanem teljesen a lapp eredeti gondolkodásmód bélyegét viseli magán. Ezekben némely állatnak, különösen a rénszarvasnak egyes sajátságait igyekeznek megmagyarázni, mint például a következőben: Egyszer a rénszarvas és a juh versenyt futottak, melyikök ér előbb a meleg házba s a melyikök előbb odaér, az mindenkorra benn maradhat. Fölálltak tehát egymás mellé és elkezdtek futni. A rén volt a

gyorsabb, a juh a lassúbb. Fut a szarvas rohanva, hátramaradt a juh, hanem okosabb volt a rénnél. Mikor látta, hogy visszamarad, odakiáltott a szarvasnak: «testvér, testvér, fehér foltod van hátul!» Erre megállt a rénszarvas, hogy majd megnézi. E közben azonban a juh már bejutott a meleg házba és ott van még mai nap is, a rénszarvas pedig künt a kopasz hegyeken. — Egy másik mese azt magyarázza meg, miért vadult el a rénszarvas. A hajdankori rénszarvasok nagyon szelidek voltak. Egész éjjel nyugodtak s különben is ott járkáltak mindig a sátor körül. Volt azonban egy gonosz vén asszony; ez nem szerette, hogy a legények, leányok, tétlenségben élnek, látni akarta milyen frissek. Tudta, hogy a rénszarvas nem szereti a rossz szagot. Kapta magát tehát és egy éjjel a tetőnyílásnak a vászontakaróját pörkölgette és ennek olyan rossz szaga volt, hogy a rén mind elszaladt a háztól. Azóta a rének nagyon vadak lettek és azóta kell a legényeknek, leányoknak őket folyvást őrizni.

Ezekhez hasonlók azok a mesék, melyek a természet nemely jelenségeit, különösen a holdon észlelhető tüneményeket akarják megfejteni. Ilyen a következő, mely a hold fogyását és növekedését magyarázza meg: Egyszer lapp emberek holdfénynél költözködtek, a sütő hold ezt nem türte és közel jött. Ekkor megijedtek az emberek és egy helyen megállapodtak. Néhányan tüzet raktak, mások sátorfákat vágtak, mások gallyakat törtek. A hold fölült egy fenyőfa csúcsára. Látták az emberek, hogy nagyon közel jön, hát ketten összebújtak. Meglátta ezeket a hold, elnevette magát és nem jött közelebb. Hanem volt az emberek közt kettő, a ki fejszét köszörült s mikor ezeket a hold meglátta, megharagudott s odament hozzájok, hogy majd elviszi őket. De biz a fejszeköszörülő ketté vágta a holdat és azóta fogy és telik ismét. — Egy másik mese azzal foglalkozik, miért látszik ember a holdban. Voltak egyszer emberek, a kik lopni akartak és várták, hogy a hold majd eltünik, hogy annál jobban tudjanak lopni. De biz a hold csak nem akart eltünni, ekkor az egyik, a kinek kátrányos edény volt a kezében, odament s be akarta a holdat kátrányozni, hogy többé ne világitson. Hanem hát odaragadt a holdhoz az edényével és avval együtt, a mivel be akarta kátrányozni. Azóta mondják, hogy ember van a holdban.

A gyűjteményemben levő egyéb mesék szintén elég változatos tartalmúak. Kevés, alig egy-kettő, van azonban köztök olyan, a melyen idegen nép befolyását lehet kimutatni. A legnagyobb része a lappok egy sajátságos mythikus alakja, a stálluo körül forog. Ez sokkal nagyobb, mint a lapp, óriásszerű, szereti az emberhúst, van rénnyája, tömérdek kincse és magánosan él. A milyen hosszú a teste, olyan rövid az esze. A kicsike lapp ember rendesen kifog az ostoba óriás tehetetlenségén. A legkülönfélébb elbeszélésekben találjuk ezt variálva. A stálluonak felesége is van. Szörnyeteg egy teremtés, a ki nyírfakéregből szárnyakat is tud magának csinálni és röpülve üldözi azt, a kit utol akar érni. Van neki egy vas csöve, melyet közönségesen a sátorajtó egyik szögletében tart elrejtve. Evvel szokta ellenségeit megölni. A déli lappoknál a stálluo feleségének Ruutaka, az éjszakiaknál Luhták a neve. A stálluo-mesék között a legérdekesebbek egyike a következő:

Volt egyszer egy ember, a ki feleségével, gyermekeivel egy helyen élt és ugyanarra lakott egy stálluo is. A stálluonak volt egy csapdája, a melyben annak az embernek a gyermekeit szokta megfogni. Gondolkodott az az ember, hogyan boszúlja meg gyermekeit. Végre megnedvesítette és megfagyasztotta a bundáját, aztán elment s belefeküdt a stálluo csapdájába. Mikor a stálluo elment megnézni a csapdáját, benn találta az embert. Megörült, hogy ilyen nagyon jó fogást tett és csak mondogatta magában: «Jankó, Jankó, te vén ficzkó!» Avval fogta, hazavitte és föltette a sátor keresztrúdjára, hogy kiengedjen. Aztán elküldte a feleségét az erdőbe, kilencz hegyen túl, nyírfakéregért, hogy majd arra teszi az embernek a háját. Ekkor kiment a stálluo a sátorból és elkezdett egy sütőteknöt csinálni, hogy a Jankó húsát majd abba teszi. Hanem a baltáját oda benn felejtette a sátorban. Beküldte hát az egyik fiát, hogy hozza ki a baltát. Ezalatt Jankó már leszállott a keresztrúdról, fogta a stálluo baltáját és elrejtette. Mikor a fiú bejött a baltát keresni, nem találta, de meglátta, hogy az ember nyitogatta a szemét és kikiáltott az apjának: «apám, apám, nyílik a szeme!» «Nyílik ám, majd megmondom mije», felelt vissza a stálluo. «Jankó, Jankó te vén ficzkó!» Jankó pedig fogta a fiút, levágta és helyette maga kiáltott ki, hogy nem találja a baltát. Ekkor a stálluo a másik fiát küldte be érte. Ez is úgy járt, mint az előbbi, az ember pedig megint

kiszólt, hogy ő nem találja, jöjjön be érte maga. A stálluo csakugyan jött érte, de mikor be akart a sátorba mászni, őt is levágta az ember. Azt mondta neki a stálluo: «ne ölj meg engemet rozsdás baltáddal, üss le inkább ezüst kalapácsommal!» Ekkor megölte az ember a stálluot és meg is főzte, mire az asszony az erdőből hazajött a kéreggel. Aztán lenyúzta a stálluo szakállát, bajuszát és magára kötözte, hogy az asszony rá ne ismerjen. Zsörtölődött a stálluo felesége, mikor haza ért, hogy minek ölte meg, miért nem várt addig, míg az erdőből megjött. «Nem tudtam magamat többé türtőztetni» felelt az ember. Aztán gyermekeiről kérdezősködött az asszony. «Oh azok már elaludtak, mert langy levest kaptak inni; hanem mondd csak, merre van a mi ezüstünk, jószágunk és merre van a gyermekek ezüstje, holmija elásva: elfelejtettem.» Azt felelte Luhták: «a poššua-gerendák alatt van a te ezüstöd, a gyermekeké a közép gerendák, az enyém pedig az ajtó gerendák alatt van». Ekkor az ember enni adott az asszonynak, ez pedig mondja: «jaj, hogy ízlik nekem ez a hús, mintha csak a magamé volna!» «Azért ízlik úgy, mintha a magadé volna, mert megvágtam az újjamat s vér csöpögött rá belöle.» Volt Luhtáknak egy vas csöve, a mivel az embereket meg szokta ölni. Ezt az ember ellopta az ajtó sarkából, a hol Luhták tartogatni és rejtegetni szokta. Mikor megtalálta, tűzbe vetette. Aztán kimerítette a fazékból a stálluónak a kezét, ennek pedig az egyik újja meg volt görbülve. Azt mondta Luhtáknak: «Nézd csak, itt van a te uradnak a görbe újja!» Ekkor tudta csak meg az asszony, hogy a lapp ember megölte és megfőzte az ő urát és hogy az a hús, a mit evett, a stálluo húsa volt és azt mondta: «most már értem, miért ízlett úgy, mintha a magamé lett volna». Szörnyű mérges lett erre és el kezdett kiabálni: «vas csövem, vas csövem, jöjj és öld meg ezt azt embert!» Hanem mivel az ember a tűzre tette, inkább magát Luhtákot bántotta, mint az embert, kijött a tüzből, Luhtáknak a torkába röpült és ez egyszerre szörnyet halt. A lapp ember pedig fogta a stálluonak, Luhtáknak meg a gyermekeknek a jószágát, tömérdek ezüstjét és haza ment. Ezzel a mesének vége.

A többi mesében is gyakran átcsillanik a pogány fölfogás. Régi isteneik azonban már nem igen szerepelnek benne. A hol elő is kerülnek, nem adnak nekik nevet. Csak egy me-

sém van, a hol két istenasszony név szerint is meg van említve. Az egyik N'āvič-itnie, a nap leánya, a másik Hācič-itnie, a hold leánya. Az első a jónak, a másik a rossznak a képviselője. Az Istent, a hol szó van róla, a lapp mese nem igen nagy tiszteletben tartja. Egyszer egy folyóhoz jut vándorlása közben és nem tud rajta átkelni. Találkozik a jávorszarvassal és megkéri, hogy vigye át a nagy folyón. Ez azonban azt feleli, hogy előbb még a rönnfa végeit kell leharapdálnia. Megy az Isten tovább a folyó mentében, találkozik a lóval és megkéri, hogy vigye át. Ez is azt feleli, hogy egy darabig még legelni akar, azután pedig befogják a kocsiba. Megy az Isten még tovább, találkozik a rénszarvassal. Ezt is megkéri, hogy vigye át a nagy folyón. A rén bele is egyezett és azt mondta neki: «csak kapaszkodjál föl a hátamra». Az Isten csakugyan fölült a hátára és mind a két kezével megfogózkodott a szarvában. A rén átgázolt vele a folyón, hanem az úton eszébe jutott, hogy ő bizony egy kicsit még fiezkándozik. Elkezdett tehát föl és alá ugrálni a folyón és addig ugrált, míg az Isten leesett a hátáról, bele a folyóba és egészen vizes lett. Aztán visszagázolt ugyanarra a partra, a rénszarvasnak pedig megígérte, hogy ezekkel a gyors lábaival futhat mind örökre. Azután megint messzebb indult a folyó mentében. Találkozik a medvével és ezt is megkéri, hogy vigye át a nagy folyón. A medve beleegyezett: «csak kapaszkodjál meg hosszú szörömben». Az Isten csakugyan fölült a medve hátára, ez pedig szép szerével átgázolt vele a nagy folyón. Mikor átjutottak a túlsó partra, megköszönte neki az Isten a szívességét és megígérte neki, hogy a kemény télen át folyvást alhassék rövid lábaival. Azért aluszik a medve mai nap is a kemény télen át.

Egy másik mesében komát keres egy leány keresztelendő gyermeke számára, de nem kap. Sírdogál az úton, ekkor egy ember áll eléje s kérdi töle, miért sír. Mikor a leány elmondta a baját, az ember vállalkozik a komaságra. Előbb azonban a leány megkérdi töle, hogy ki ő? s mikor megtudja, hogy az Isten, nem fogadja el komának, mert olyan igazságtalan *ember*, mint az isten neki nem kell.

Kétségkívül a régi lapp istenekről szóló mythusok maradtak fönn az ilynemű mesékben.

A lappok azonban, mint már említettem, általában nem igen tudnak mesélni. A régi hagyományokra egyik vagy másik

emlékszik ugyan még, de már nem tudja azokat előadni. E helyett egészen új divatú mesélgetés kezd közöttök lábra kapni. Mindenki a saját életében vele történt valamely nevezetesebb eseményt vagy eseményeket mond el a kíváncsi hallgatóságnak. Minden lapp embernek, mihelyt arra képes, hogy a szarvasokat őrizze vagy halászni és vadászni járjon, megvan a maga kis elbeszélése. Arról szólnak ezek rendesen, ki merre üldözött egy medvét, farkast vagy jávorszarvast, ki hol és mennyi halat fogott és kivel miféle kaland esett meg a rénszarvasok őrzése vagy egyik helyről a másikra való költözködés közben. E történetek legnagyobb része sokszor igen együgyű. A legjobbak egyike a következő:

Egyszer négyen voltunk künn legeltetni. Rossz legelő volt, a hó keményre fagyott és a rénszarvasok nem bírtak alóla eleséget fölkaparni. A kutyák is elfáradatak. Nappal haza akartunk hajtani. Egy kis dombon át hajtottuk a rénszarvasokat, azon a dombon pedig sok karós szénaboglya volt. A nyáj a boglyák mentében elszéledt és fáradt kutyáinkkal nem bírtuk tovább terelni. Ekkor nekem és még egyikünknek eszünkbe jutott, hogy majd valamivel elijesztjük onnan a szarvasokat. Kiszemeltünk egy rénüszőt és egy köpönyeget kötöttünk a farkára. Ez az üsző azonban ugrált-bugrált, ficzánkolt és mivel rosszúl volt rákötözve, hát leesett róla a köpönyeg. Ekkor egy másik üszőt szemeltünk ki és ennek szintén a farkára kötöttük, csakhogy erősebben. Ez is elkezdett ugrándozni, ficzánkolni és megijesztette, kergette a rénnyáját. Mink eleinte nevetgélve álltunk és nagyon mulattunk rajta, hogyan kergeti el az üsző a nyáját a szénaboglyák mellől. Kergette, kergette és végre harmadik pajtásunk felé szaladt. Ennek rossz szeme volt, csak dörgölte a szemét, csak nézett, de nem bírta meglátni, mi kergeti a nyáját. Megint dörgölgette a rossz szemét, de hiába. Végre megkérdezte a negyedik pajtást: «te se látod, mi az ördög az ottan? Aligha farkas kergeti a nyájat, mert nagyon széles farka látszik.» Ekkor a negyedik pajtás azt mondta: «Az a két kópé köpönyeget kötött az üsző farkára, az kergeti». Hanem mi ketten, a kik ott álltunk nevetve, mikor a nyáj csapatonkint innen is onnan is fölfelé szaladt a dombon, elkezdtünk újedezni, látva, hogy az üsző a nagy hegyre kezdi a nyájat kergetni. Nosza, le kellett hánynunk a bundánkat és szaladtunk, rohantunk,

hogy az üszőt valahogyan megfoghassuk. De bizony nem bírtuk megfogni. Végre nagy nehezen arra kelet felé ijesztettük el az üszőt és szerencsére sikerült a nyájat megállítanunk. Hát bizony veszettül czudar egy játék volt ez.

Verses elbeszéléseik, a mint tapasztaltam, ma már nincsenek, legalább ott nem voltak, a merre én jártam. Düben és Donner állítása szerint a legutolsó, a ki ilyeseket tudott, a nem rég elhúnyt lapp születésű Fjellner András, sorselei pap volt. Egyedül ez őrizte meg emlékezetében azon mythikus tartalmú elbeszéléseket, melyeket Donner a lapp eredetiben tőle lejegyzett és *Lieder der Lappen* czímű művében kiadott. Egynehányat ez elbeszélésekből megtaláltam ugyan a lappok közt, de már csak prózai alakban. A jemtlandi lappok még ismerik a *Piejjen neita* vagy *Alie neijta* a nap leánya meséjét, a kit egy lusta lapp ember fésülködés közben meglep és ez által hatalmába ejt, a Lule lappmarki lappok pedig a lapp ember gyermekei számára csapdát fölállító stálluo meséjét, melyet az imént beszéltem el.

Lyrai költeményeik vannak, de nagyon csekély számmal. Ezeknek déli lapp nyelven *wuälie*, éjszakin *vuollie* a nevük. A fiatalabbak már ilyeneket sem tudnak. Legalább az edsåseni iskolában csak egyetlen egy gyermekversiket kaptam. Mindössze hat dalt sikerült gyűjtenem, még pedig valamennyit Jemtlandban és ezeket is csupán nagy unszólásra mondták el. Vaikijaurban a tehénőrző lapp asszony szintén tudott egy pár dalt, de sohasem tudtam hozzá jutni, hogy vele elmondassam. Mikor magam kérdeztem, tud-e dalokat, mindig tagadó választ adott. Végre a házbelieim vállalkoztak a közvetítő szerepre és csakugyan rábírták, hogy nekem valamit daloljon. Sajátságos dallammal adta elő szomorú özvegységéről, szegénységéről szóló rövid panaszát. Minthogy már késő este volt, megegyeztünk, hogy másnap néhány más *vuollie*val együtt majd tollba mondja. Szerencsétlenségre azonban épen akkor érte az a baj, hogy az őrizetére bízott tehenek közül kettőt elhagyott az erdőben. Elment a kedve a dalolástól és tollba mondástól. Nekem másnap oda kellett hagynom Vaikijaurt, a kocsit posta által már odarendeltem a Vaikijaur túlsó partjára. Többé nem találkozhattam a nappal erdőben barangoló lapp asszonynyal.

A gyűjteményemben levő dalok háromfélék: két gyer-

mekversike, három szerelmes vers és egy rapsodikus dal, melyben a téli látogatások és a rénkeresés baja van festve.

Íme a gyermekversikék:

Testvér, add a késedet!
Mit akarsz a késsel?
Puskát faragcsálni.
Mit akarsz puskával?
Varjut, csókát lőni.
Merre van a csóka?
Pózna tetejében.
Merre az a pózna?
Fejsze elvagdosta.
Merre az a fejsze?
Moha betakarta.
Merre van a moha?
A tűz elégette.
Merre van a tűz, mondd?
Eső eloltotta.
Merre van az eső?
Nap fölszárogatta.
Merre van a nap? mondd!
Felhő eltakarta.
Merre van a felhő?
A szél messze fújta.
Merre van a szél? mondd!
Kilencz hegyen túlra
Nagy tengerre ment el.

Hasonló gyermekversikéket minden népnél találunk. A következő azonban tiszta lapp eredetre vall.

Piczi gyermek játszik künn.
»Jer fiam a sátorba,
Ne maradj a hidegen,
Összefázik kezecskéd.
Jöjj be, vedd rád bundádat,
Jöjj be, húzd föl kesztyűdet,
Azután jó melegen
Futkározhatsz a havon.
Ne futkározz sokáig,
Mert ha soká szaladgálsz,
Jön az ördög, el is visz.«

Erdekesebbek a szerelmes versek. Van bennük némi költészet és epigrammaszerű fordulat, mint például a következőben:

Jaj de bajos, jaj de bajos e világban az élet,
El akarnak szakítani, el én tőlem téged.
Gyere rózsám, dobogtassuk forrón együtt szívünket,
Nem fog aztán senki többet elszakítni bennünket.

Egy másikban a leány kikosarazza a kezét megkérő legényt:

«Koronás tallér az egyik kezedben,
Pálinkás pohár a másik kezedben.
Hejehuja már bíz azt ne higyed,
Hogy megvehess engemet
Ezüstön aranyon,
Ezüstön aranyon!

Ennyi, úgy hiszem, elég mutatványúl a szövegek tartalmának megítélésére. Most még csak számokkal kívánom föltüntetni, mennyit gyűjtöttem. A lappok közt való két hónapi tartózkodásom alatt összesen negyvenkét eredeti lapp népmesét, huszonkét mindennapi életökből vett elbeszélést és hat költeményt, összesen tehát hetven darab különböző tartalmú eredeti szöveget sikerült gyüjtenem. Ezen kívül átírtam az egész Máté evangeliumot és néhány egy lapp bibliai történetből vett fejezetet az élő kiejtés szerint.

Szeptember 5-dikén hagytam oda Jokkmokkot is, hogy 7-dikén Luleåban legyek és azon hajóra szállhassak, mely Haparandától délfelé Stockholmnak tartott. 10-dikén hajnalban, harmadfél napi viharos út után, értem Sundsvallba. Ott partra szálltam, hogy vasúton menjek tovább. Edsåsenban, a lapp iskola helyén még egyszer megállapodtam, hogy újra átnézzem az ott gyüjtött szövegeket, aztán a közbeeső fővárosokban csekély pihenőt tartva majdnem szakadatlanúl folytattam útamat Norvégián, Dánián, Németországon és Ausztrián keresztül haladva haza felé. Szeptember 30-dikán itthon voltam.

(Megjelent: *Budapesti Szemle*, 41. köt., 1885. 321-354, valamint a *Székesfehérvári Reáliskola* 1885. évi *Értesítőjében.*)

MÁSODIK LAPPFÖLDI ÚTAM.*)

Mélyen tisztelt akadémia!

Másod ízben jelenek meg ezuttal ez ünnepies helyen, hogy lappföldi útról szóló jelentést olvassak föl. Mielőtt azonban ezt tenném, kedves kötelességemnek tartom, hogy mindenek előtt hálás köszönetemet fejezzem ki a magyar tudományos akadémiának azon hathatós támogatásért, mely által lehetővé tette, hogy ismételten tanúlmányozhassam a lappoknak a magyar összehasonlító nyelvészet szempontjából oly fontos nyelvét és e különös népnek különös szokásait. Két év előtt megkezdett vizsgálataimat szándékoztam ez úttal kiegészíteni, kibővíteni. Ismét olyan svéd-lapp nyelvjárásokat készültem vizsgálni, melyekről eddig semmi tudomásunk sem volt. Fölmentem a Jegestenger vidékére, hogy a nyáron ott tartózkodó legéjszakibb svédországi lappoknak, a karesuandóiaknak, nyelvjárásával ismerkedhessem meg, aztán befelé indúltam a svéd-norvég határra, hogy egy vesterbotteni közép svéd-lapp dialectust tanúlmányozzak.

Útazásom lefolyása a következő volt:

* * *

Június 24-dikén hagytam oda Magyarországot és Berlinen áthaladva, másnap este már Svédországban, Malmöben voltam. Pihenést alig tartva folytattam útamat Krisztiánia felé, melynek pályaudvarába 27-dikén este robogott be velem a vo-

*) Fölolvastatott a magyar tudományos akadémia 1887 január 24-dikén tartott ülésében.

nat. A norvég fővárosban fölkerestem Friis egyetemi tanárt, a finmarki lapp nyelvnek e régi búvárát és tőle a lappok nyári tartózkodására vonatkozólag több hasznos fölvilágosítást kaptam. Mostani lapp útamnak első czélja volt, hogy a norvég partokat bejáró hajók egyikével mindenek előtt fölmegyek Tromsö városáig, mert tudtam, hogy ennek közelében egész nyáron át tartózkodnak lappok. Friis fölvilágosított, hogy nem csak Tromsöbe, hanem az egész úgynevezett Tromsö-amsba jönnek a svéd karesuandói egyházkerületből lappok és egy általa szerkesztett mappát is adott át, melyben a lappok vándorútja és nyarankénti tartózkodásuk helye is meg van jelölve. Friisnél egyszersmind bele pillantottam egy tőle szerkesztett ethnographiai tíz levélből álló nagy térképbe is, melyben egész Norvégiából meg van jelölve a lappok tartózkodása helye.

Krisztianiában 28-dikán délutánig maradtam. Ekkor a gyorsvonattal Norvégia második fővárosába, Drontheimba (norvégül: Trondhjem) indúltam, a hová másnap reggel hét órakor érkeztem meg. Innen tovább már csak hajón mehettem. A legközelebbi hajó csak éjfélkor indúlt tovább, tehát addig bejártam a várost. Szerencsés időben értem Drontheimba. Épen országos vásár volt. Megnéztem a tarka életet, mely előttem mozgott. Messze vidékről jönnek ide parasztok, hogy különböző kulturczikkeket vásároljanak magoknak és otthoni fölösleges termékeikből egyet-mást ide hozzanak eladni. Az egyik egy rakás nyírfakérget, a másik hatalmas gombolyag gyapjúfonalat kinálgat. A nyírfakéregből különböző szép kisebb-nagyobb tárgyakat készítenek a norvégek, a gyapjúfonalat pedig otthonn maga szövi meg a fehérnép kelmének. Legföltünőbb az ilyen norvég vásárban a csend. Se sípláda fülsértő nyekergése, se hangos kiáltozás, se lármás kinálgatás. Csöndesen járnak-kelnek, csöndesen adnak, csöndesen vesznek itt az emberek. A vásáron őgyelgésem közben egyszerre csak lappokkal találkoztam, egy férfival és két nővel. Az egyiket már ismertem. Két esztendeje, midőn vasuton Drontheimből Krisztiániába mentem, találkoztam vele. E lappok folyvást Norvégiában Drontheimtől délre a Röraasi hegységekben tartózkodnak és most hogy egy kis ráérő idejök volt, bejöttek a vásárra. Néhány rénszarvas-bőrt hoztak eladni és a kapott pénzből összesen egy pár kis ládikát vásároltak magoknak. Csak nézni, egyszer jól enni volt a czéljok. Beszédbe ereszkedtem velök és azt tapasz-

taltam, hogy a nyelv, melyen beszélnek, teljesen megegyezik a a jemtlandi lapp nyelv déli dialectusával, melyet két esztendeje vizsgáltam. Nem igen sok időt tölthettem a társaságukban. Nekik is más dolguk volt, mint velem elbeszélgetni, aztán meg mind nagyobb és nagyobb kíváncsi nép is kezdett bennünket körülvenni. *Annyevoszt* bucsúszóval ott hagytam őket a faképnél, miután meg kellett nekik igérnem, hogy majd meglátogatom őket a hegyekben.

Drontheimból éjfélkor ugyan, de mégis világos nappal indúltunk el. Csak úgy tudhattam meg, hogy éjfél van, ha órámra néztem. Malmötől fogva már örökös nappalban útaztam. Derengő világosság özönlött be éjfélkor is a vaskocsi ablakain s mikor Krisztiániába értem s megérkeztem után nyakamba vettem a várost, 11—12 órakor még talpon volt az egész nép, a vasárnapi kirándulók a város körül levő mulatóhelyekből épen akkor kezdtek haza szállinkózni, diákok itt-ott Flóber-puskákkal czélba lődöztek, és olyan képe volt a városnak, mintha nem lefekvésre készülne, hanem épen akkor ébredt volna föl. Most hogy Trondhjemből elindúltunk, olyan volt az idö, mint mikor nálunk az ég nap közepén kissé felhővel van bevonva. A világosságról ítélve, bátran azt hihettem volna, hogy öt óra délután van.

Majdnem négy napig tartott, míg hajónk a norvég partokat véges végig körülvevő szigettenger közt haladva, útazásom czélpontjához Tromsöhöz ért. A városba érkeztemkor legelső gondom volt, hogy fölkeressem az ottani tanítóképző intézet igazgatóját, I. K. Quigstadot, a ki szintén írt több a lapp nyelvbe vágó dolgokat. Igen barátságosan fogadott és Tromsöben való tartózkodásom alatt folytonos kalauzom volt és majdnem minden üres idejét velem töltötte.

Másnap hozzá fogtam a nyáron át Tromsö vidékén tartózkodó lappok nyelvének tanúlmányozásához. Nem volt nehéz lappokat találni, mert a kikötő egy részén mindig volt több is egy csomóban. Részint akkor költözködtek a svéd szárazföldről a Tromsö körül levő kisebb-nagyobb szigetekre, különösen a Qualö és Ringvatsöre és egy-két nap itt pihenték ki az útazás fáradalmait, részint a közel Tromsdalból, sokszor pedig tíz mérföld távolságból is eljöttek hogy áruikat, rénszarvas-bőröket lapp czipőket, lapp késeket, rénszarvas-csontból készült kanalakat stb., eladják, vagy pedig kisebb-nagyobb szükségleteiket

beszerezzék. Az első napon Quigstaddal együtt jelentem meg közöttük és miután értesültek róla, mi járatban vagyok, nagy nehezen rászánta magát egy értelmesebb lapp, hogy elkísér szállásomra. Legelőbb is arra törekedtem, hogy fogalmat szerezzek magamnak a nyelvjárás sajátságairól. Két olyan mesét dolgoztam át lappommal a karesuandói dialectuson, melyet két évvel azelőtt a Lule-lappmarkban, Vaikijaurban gyűjtöttem és csakhamar azon tapasztalatra jutottam, hogy e nyelv ismét rendkívül különbözik azon dialectusoktól, melyek eddig kutatásom tárgyát képezték. A karesuandói nyelv hang-, alak és szókincs tekintetében már majdnem teljesen finmarki lapp jellemü, csak földrajzilag tartozik a svéd-lapp nyelvterülethez, nyelvtanilag azonban már nem. Inkább értették a finmarki irodalmi nyelvet, mint Lule-lappmarki gyüjtésemet. Azonban ezért ebben is el tudtak igazodni. Finmarki jellemre mutat, hogy *addet, oaidnet* alakot találunk az általános svéd-lapp *vaddet, vuoidnet* helyett, hogy többes képzőül és az igéknél az egyes szám 2-dik személyében és a többes szám 3-dik személyében *n* vagy *t* változat szerepel a svéd-lappságban általános *h* helyett, hogy az inessivus és elativus jelölésére nincs külön rag.

A Lule-lappmarkitól eltérő sajátságok közül a föltünőbbek még ezek: Az accusativus ragja teljesen elenyészett, helyette azonban az illativusban teljesen *in*-t, a többes genitivusban, mely partitivusúl is szolgál, teljesebb *it* ragot is találunk. A dualis 3-dik személyében a præsensben *-ban*, a præteritumban *-ikan* is előfordúl. A finmarkival együtt *m* ragot használ az első személyben, mely azonban, különben nemcsak itt, hanem mindenütt a szó végén *n*-re változott. — A mássalhangzók e nyelvjárásban most vannak átalakulásban, azért a *č*-t majd *c*, majd *s*-nek is ejtik, azért találunk egy szóban majd *m* majd *n*, majd *k*, majd *t* hangot, mint egymással teljesen egyenlő értékűt.

Nagyon nehezen ment a karesuandói lappokkal az érintkezés. Norvégül, svédül nem értettek és anyanyelvökön kívül csak a finn volt az, a melyet beszéltek. A hová valók voltak, a karesuandói egyházkerületben, finn lakosság a túlnyomó, csak itt-ott akad egy svéd telepítvényes és az iskolákban és a templomokban a tudomány és vallás terjesztésére mesterek és papok a finn nyelvet használják. Ezt sajátítják el második anyanyelvül a lappok. A hol valami szón vagy szerkezeten megakadtam, a finn nyelvnek kellett kisegíteni, de sokszor nagy időbe

került míg az ellapposított finn feleleten valahogyan el tudtam igazodni.

Mikor e két mesét lappommal a karesuandói nyelvjáráson átdolgoztam, leírtam és a szükséges tőszavakat elkérdeztem, fölszólítottam, hogy most már ő is mondjon hasonló meséket. Erre először elkezdett nevetni, hogy minek ez a bolondság, aztán midőn tovább faggattam, majdnem dühbe jött és ott hagyott faképnél. Azóta színét se láttam.

Másnap újra kimentem lappot fogni. Többeket megszólítottam, míg végre akadtam egyre, a ki hajlandó volt velem jönni. Kezdetben ez sem akart mesét mondani, de midőn aztán minden meséért külön díjat ígértem neki, a pénz még a vallásos lapp szívét is meglágyította és első nap mindjárt két mesével gazdagította gyüjteményemet. Ugyanezt még egyszer magamhoz rendeltem és csak akkor tünt ki, mennyi élelmesség lakhatik egy lappban is. Midőn észrevette, hogy használhatom, hogy szükségem van reá, elkezdett velem alkudozni és három forint körül kellett neki vagy öt órai nálam-létért fizetni. Újra két mesét mondott el és a fontosabb nyelvtani alakokat is átvettem vele.

E két lappon kívül még egy éltesebb karesuandói lappal töltöttem egy fél napot, de ezt már semmi szín alatt sem lehetett profán dolgok elmondására rábírni. Pénz ép oly keveset használt nála, mint a rábeszélés. Lelkes híve volt még most is azon rajongó vallásos felekezetnek, melyet Lars Levi Læstadius a negyvenes években Karesuandóban támasztott. Læstadius kezdetben vidám, társaság-kedvelő ember, nagy botanikus volt és nagyon érdeklődött a lappmarkok gazdasági fejlődése iránt. Egyszerre azonban erős változáson ment keresztül, rendkívül elkomolyodott és a leghevesebb predikációkkal a részegesség és tolvajlás ellen kezdett küzdeni olyan bűnök ellen, melyek a lappok közt abban az időben napi renden voltak. Csakhogy térítésével rossz módszert követett. Főleg az érzéki eszközökkel hatott a szívekre. Azt tanította, hogy az igazi megtéréshez a legmélyebb félelem, ijedtség kell, arról beszélt, hogy kénszagot éreztek, midőn valaki a lelkiismeret furdalásai alatt nyögött, hogy gőzt láttak fölszállni annak a szájából, a ki hazudott, és hogy fényes sugarak vették körül azt, a ki erős megindulással és örömmel volt eltelve. Élénk színekkel festette ki a bűnös élet következményeit a halál után és ijesztő érzéki képek-

ben tárta föl előttük a pokol kínjait. Újjászületésre hívta föl híveit és azt tanította, hogy azt meg kell tudni határozni, mikor és hogy történik a nagy lelki átváltozás, különben nincs megtérve, számot kell mindenkinek arról adni tudni, melyik pillanatban állt be az újjászületés és a mellett pontosan tudja elbeszélni, hogyan történt a dolog. — Mind ez különféle érzéki czeremóniák közben történt. Nagy vallásos mozgalom keletkezett Læstadius hatása alatt mind a finnek mind a lappok között és nemcsak Karesuandóban, hanem több szomszéd föleg a norvég kautokeinói egyházkerületben is. Különösen Kautokeinóban a fanatismus őrjöngéssé csapott át, a természettől gyermekies képzelődő lappok tánczoló, ugráló, őrülten forgó csapatokká alakúltak; mind azt hitték, hogy bennök lakozik a szent lélek és a kik nem tartoznak hozzájok, vallástalanok.

Utoljára annyira ment a dolog, hogy a mozgalom ellenzői közül néhányat meg is öltek. Csak ekkor fogott a hatóság komolyan hozzá a mozgalom elnyomásához, a két főczinkost lefejeztette és mintegy huszonnyolczat fogságba hurczoltak. A krisztianiai fogházba hurczolt lappok közt volt egy, a kit Friis teljesen megtérített, a kit megtanított a lapp írásra, olvasásra és elbámúltam, midőn Friis nekem nála létemkor egy párt ez ember leveleiből fölolvasott, hogy mennyire kimüvelődött fogsága idejében. Életfogytiglan volt börtönre ítélve, de Friis közbenjárására egy pár esztendő múlva hazabocsátották és azóta Friisnek a lapp könyvek fordításánál állandó munkatársa.

Az öreg lappal, kivel a mesemondással nem mentem semmire, ebből a karesundiói mozgalomból mondattam el egy pár érdekesebb részletet.

Egy napon a lappokat saját kunyhójokban is fölkerestem. Quigstaddal és még egy gymnasiumi tanárral kirándúltunk a Tromsö átellenében levő Tromsdalba, a hol a karesuandói lappok júniustól egész szeptember elejéig tartózkodnak. Egy negyed óráig tartott, míg a csónak a keskeny tengeröblön át a Tromsdalig vitt bennünket s mintegy másfél órai nyírfaerdöben tett gyalogolás után elértük a lapp kunyhókat. Az első kunyhó előtt nagy állvány van, melynek tetejében élelmi szereiket tartják és ez alatt tanyázott a sok tagból álló lapp familia. A Nordcapig menő hajókon utazó touristák programmszerüleg megszokták ezt az egyetlen nagyobb fáradság nélkül hozzáférhető lapp tanyát tekinteni. Engedelmet e kirándulásom alkalmával ez

egyszer szintén inkább ethnographiai mint nyelvészeti szempont vezérelt ide; csak látni akartam kunyhójoknak itteni alkatát és közvetetlen forrásból megtudakolni, hogyan élnek e helyen nyáron át.

Azonkívül a lapp tanyák megtekintését egy kis botanikai excursióval kapcsoltam össze, a nevezett urak társaságában fölkapaszkodtam a 2000 láb magas Flöifjeldre, a melyen a ritkább alpesi és poláris (sarkköri) növények gazdagon találhatók. Hoztam is lappországi útamból egy pár száz igen érdekes és ritka növényt.

Tromsöben összesen öt napot töltöttem. Fölöslegesnek tartottam, hogy itt tovább maradjak, mert a czélt, hogy e legújszakibb svéd-lapp nyelvjárásról és alkatáról fogalmat szerezzek magamnak, úgyis elértem, bővebb tanúlmányozására pedig nálam hivatottabb ember él Tromsöben, tudniillik Quigstad, a ki a karesuandóiak nyelvét már eddig is tanúlmánya tárgyává tette. Július 8-án istenhozzádot mondtam a kies fekvésü jegestengeri városnak és délben tizenkét órakor a dél felé induló Kung Halfdan födélzetén voltam. Kétféle tervem volt. Mindenek előtt Bodö városig szándékoztam menni s ha a helyi hajót, mely a Salten- és Skjaerstad-fjordokat egész Rognanig kétszer hetenként bejárja, ott érem, akkor elmegyek vele egész Rognanig és onnan a Saltdal és Dunderlansdalon át, a merre sok svédországi lapp tanyázik nyarankint, lemegyek egészen Móig és onnan ismét hajón folytatom útamat. Másik tervem szerint, ha Bodőben nem érem már ott a helyi hajót, akkor lehajózom egészen a Vefsenfordig, Mosjöen nevü tengerparti helységig, hogy onnan aztán befelé menjek az országba a svéd-norvég határon élő lappokhoz.

A hajón, melyen lefelé mentem, hat óra hosszáig egy karesuandói lappal útaztam együtt, a ki Tromsöben volt körültekinteni és tőle két apróbb mesét kaptam. Karesuandói gyüjtésem tehát összesen nyolcz meséből és két elbeszélésből áll.

Nagyon szép idő kísért Tromsötől fogva egész Bodöig. Tündéri szépségben nyílt föl előttem a vidék, melyet fölfelé útaztomban részben ossziáni köd gomolygó felhői takartak el elölem. Óriási, hóval borított hegyek végtelen változatos lánczolata kísért bennünket folyvást. Majd meredeken szakadtak le a tengerbe, majd pyramis alakban mint egy óriási tü, majd négyszöget alkotva a csúcson, majd mintha egy szörnyetegnek

ki-kiálló fogai volnának, úgy merednek az égnek sok ezer lábnyi magasságban. Közbe-közbe gletscherek, aczél színű jeges kérgü hegyek mellett sikamlik el hajónk és a tájék fönségesen komor szépségét az éjféli nap bágyadt sugaraiban viola és bíbor színben csillogó villogó hegyek színpompája fokozza.

Bodőben július 10. reggel negyed hatkor partra szálltam, hogy a fjordokat hetenkint kétszer bejáró helyi gőzösök egyikére üljek, de arról értesültem, hogy a helyi hajó negyed órával előbb indúlt el a programmhoz híven Rognan felé s a legközelebbi hajó csak négy nappal később indúl. Norvégia éjszaki részeiben az utas marcheroutja tisztán a hajókéhoz van kötve s minthogy nem akartam négy napot hiába Bodőben tölteni, azonnal tovább indúltam azon a hajón, melyen eddig jöttem, Mosjöenig, hogy ha első tervemet nem lehetett, a másodikat hajtsam végre.

Mosjöenbe július 11-én értem és még az nap délelőtt tovább indúltam az ország belsejébe a sajátságos szerkezetü norvég kocsival. Ez a kocsi tulajdonképen két kerekü taliga és az uriasabb alkatúnak karriol a neve. Csak egy embernek van rajta helye, a kocsis pedig a kocsinak egy kiálló végébe kuporodik, a hová a kézi táskát szokták kötözni. Az utas maga kénytelen a lovat hajtani, melynek nem kell ostor, hogy frissebb menésre serkentse az ember. Elég ha egyet-kettőt czuppant a szájával vagy egy kicsit ránt a gyeplőn s mindjárt gyorsabb tempóban szalad a ló. Nevök nincs az itteni lovaknak és hajtás közben soha se hallanak egy hangos szót sem, csak a már említett czuppantást, hogy gyorsabban menjen, vagy pedig egy prr! prr! hangot, ha meg akarják állítani.

Az első állomás, a hová értem, Fokstad nevü két tanyából álló kis helység volt. Mosjöenből csak eddig szabad a kocsinak jönni, itt friss lovat kellett váltani. Norvégiában is ugyanaz a berendezés van a kocsin útazókra nézve, mint Svédországban. Vannak úgynevezett *skydsstation*ok, vagyis lóváltó állomások, melynek gazdája az utast bármikor is köteles tovaszállítani, a fuvarbér pedig törvény útján van szabályozva. Az állomások egymástól másfél, két, és három mérföldre vannak. Fájdalom, a kocsiút belső Norvégiában nem valami messze viszi az embert. Rengeteg hegységek és erdőségek vannak mindenütt, a lakosság pedig nagyon gyér. Mérföldekig lehet útazni, a nélkül, hogy valami magános házat vagy épen valami helységet találna az ember. Természetes, hogy ilyen helyeken nehéz is

meg nincs is, ki számára útat építeni. Az itt élő lakosság nyáron át nem is igen mozdúl el hazulról. Télen azonban, mikor a föld hóval, jéggel van borítva és tüskön bokron át vágtathat szánjával, nyitva áll előtte a világ. Ilyenkor szokott berándúlni a tengerparti városkákba, hogy ott a tavaszi, nyári és őszi szükségletét bevásárolja. A hol a kocsiút véget ér, ott csak gyalogos és itt-ott lovas bír nagy nehezen tovább vergődni.

Mosjöentől Hatfjelddalig, ezen már a svéd határ közelében levő utolsó norvég kis faluig, a hová eljutni törekedtem, csak az utóbbi években kezdtek el országútat építeni és még most sincsen befejezve. Az éjet Fillingsfors nevű faluban töltve, másnap délután értem Hatfjelddal közelébe. Itt véget ért az út. A község előtt mintegy harmadfél kilométerre le kellett a kocsiról szállnom és a hátralévő részt ingoványokon át gázolva, köveken és a veszedelmesebb helyekre tett fatörzsökökön át ugrándozva gyalog kellett megtennem. A kocsit a keskeny csapáson nagy ügygyel bajjal toltuk előre és egy jó órai vesződség után ott voltam Hatfjelddalban.

Hatfjolddal magyarúl annyit tesz, mint «Kalaphegység völgye». A lappok magok *Arpurta*nak hívják. Nevét egy különös alakú, a mi Badacsonyunkhoz vagy Somlónkhoz hasonló hegytől, kapta, melynek csúcsa úgy emelkedik ki a többi hosszú gerinczben végig nyúló hegyek között, mintha süvegjök volna. Néhány évtizeddel azelőtt e vidék teljesen lakatlan volt, csak a lappok kóboroltak benne össze-vissza rénszarvas-nyájokkal. Nem volt itt más, mint egy kis kápolna, melyben a lappok számára esztendőnkint kétszer-háromszor isteni tiszteletet szoktak tartani. A vidék azonban azóta, a norvég viszonyokhoz mérten, benépesült és Hatfjeldalban most már hat vagy hét tanya úgynevezett *nybygd* van. A hatvan mérföld kiterjedésü egyházkerületnek a papja is itt lakik.

Hatfjelddalba érkezve, egy jobb módú paraszt tanyába köszöntöttem be, hogy majd ott talán szállást meg ellátást kapok. Ezt ajánlották az egyedül alkalmas helynek, a hol lehetek. A tanya gazdája egyúttal kereskedő is üres óráiban. Egy kis helyiségben mindenféle apróságot tart, a mi a ház körül leginkább kell. Szerencsétlenségemre azonnal megtudtam, mennyire el van üzletével foglalva. Annyira el van foglalva, hogy midőn kérdeztem, hol a gazda, azt felelték, hogy már tegnap elment hazulról vagy négy mérföldre, rokont látogatni s csak holnapután

jön vissza. Hát a felesége? az meg vele van. Hamarjában nem tudtam, mihez fogjak, míg végre eszembe jutott, hogy van nekem Quigstadtól ajánló levelem az itteni paphoz is. Elmentem hozzá, hogy mindenek előtt arra nézve kérjek tőle tanácsot, kinél üssem föl a tanyámat. A pap, O. T. Olsen, igen barátságosan fogadott s bár épen akkor a tromsöi püspököt és a Mo-egyházkerületi prépostot is várta, egyelőre magánál tartott. Két napig az ő vendége voltam. Hatfjelddalban szándékoztam egy darabig tartózkodni, mert ez volt a legalkalmasabb hely a lappok tanúlmányozására. Több lapp tartózkodik innen nem messze, alig pár mérföldnyire és részint állandóan a vidéken laknak mint telepítvényesek, részint pedig a svéd Vesterbotten tartományból, különösen pedig ennek stenselei egyházkerületéből jönnek át nyáron rénszarvasaikkal.

Másnap a pap tanácsára mindjárt kirándulást tettem a Hatfjelddaltói két mérföldre, a svéd határon levő Aelsvatten (v. Aelsvand) nevű tóhoz, a melynek partján egy kis házikóban rén-nyáját elvesztett és most csekély földmíveléssel foglalkozó lapp család lakott. Minthogy, mint már említettem, Hatfjelddalnál megszűnik minden rendes út és csak gyalogösvény vagy rossz lovagló út vezet egy darabig, lovat béreltem és vezetőt fogadtam egy tanyában és úgy indúltam a lappokhoz. Gyalog lehetetlen lett volna nekem ezt az útat megtennem. Így is csak a legnagyobb bajjal bírtam a lápos helyeken átjutni, mert minden harmadik negyedik lépésnél annyira belesüppedt a ló a földbe, hogy alig birta a lábát ismét kihúzni. Nagy bajlódás után végre egy tanyához értem. Innen már nem messze volt az Aelsvatten tava és csakhamar embert is kerítettem a tanyából, a ki egy rozzant csónakon átszállított a tó déli partjára, a hol a lapp házikó volt. Mintegy háromnegyed órai evezés után ott voltam a lappoknál. Ezek nem sátorban, hanem mint a norvég parasztok, fából durván összerovott rendes házikóban laktak. Ha nem tudtam volna, hogy lappokhoz jövök, azt hittem volna hogy szegény norvég parasztokhoz köszöntök be. Az egyedüli különbség az volt, hogy itt mindenen meglátszott a piszok. Az összes bútorzat egy asztalból, egy padból, két székből és egy ágyból állt. Ez az egy ágy volt a hat tagú család rendelkezésére.

Midőn beléptem a szobába, a gazda épen csizmát csinált a fia számára. A lapp ember szabó, varga, szíjjártó stb. egy személyben, mindent maga készít, a mire szüksége van. Nagyon

meg voltak lepve, midőn lappúl szólítottam meg őket. A lapp megszólításra és beszélgetésre mindjárt barátságosak lettek és csakhamar annyira megnyertem bizalmokat, hogy előadva útazásom czélját, két lapp mesét mondottak tollba. Fiúk, egy húsz éves suhancz, kit a hatfjelddali pap már előre is dicsért, értelmesnek látszott, tehát azon voltam, hogy szolgának megfogadjam és Hatfjelddalba magammal vigyem. Kezdetben nem akartak ráállni, most következik nem sokára a szénakaszálás és gyűjtés időszaka, kell a munkaerő, jól fizetik a napszámot stb. Végre miután mondtam, hogy hisz én is adok annyit, sőt többet is, mint a mennyit itt fizetnek napszámért, a legény hajlandó volt hozzám jönni Hatfjelddalba.

Megörültem az eredménynek, legalább biztos voltam, hogy lesz valakim, a kit jól és könnyű szerrel használhatok tanúlmányaimnál és nem kell tovább is össze-vissza barangolnom e kietlen, elhagyatott vidéken és nem kell egyelőre a lapp sátrakra szorulnom, mint egy ideig két év előtt, a hol bizony nem a legkellemesebb a tartózkodás.

A lappoknál nem maradhattam éjjelre, visszaigyekeztem Hatfjelddalba, hogy másnap az isteni tiszteleten, melyre több lapp ember is meg fog jelenni, jelen lehessek. Az ælsvatteni lappok is odakeszűltek. Tíz órakor este visszaindúltam vezetőmmel az Aelsvatten tó éjszaki partján levő magányos tanyához. Míg a lappok közt időztem, künt csunya idő támadt. Vastag felhők borították az eget és olyan alacsonyan jártak, hogy a földet söpörték. E vidék különben is 1500 lábnyira van a tenger színe fölött. Szakadt az eső, midőn a csónakba ültem és ellenkező széllel küzdve, indúltunk neki az útnak. A csónak küzdelmes evezés után végre partra ért és innen még gyalog kellett a fél órára levő tanyához mennem, a hol az éjjelt szándékoztam tölteni. Csak a ki a svéd-norvég erdőségekben jár, tudhatja mit tesz az, itt gyalog menni. Pocsolyákon, süppedező lápokon át visz mindenfelé az út. A csizmámon nem maradt se fénymáz, se halzsír, olyan vörös lett mint a rozsda, a nadrágom szárából pedig ugyancsak csurgott a víz, midőn haza érkezve kifacsartam. Éjfél elmúlt, midőn a már alvó báziakat fölzörgettem. Nemsokára a boldogok álmát aludtam a birkabőrbundával bélelt takaró alatt.

Másnap délelőtt ennek a parasztnak a lovát béreltem ki és visszamentem Hatfjelddalba. Mire oda értem, az egész

közönség templomban volt. Előtte való nap megérkezett a püspök és a prépost, hogy az itteni egyházkerületi állapotokat megvizsgálják. Magam is elmentem a fából csinosan épült templomba, a melyet legnagyobb csodálkozásomra mindkét nembeli hivőkkel egészen tömve találtam. A püspök jövetelét követek által adták tudtára a közelebb és távolabb lakóknak és mindenki iparkodott, némelyik tíz és több mérföldnyi távolságból is, eljönni, hogy a ritka püspöki látogatásnál jelen legyen. A hivők közt sok lapp ember is volt. Ezeknek egy része Svédországból való volt, a kik, mint már említettem, nyárra a környékbéli hegységekbe vándorolnak át rénszarvasaikkal; más része állandóan itt lakik e vidéken, nyájokat elemi csapások vagy gondatlanságok következtében elvesztették és vagy csekély földmívelésből, vagy napszámból, koldulásból tengetik életöket.

Ez utóbbiak között többen már nem is voltak lapp nemzeti öltözetben, hanem közönséges norvég ruhában. Mindnyájan norvégül is beszéltek és úgy látszik, nincs már messze az idő, mikor az itt élő lappok teljesen bele fognak olvadni a norvégségbe. Nem ritka dolog erre, hogy egy szegényebb norvég lapp leányt és viszont lapp ember norvég leányt vesz el feleségül. Aelsvattenban magam is találkoztam egy családdal, a hol a férj norvég, a felesége pedig lapp volt.

A templomban nemcsak isteni tisztelet, hanem vizsgálat is volt. Sorba álltak a serdültebb fiúk és leányok, norvégek és lappok egyaránt, és sorba feleltek a fölvetett vallási kérdésekre. Körülbelül egy órakor délután lett vége az isteni tiszteletnek. Azután következett a papi lakban egy kis reggeli, a reggeli után pedig a püspök, prépost és pap a templom mellett levő iskolaépülethez mentek át, a hol ezúttal a fölnöttek gyülekeztek össze egy kis *sognestaevne*re, községi gyülésre, hogy itt a püspök a különböző egyházkerületi állapotokról tájékozódást szerezzen magának. Én ez alatt néhány svédországi lappal foglalkoztam és részint nyelvökre, részint költözködési viszonyaikra vonatkozólag kérdeztem tőlük egyet-mást. Sok eredményt azonban e mozgalmas napon nem tudtam elérni.

Másnap délelőtt újra volt isteni tisztelet és vizsgálat, délután három órakor pedig elútaztak a püspöki emberek és a többi nép is oszladozni kezdett. A pap lakásából én is átköltöztem a már említett kereskedőhöz és még az nap délután megkezdtem a lapp suhanczczal a munkát. Nagyon jól használt

vehettem. Igen sok és igen érdekes meséket, mondákat tudott elbeszélni. Valóságos kincses bányára akadtam benne. Ritka emlékező tehetsége élénken eléje varázsolta mindazt, a mit régebben és újabban az öregebb lappoktól hallott. Ettől az egy legénytől magától negyvennyolcz darab különböző tartalmú mind ethnographiai mind nyelvi szempontból becses népies szöveget kaptam. Kora reggeltől késő estig, csak az étkezésnél tartva rövid pihenőt, folytattam vele tanúlmányaimat, gyűjtöttem tőle a szövegeket. Kívüle még egy Svédországból átjött leánytól és a legény atyjától kaptam néhány, szintén igen érdekes, mesét.

Hatfjelddalban tartózkodásom alatt sok lappal volt alkalmam érintkezni. Az a tanya, a hol laktam, valóságos búcsúhelylyé lett, mert a hány lapp csak a községbe jött, mind kívánesi volt arra a furcsa emberre, a ki messze földről csak azért jött ide, hogy lappúl tanúljon és a kinek nyomtatott lapp könyvei is vannak. Ezeket persze minden látogatómnak meg kellett mutatnom. A látogatások ugyan zavartak egy kicsit, de több tekintetben hasznomra is voltak, mert beszélgetésbe ereszkedve velök, itt is, ott is megfigyelhettem valami érdekes nyelvsajátságot és mindinkább megerősödtem azon tapasztalatomban, hogy nyelvök nem tér el attól, melyen a legény mondta el meséit.

Mikor a lapp suhancz mesemondó tudományát már kimerítettem, újabb útra határoztam el magamat. Értesültem róla, hogy Hatfjelddaltól talán hét mérföldnyire, a Rösvand nevü tó éjszaki partján szintén van egy iskola és hogy ez iskola tanítója született lapp. Föl akartam keresni, hogy egy-két napig nyelvtani tekintetben vegyem hasznát, mert legénynyemmel az ilyen kérdésekben csak nehezen tudtam boldogúlni. Egy szép napon kora reggel elindúltam lóháton podgyászom egy részével, nagyobb kézi táskámat pedig Hatfjelddalban hagytam, hogy a hetenkint egyszer menő postaalkalommal Mosjöenbe küldjék. Az volt a tervem, hogy Bisseldörrenből, a hol a lapp tanító lakott, a Rösvand tavon és a Rösaa folyón át csónakon teszem meg az útat a tengerig egész Hemnaes városkáig és onnan menjek valamely tengeri hajóval tovább dél felé. Tervem azonban dugába dölt. Két és fél órai lovaglás után eljutottam egy Ruderaas nevü kis tanyába, a Rösvand partján. Midön e tanyában embert akartam fogadni, a ki csónakon tovább juttasson, és

azt is megmondtam, kihez szándékozom menni, értésemre adták, hogy az most nagy bajban van. A gyermeke egy nappal ezelőtt eltévedt az erdőségben és még nem találták meg. Gondoltam magamban, hogy akkor ugyancsak rosszkor keresném föl a lapp tanítót, ilyen körülmények közt úgy sem vállalkoznék a mester szerepére, tehát fogtam magam és visszalovagoltam Hatfjelddalba.

E kirándulás sem volt különben haszon nélküli. Megismerkedtem Norvégia legnagyobb területű tavával. Óriási hegységek környezik mindenfelől és ezek közt nagy tömegére nézve az éjszaki partján elterülő úgynevezett Oxtinder nevű hegység tűnik ki. Vastag hórétegek borítják mérföldekre terjedő hosszúságban, közbe-közbe kékesen csillámló jégmezőkkel. Ez is gletscher. Bámul az ember, mennyi hó van az ország belsejében mindenütt a hegyeken. Július vége felé is el lehetne jó kis ideig szánkázni a hegységek oldalain. Pedig különben meglehetős buja növényzet van mindenfelé és hidegről sem lehet panaszkodni. Némelyik napon olyan forrón süt a nap, hogy szinte haza képzeli magát az ember és árnyékban is észleltem egyszer 24 fok Celsius hőséget. Persze este aztán, mikor a nap lebúvik a hegyek mögé, meghűsül az idő és nagyon elkel a téli felöltő is.

Hatfjelddalba visszaérkezve, még ott találtam azt a lapp suhancot, a kit magam mellé fogadtam és még két napot töltöttem vele. Ez idő alatt főleg nyelvészeti kérdésekkel foglalkoztam.

Az a nyelv, melyet Hatfjelddalban volt alkalmam vizsgálni, és melyet eddig még senki sem tanúlmányozott, már egészen svéd-lapp jellemű és teljesen megegyezik azon dialectussal, melyet a vesterbotteni tartomány Ume-lappmarkjának stenselei egyházkerületében 65 és 66 fok közt élő lappok beszélnek. Egy Svédországból Tärna kápolna vidékéről való lapp asszony azt is mondta nekem, hogy a tőlük kissé éjszakabbra lakó sorselei lappok csekély eltéréssel szintén ezzel a nyelvjárással élnek, a tőlök délre lakó Lycksele, Vilhelmina és Dorothea lappmarkbeli lappokkal pedig még könnyebben érintkezhetnek.

Szorosan rokon e nyelvjárás, melyet itt tanúlmányoztam, a jemtlandi lapp nyelvvel is, melyet két évvel azelőtt vizsgáltam s mind hang- mind alaktani tekintetben aránytalanúl közelebb áll ehhez, mint a Pite lappmarkbelihez. A hatfjeld-

dali, vagy nevezhetjük akár stenselii nyelvnek is, átmeneti nyelv a Pite lappmarki és a jemtlandi lappok nyelve között. Hangtani tekintetben megtaláljuk itt a szóközépi *d*-nek *r*-re, az *a*-nak *e*-re vagy *i*-re változását, mint a jemtlandiban, a szókincs és az alaktan nagyjára ugyanaz. Csakhogy itt a név és igeragozásnál a délen általános *m*-rag helyett *p* vagy *b*-t, az illativusi *se* helyett *je* ragot használnak, a dualis 3-dik személyében *ikan* rag járja és ez által az éjszakibb lappok dialektusokhoz közeledik. Föltünő sajátsága a Hatfjelddalban tanúlmányozott nyelvnek, hogy a név és igeragozásban ép úgy uralkodik egy umlaut és ablaut-féle magánhangzó-változás, mint a germán nyelvekben; *vulekit* igének a jelen ideje például vualakab, vuálku, *sihtet*-nek egyes. 3-dik személye seihta, *atnet* igének múltja *utnib, utni'* pajet hagyni igéé pejib, peji' stb. *pahce* legény több, genitivusa pahcij, *lattie* madár több genit. *littij*.

E nyelvi jelenségek elősorolásánál csak a legföltünőbbeket tartottam szem előtt. Ezeken kívül még nagyon sok hang-, alak és mondattani sajátság van ez érdekes nyelvjárásban, melyeknek részletes, behatő ismertetése nem lehet e szűkre szabott fölolvasás tárgya.

Hatfjelddalt július hó végén hagytam oda és ismét Mosjöenbe kellett mennem, hogy a Nordcapról jövő nagyobb tengeri hajóval tovább indúlhassak dél felé. Újra végig mentem a változatos szépségü vidékeken, a melyeken át Hatfjelddalba jöttem, újra gyönyörködtem a havas hegyekben, a sötét fenyvesekben, a hatalmas vízeséseket alkotó folyókban, melyek messze alattam a völgyben kígyóztak. Másnap délután Mosjöenben voltam. Ott majdnem egész éjjel leselkednem kellett, mikor jön közelébe a gőzhajó, melynek messze künt a fjordban kell megállapodnia a víz sekélysége miatt. Éjfél helyett csak reggel hét órakor érkezett meg és jó félórába tellett, mire az úgynevezett Flötmand, a kiknek csónakai a norvég tengerparti helységekben a mi bérkocsiainkat pótolják, a hajóig bírt velem evezni.

Egy nappal később Drontheimba értem. Itt elhagytam a gőzhajót, hogy azon vasútra üljek, mely a svéd Jemtland tartományt átszegve, Stockholmba visz. Jemtland tartományban, melynek lappjai közt két évvel azelőtt időztem, megint akartam néhány napot tölteni, nem hogy újabb szövegeknt gyüjtsek, hanem ha már itt vagyok, némely különösebb nyelvtani alakokra nézve bővebb tájékozódást szerezzek. Minthogy azonban

a lappok erre mind nomádok és tartózkodásuk helyét nem lehet hamarosan megtudni, legjobbnak véltem, ha újra elmegyek a svéd hittérítő társaságtól föntartott lapp iskolába, melybe serdültebb, 16—17 éves, lapp tanulók is járnak és melynek múltkori útam alkalmával oly jó hasznát vettem. Útazásom közben megtudtam, hogy a lapp iskolát Edsasenből, a hol azelőtt volt, Ange nevű falucskába költöztették át, Hjerpen nevű vasúti állomás közelében. Hjerpenbe érkezve, átvitettem magamat Ängebe, de itt egészen fölfordúlt állapotokat találtam. A lapp tanulók közt sajátságos idegbetegség tört ki, mely a lappok közt általában gyakori. Különösen akkor lépett az föl, mikor megijednek. Ilyenkor úgy viselkednek, mintha eszöket vesztették volna; föl-fölugranak, ütik egymást, mindenféle görcsös mozdulatokat tesznek, orrukat fintorgatják, hadonáznak, táncolnak és magokhoz térve nem tudják, mit cselekedtek. Magam is voltam két évvel ezelőtt Valboban egy jelenetnek tanúja, midőn egy leányt fogott el az őrjöngés, a kit csak a legnagyobb bajjal tudtak megfékezni. Pedig különben szelid és okos leány volt. Megesik, mint itt Angeben is, hogy midőn több lapp van együtt, úgy megijednek a megijedettől, hogy a betegség gyakran az egész társaságra átragad. Minthogy ráadásúl maga az iskolatanító is megbetegedett, de nem ebben a bajban, és az említett betegség a tanítványok közt gyakrabban ismétlődött, kénytelenek voltak egyelőre az egész tanítást szüneteltetni és Angebe érkezve, sem tanítót sem tanulót nem találtam. Amaz üdülésre délibb vidékre útazott, a lapp tanulók pedig hazamentek szüleikhez a hegységekbe.

Nem volt okom nagyon búsulni ez út sikertelenségén, mert Jemtlandban úgy sem lett volna valami különös dolgom s csak azért állapodtam volna meg Angeben, mivel épen útamba esett. A fő czélt, melyért újabb útazásomat tettem, úgyis elértem, tehát hazafelé indúltam, hogy augusztus közepére itthonn legyek.

Jelen útamnak nyelvészeti eredménye a következő. Két újabb olyan svéd-lapp nyelvjárást tanúlmányoztam, melyről eddig egy sor mutatvány sem jelent meg, tudniillik a legéjszakibb Tornis lappmarkbeli karesuandóit, mely egyenes átmenetül szolgál a finnmarki fő lapp nyelvjárásba és Ume lappmarkbeli stensele vagy hatfjelddali nyelvjárást, mely a jemtlandiból az éjszakibb vesterbotteni dialectusokba szolgál átmenetül. E két

most tanúlmányozott nyelvjárás rendkívül különbözik egymástól, jobban mint például a svéd a dán nyelvtől és egyik dialectusbeli a másikat egyáltalában nem képes megérteni. A jelen úttal annyira kibővíthettem a lapp nyelvről való ismeretünket, hogy most már a Svédországban élő összes fő lapp nyelvjárásokról bírunk tudomással. Két ízben történt útazásom alatt a svédországi nyolcz lappmark közűl magam hétnek a területéről szereztem kisebb-nagyobb gyűjteséket. Mindig arra törekedtem, hogy mennél több, az élő kiejtést híven föltüntető, szöveget kapjak, mert csakis ezek alapján nyerhetünk valamely nyelvről hű képet és csakis ezeknek alapján állapíthatjuk meg biztosan a nyelvtani alakokat és az alakok használatát.

Most pedig a mélyen tisztelt akadémia engedelmével áttérek jelenlegi gyűjteményem tartalmának rövid bemutatására is. Mint már említettem, legnagyobb része népmese. E mesék eredet szerint kétfélék; vagy a közös európai mesekincshez tartoznak és egyszerű átvételei a lappok körül élő svédek, norvégek és finnek közt szájon forgó elbeszéléseknek vagy pedig a lapp nép saját mythikus képzelődésének szüleményei. Az előbbiek királyokról, királyfiakról, királyi kastélyokról s más e féléről szólnak és idegen eredetök azonnal szembetünő. Az utóbbiak pedig részint az állatvilágból merítik tárgyokat, részint mythikus lények körül forognak és a lappok régi hitregei világából őriztek meg érdekes részleteket.

A legtöbb lapp mese, mint már a múltkori jelentésemben is említettem, a lappok egy sajátságos óriásszerű alakjával, a *staluó*val, foglalkozik. Mostani gyűjteményem több új oldalról mutatja be. Van olyan rénszarvasa, melyet senki és semmi sem bír utolérni, olyan kutyája, mely ha megholt vagy súlyosan megsebesített gazdájának a vérét megnyalja, ez által új életre költi, van fejszéje, mely parancsszóra mindent összevág, a mi eléje akad. Mind e félelmes jószágai mellett a kis lapp ember azonban mégis folyton kifog rajta.

Gyűjteményem egyik rövidebb, de azért elég érdekes meséje a következő:

Egyszer egy staluo elpártolt a többi óriásoktól és egy olyan erdőbe jött, a hol lappok laktak. Itt ütötte föl a sátrát, elvette a lappok rénszarvasait és megölte, megette. Történt egyszer, hogy az óriás egy kis lapp fiúcskát ragadott el, gondolta, majd meghizlalja és megeszi. A fiú anyja megtudta, ki

ragadta el gyermekét, befogott egy meddő rénszarvas-tehenet a szánba és elhajtott az óriás sátrához, hogy megpróbálja, nem bírná-e a fiát visszavenni. Mikor az asszony odajött, az óriás épen húst főzött és nagyon megörült: «íme most a fiúnak az anyját is megölhetem, megehetem». Mindjárt az asszonynak is adott enni a húsból s mikor jóllakott, azt mondja az asszony a staluónak: «ereszsz ki csak egy kicsit, hadd járkáljak egyet künt a fiammal». Kérdezi az óriás: «mit csinálsz oda künn?» «Szárított húst hoztam magammal, majd behozom neked.» Hát az óriás kieresztette. Mikor kiértek, azt mondja az anya a fiának: «úlj hamar a szánra, gyorsan hajtsunk el haza!»

Az óriás csak várta, várta, hogy majd bejönnek, de bizony nem jöttek. Kimegy, hát látja, hogy elszöktek. Hamar utánok rohant, de nem bírta elérni. Oda kiált: «kedveseim, kedveseim, ne féljetek, várjatok. Aranyom van, ezüstöm van, azt adok majd nektek». Csakugyan vártak, míg az óriás a kezével bele bírt a szánba kapaszkodni. Ekkor az asszony egy fejszével levágta a staluo újjait, azután ismét gyorsan tova hajtottak. Az óriás nagyon megharagudott, hogy minden újját elvesztette. Semmit sem bírt tenni, haza kellett mennie. Az óriásnak felesége is volt, a ki épen el volt hazulról, mikor a lapp asszony jött. Haza jön az óriás, elpanaszolja a feleségének, hogyan járt a lapp asszonynyal. Szidja a felesége: látszik, hogy semmi ember vagy, levágatod az újjaidat egy lapp asszonytól.

Aztán a staluo felesége szaladt a szökevények után. Mikor látta, hogy nem éri el őket, ő is elkezdett kiabálni: «kedveseim, kedveseim, ne féljetek, várjatok. Aranyom van, ezüstöm van, azt adok majd nektek». Hát csakugyan megvárták. A lapp asszony készen tartotta a fejszéjét s mikor az óriás felesége a kezét a szán szélére tette, minden újját levágta és megint gyorsan elhajtott. Utána kiált a staluo felesége: «te pokol fajzatja, hajítsd ide újjam darabjait!» De bizony az asszony nem dobálta vissza, hanem hamar hazament a fiával. Örült, hogy kiszabadult az óriás lakásából és hogy mind a kettőnek az újjait le bírta vágni.

A staluón kívül a mesékben több óriásszerű alak is előfordúl, részint *Jutule*, részint *Jeahna*, részint Troalle név alatt, melyeket itt Hatfjelddalban találtam először megemlítve. A róluk szóló mesék hasonlítanak a staluo mesékhez, ezek is mindig pórúl járnak a furfangos lappal szemben. A jutule és

troalle alakok a norvég mesékben is előfordúlnak, tehát kétségkívül innen vannak átvéve.

Legérdekesebbek gyüjteményemben a *sajevók*ról szóló elbeszélések. A sajevók alvilági lények voltak. A föld alatt tartózkodnak, egészen úgy élnek, mint a lappok, a kiknek a sajevók mindig jóakarói. Kék ruhában járnak, azért kék ruhás embereknek is nevezik. A pogány lappok köből vagy fából sajevo bálványokat is tartottak és áldoztak nekik, midőn vadászatra vagy halászatra mentek, hogy szerencséjök legyen. A halász lappok úgy képzelték, hogy vizek, tavak alatt is élnek és azt a helyet, melyről azt hitték hogy ott sajevók tartózkodnak, szentnek tartották. Ha a nomád lappok véletlenül ilyen helyen állapodtak meg rénszarvas-nyájokkal, dögvész ütött ki a nyáj között, mely csak akkor szünt meg, ha innen tovább költöztek.

Eddig a sajevókról se magam nem kaptam, se Friis lapp mesegyüjteményében nem olvastam egyetlen egy rólok szóló elbeszélést sem. Itt Hatfjelddalban egyszerre öt érdekes elbeszélést kaptam a pogány lapp mythologia e különös lényeiről. Az egyik mesében két lapp ember megy el halászni a sajevo tóra. Kivetik a hálót és töménytelen halat fognak. Az egyik lapp azonban nem bír hallgatni, csodálkozva kiált föl a sok hal láttára és erre minden hal egyszerre eltünik a hálóból. Háromszor is kivetik a hálót és háromszor meghiusítja a halászatot az egyik lapp csacskasága. Csak negyedszer, mikor ez végre be tudja fogni a száját, bírják a sok halat szerencsésen partra húzni. Egy másik mesében egy lapp legény rénszarvasokat őrizve, a sajevók erdejébe tévedt és ott egy fenyő alá feküdt. Egy sajevo megtalálta és elvitte magával a hazájába, és a sajevók egy egész esztendeig nem eresztették haza. Itt beléje szeretett egy sajevo leány és a legény megigérte, hogy feleségül veszi. Mikor az esztendő letellett, együtt mentek el és a sajevók elkísérték őket a legény hazájába. Mielőtt elindúltak, a leány azt a tanácsot adta a legénynek, hogy fogjon egy tüt, szúrjon a kezébe és szívjon a fölbugyogó vérből, akkor nem lesz ereje, hogy tőle visszamenjen a sajevókhoz. Hazaérve, lakadalmat laktak és boldogúl éltek nagy gazdaságban.

Ismét egy másik mesében lappok tartózkodnak egy dombon; ott volt egy kerítésök is, melybe a rénszarvasokat szokták behajtani. Míg itt tartózkodtak, egyre hullottak a rénszarvasborjaik és nem tudták mi lehet az oka, hogy pusztul a nyájok.

Egy napon, midőn épen a réntehenekct fejték, egy kék ruhás ember, sajevo, jött hozzájok és egy lapp embert fölszólított, hogy kövesse a lakásába. Egy láphoz értek és a lápban egy nyílás volt. A sajevo fölültette a lapp embert a hátára és a nyíláson át a föld alá bújt vele. A sajevók hazájába érve, ételt italt tettek eléje, de nem birt sem enni, sem inni, mert fölülről ronda lé foly az asztalra. Kérdezősködésére megmondták neki, hogy ez a rénszarvasoktól származik és csak akkor lesznek ismét szerencsések a rénnyájokkal, ha mostani tartózkodások helyéről máshova költöznek. Mikor a lapp ember megígérte, hogy máshová mennek, a sajevo sok aranyat, ezüstöt adott a lappnak és vissza vitte a földre. Itt elbeszélte társainak, mi történt vele, aztán mindjárt máshová költöztek és azon túl sok szerencséjök volt a rénszarvasaikkal.

Az eddig említetteken kívül más lények is szerepelnek a lapp mesékben, egyben egy *Nausera* nevü vízi szellem, több elbeszélésben pedig a *noaitie* vagy *noaities almaj* varázsló ember fordúl elő, a ki jövendőt tud mondani és lassankint olyan alakká kezd fejlödni, mint a staluo. Van például épen úgy mint a staluo feleségének egy vas csöve, melylyel az emberek vérét szívja ki. Nem kevésbbé érdekes alak a lapp mesékben előforduló *Askelate* vagy *Askfise*, a ki hol férfi hamupipökének, hol a magyar mesék Csalóka Péterének felel meg.

Állatmesét is meglehetős számmal sikerült gyüjtenem. Legnagyobb részök a róka furfangjairól szól, melynek hol a medvét, hol a lapp embert sikerült rászedni. Ezek ugyan minden valószínüség szerint a közös európai állatmese-forrásból vannak merítve, de teljesen lapp színezetüek. Minden esetre az eredeti lapp mesekincshez tartozik a következő, mely a lapp fiúkról és a varjuról szól:

Egyszer egy lapp asszonynak két fia volt. Ezek őszszel rénszarvasokat öltek le, hogy húsokat télre eltegyék. Oda jön hozzájok a varju és hust kér tőlök. «Nem adunk neked vén tolvajnak semmit sem, mindjárt elhozzuk hazulról puskánkat, agyon lövünk.» A lapp legények haza szaladtak a puskáért, de az anyja figyelmezteté őket, hogy a világért se lőjék meg a varjut, mert szerencsétlenség éri őket, inkább menjenek vissza, adjanak neki a húsból. A legények szót fogadtak, hust adtak a varjunak. Megörült a varjú s azt mondta: mivel hozzám jók voltatok, szerencsétek lesz rénszarvasaitokkal; de ha nem adta-

tok volna a húsból, csak szerencsétlenséget károgtam volna nektek. Szaladjatok most gyorsan a szarvasaitokhoz, a medve akar köztük pusztítani, vigyétek magatokkal a puskátokat is.» A legények csakugyan agyon lövék a medvét, a húsát hazaszállították, megfőzték és sok lappot és a varjut is meghívták vendégnek. El is jött a varju és velök evett. A legények anyja örömében ezt a nótát dalolta:

Édes, kedves gyermekeim,
Jók legyetek a hollóhoz.
Meglássátok, ha így tesztek
Nektek mindig szerencsét hoz.
A világért ne bántsátok,
Mert akkor bajt károg rátok.

A varju pedig ezt károgta jó kedvében:

Jó fiukhoz jó leszek én
Jó fiukkal jót teszek én.
Hogyha nekem hust nem adtok,
Most ugyancsak bajban vagytok.

Nem is lövik a lappok azóta a varjut és a levágott rénszarvas húsából mindig juttatnak neki is.

A meséken kívül kilencz monda is van gyüjteményemben. Mind ezek történeti eseményeken alapszanak és homályos világot vetnek a lappok néhány század előtti történetére, midőn a svédek és norvégek kezdték az addig csak a lappoktól elfoglalt vad, kietlen területet némi művelés alá fogni és azon időre, midőn a norvég és svéd nép folytonos ellenségeskedésben élt egymással. Az új telepítvényesek erőszakkal szorították ki a lappokat megszokott vándorútjok pihenő helyeiből és büntetlenül lopták, lődözték rénszarvasaikat. Ezek *skiälma*, gazember, név alatt szerepelnek a mondákban. Nem kevésbbé bántották a lappokat mind a két népnek a hegységbe tévedt fegyveres hordái, kik a védtelen nép között nem egyszer vandál módon rabolva, gyilkolva pusztítottak. Természetes, hogy aztán a lappok, a hol lehetett, kegyetlen boszút vettek ellenfeleiken. Íme egy e mondák közül:

Egyszer régi időben Norvégia és Svédország régi királyai háborút viseltek egymással. Történt, hogy egy kis hadcsapat elosont a háborúból és a svédországi lappokat rabolták, öldökölték, a merre csak mentek. Aztán ama keleti hegyek, az Apij és Ar tavak mellett jöttek el, és mindenütt véres nyomokat

hagytak, a merre csak az a csunya rablócsapat járt. Egy sátor volt a többi lappok sátraitól félre és ezt a sátrat nem találta meg a hadcsapat. Ebben a sátorban két testvér lakott, az egyik nős volt, a másik nem. Egy öreg asszony is volt ott, a két testvérnek anyja. Mikor a testvérek künn voltak a rénszarvasokat őrizni, észrevették, hogy a rablócsapat megölte a szomszéd lappokat és hogy aranyokat, ezüstjöket, szarvasaikat elrabolták. A két testvér látta, merre ment a csapat. Haza mentek, otthonn elbeszélték, mi történt és mondták, hogy üldözőbe veszik a hadcsapatot és nyilaikkal lelődözik. Sok nyilat készítettek el az útra, az asszonyoknak pedig mondták, hogy maradjanak otthonn. Az asszonyok sehogy sem akartak otthonn maradni és velök mentek a rablócsapat után. Mikor egy nagy hegyre értek, az asszony igen elfáradt és mondta a többieknek, nyugodjanak ki egy kicsit a dombon. Annyira elfáradt az öreg asszony, a ki vak is volt, hogy ültében elszunnyadt. Midőn fölébredt, nagyon nevetett és azt mondta a testvéreknek: vízi madarak úszkálnak a tóban». Fölszaladnak erre a testvérek a dombra, hát látják, hogy a hadcsapat levetközve a tóban úszik. Mikor ezt megmondták az asszonyoknak, lesbe álltak egy domb mögé és lődöztek a hadcsapatokra, mely a tóban volt. Sokat leterített a nyíluk, úgy hogy a víz egészen vörös lett és a csapatbeliek nem vették észre, hogy egymásután elhullottak az emberek. Végre csak egy maradt a többi közül; ezt sehogyan sem találták, bármikép lődöztek is. Végre megmondták a testvérek az asszonyoknak, hogy ezt az egyet nem bírják eltalálni, nem tudják, mit csináljanak. Kérdezi az öreg asszony: «minden nyilat megpróbáltatok már?» — «Mindet megpróbáltuk». — Az öreg asszony egy darabig hallgatott, aztán megint kérdezte: «hát a búvármadár orrából készült nyilat megpróbáltátok-e már?» — «Nem, azt még nem». — «Hát adjátok nekem ide a búvármadár orrát.» Odaadták a testvérek, az öreg asszony fogta, megtapogatta és azt mondta menyének: «Vedd e búvár-orrt a kezemből, tedd a kebledbe, tartsd ott egy darabig, aztán add oda a férfiaknak, hadd próbáljanak evvel szerencsét». A fiatal asszony úgy tett, a mint a napa mondta és a testvérek a búvár-orral elindúltak, hogy azt az utolsó katonát is lelőjék. Mikor a búvárorr a katonába furódott, eljajdúlt, nem gondolta, hogy búvárorral is lőnek és ő is meghalt. Aztán a testvérek eltették a hadcsapat ezüstjét, aranyát, hazamentek és boldogúl éltek.

Még több érdekes mesét és mondát is fölemlíthetnék gyűjteményemből, de úgy hiszem ennyi is elég mutatványúl a szövegek tartalmának megítélésére. Mostani útam alkalmával összesen hatvankét darab különböző tartalmú szöveget gyűjtöttem, ötvennyolcz mesét és mondát, két elbeszélést, egy a sajevókról szóló mythologiai töredéket és egy leánykérő verset.

Ennyi volt rövid nyári útamnak az eredménye.

(Megjelent: *Budapesti Szemle*, 51. köt., 1887. 321-343.)

NYOLCZ NAP A SKALSTUGU-HEGYSÉGBELI LAPPOK KÖZT.

(Felolvastatott a f. é. november 13-án tartott ülésen.)

Az 1884. és 1886. években ismételten beutaztam a lappok, különösen a svédországi lappok földjét, még pedig első sorban azért, hogy nyelvészeti tanulmányokat végezzek. A nyelvész azonban, ki valamely nép között utazik, közötte él, önkénytelenül is az ethno- és geographia birodalmába téved, s midőn nyelvi följegyzéseit teszi, nem vonhatja el figyelmét a körüle nyilatkozó sajátságos természeti és életviszonyok tanulmányozása elől sem. Az éjszaki szélességnek 62. fokától a 69. fokon túlig élő lappok közt több helyen megfordulva, nekem is elég alkalmam nyílt, hogy az ősi kezdetleges állapotban levő lapp népet különböző életviszonyaiban megfigyeljem és azt, a mit róluk olvastam, saját tapasztalatommal is igazoljam és kiegészítsem. E tapasztalatokat a lappokról szóló nagyobb ethnographiai munkában szándékozom összefoglalni, mostani felolvasásom keretében azonban utazásomnak csak egy kisebb epizódjával kívánom hallgatóimat megismertetni, hogyan töltöttem el nyolcz napot a Skalstugu hegységben élő déli lappok sátoraiban.

Mielőtt azonban erre áttérnék, röviden vázolom majd a Svédországban élő lappok földrajzi elterjedését és a tőlük lakott terület felosztását.

A svédországi lappok a három legéjszakibb svéd tartományban, Norrbotten, Vesterbotten és Jemtland länben élnek, az elsőben svéd és finn, az utóbbi kettőben pedig csak svéd lakosság közé ékelve. Mindegyik tartománynak legnyugatibb részeit foglalják el és e részeket lappmarkoknak nevezik. Norrbottenben három lappmark van: Torne, Lule és Pite, Vesterbottenban csak kettő: Ume és Åsele. E lappmarkokat egészen önállóan kezelik és ide rendszerint csak olyan tisztviselőket és papokat neveznek ki, a kik a lappok nyelvét jól értik és a világi és lelki bajokat az ő nyelvükön tudják elintézni. A lappoktól Jemtlandban elfoglalt területet politikailag nem szokás lappmarkokra osztani, hanem az egyes hegységekben élő lappok a hozzájuk legközelebb eső svéd kerületekbe (distrikt) vannak beosztva; nevezetesen a fölingi és undersåkeriba, melyek a tulajdonképpeni Jemtland tartományban vannak és a tennäsibe, mely a Jemtlandhoz csatolt Herjedal länhez tartozik. Nem hivatalosan azért itt is szokás lappmarkokról beszélni és három kerület szerint Jemtlandot is felosztják három lappmarkra, t. i. Fölinge, Undersåker és Herjedalra. Ezeken már nem akad tisztviselő, a ki a lappok nyelvét értené, sem pap, a ki az ő nyelvükön hirdetné az isten igéjét.

A jemtlandi lappok a legdélibb lappok és az éjszaki szélesség 65. fokától dél felé egészen a 62. fokig vannak szerte szórva. Végső telepük a Rut hegységben van s tovább délnek már egyáltalában nem akadunk lappokra. Az 1883-diki népszámlálás szerint összes számuk 813-ra rugott. A Fölinge lappmarkban 444, Undersåkerban 228, Herjedalban pedig 141 lapp ember élt. Ezek egy-két koldus kivételével valamennyien ott élnek a svéd-norvég határon emelkedő hótakart hegységekben, melyeknek legnagyobb része három, egész négyezer lábnyira, a Sylfjäll pedig mintegy hatezer láb magasságnyira emelkedik. Az itt élő lappok közül egy sem lakik városban vagy faluban, valamennyien nomád életet folytatnak, foglalkozásuk kizárólag a rénszarvastenyésztés és ezekkel vándorolnak a különböző évszakok szerint különböző helyekre. E vándorlás azonban rendszerint bizonyos meghatározott területen belül történik. Van külön tavaszi és őszi, nyári és téli tartózkodó helyük, a hová rendesen visszatérnek

és a hol kissé huzamosabban időznek. A nomád lappokon kivül csak még néhány koldus vagy napszámos lappra akadunk Jemtlandban. Rendesen olyan lappok ezek, a kik vagy hanyagságuk vagy farkas pusztitása következtében elvesztették nyájukat. Egy ilyen koldus család ott időzésem alkalmával az Östersund városa melletti fenyőerdőben tanyázott.

Azok a lappok, a kikről jelen fölolvasásomban szólni akarok, Undersåker lappmarknak legnyugatibb részén, az éjszaki szélességnek körülbelül 63° 40′ alatt éppen azon a helyen laktak, a hol a svéd-norvég határvonal huzódik végig.

* * *

Julius utolsó napján Skalstuganban voltam, a svéd Dufved és norvég Levanger helységek közti országút egyik lóváltó állomásán, és onnan készültem a közelben, mintegy másfél órányira, tartózkodó lappokhoz, a kiket megelőzőleg egyszer már meglátogattam. Elhatároztam, hogy egy darabig közöttük, sátraikban fogok élni. Holmimból kiválogattam, a mit szükségesnek itéltem, hogy magammal vigyek, a vendéglőben különféle ennivalóval láttam el magamat és vezetőt fogadtam, a ki oda kalauzoljon és egy közbeeső tavon átszállitson. Mikor indulóban voltam, jelentették, hogy egy lapp asszony van ide át a hegységből, éppen onnan, a hová menni készültem. Krisztina asszony nagy örömmel fogadta a hírt, hogy hozzájuk szándékozom és mindjárt fölszólított, hogy az ő kunyhójában szállásoljam el magamat. Készségesen fogadtam el ajánlatát, annál is inkább, minthogy tudomásom szerint nála volt szolgálatban egy értelmes lapp ember, a kit lapp nyelvi tanulmányaimnál nagyon használhattam. Krisztina asszony azért jött Skalstuganba, hogy egy itt levő tárházukból lisztet és egyéb apróságot vigyen magával haza. Ez a tárház egy kis fabódé volt a vendéglő közelében, melyben mindenféle holmit szoktak tartogatni, a mit a hegyek közé nem akarnak vagy nem tudnak magukkal vinni. Ez a bódé a földön fatörzsökön nyugodott, és némileg különbözött azon bódéktól, melyeket a déli lappok közt több helyt volt alkalmam látni. A rendes lapp bódék ezen a vidéken úgy készülnek, hogy négy a a földből meglehetős magasan kiemelkedő czölöpre vannak épitve. Meg nem állhattam, hogy be ne tekintsek a bódéba, és egy pár darab füstölt hust, néhány télre való sajtot, két zsák lisztet, több rénszarvasnyerget és tehervivő edényt láttam benne. Ezen kivül

mint Krisztina asszony mondta, volt vándorlásuk útjában egy másik e fajta bódéjuk is, Skalstugantól vagy két-három óra járásnyira az erdőben, a hol téli szerszámaikat, szánjaikat és a fölösleges rénszarvasbőröket tartották. Krisztina asszony egy fél zsák ócska lisztet vett a hátára egy igen praktikus kis alkotmányon, mely rövidke hintához hasonlított; vele jött tizenegy éves unokája is czepelt valami apróságot, aztán a vezetővel, a ki elemózsiámat és podgyászomat vitte, útnak indultunk.

Egy fél óráig nagyobbrészt fenyvesekkel tarkált, ritkás nyirfa erdőn haladtunk keresztül; azután vége szakadt a gyalogútnak, elértük a tengerszine fölött 2000 lábnyira levő Skal tavát, mely egy mérföldnél valamivel hosszabb és háromnegyed mérföld széles. Itt csónakra ültünk és egy órai evezés után odaát voltunk a tulsó parton. Dombok és lápos területek közt fölfelé haladva talán egy negyedórai gyaloglás után elértük a svéd-norvég határvonalat és ezután nemsokára a norvég oldalon utazásom czélját, a lappok tanyáját. A hatalmas, örökös hóval borított 5000 láb magas Kölahöga, norvégül Kjölhaugen tövében, mely a többi körülötte levő kisebb magasságú hegylánczolatból, a Skurdal-fjäll csoportozatból, különválva emelkedik ki, volt a lappok lakóhelye alig pár száz lépésnyire a hóhatártól. A lappok általában olyan helyeken tartózkodnak nyári időben, a melyek nem edzett emberek részére majdnem megközelíthetetlenek. Sem országút, sem taposott ösvény nem visz arra, a merre ők járnak, hanem süppedékes helyeken, rohanó jéghideg hegyi patakokon kell annak a legtöbbször keresztül gázolnia, a ki közelükbe akar jutni. Természetesen a lappok nem a maguk jószántából választották ezeket a kietlen vidékeket tartózkodásuk helyéül és valamikor, midőn a lakosság Svédországban és Norvégiában aránytalanul gyérebb volt, azokon a területeken barangoltak, a hol most virágzó városokat, falvakat és jól termő földeket találunk. Most azonban ezeket az emberek lakta vidékeket csak télen kereshetik föl, midőn a földet hó borítja és a rénszarvas nem tehet kárt az emberi munkában. Az ugynevezett nybyggare-k, a kik a földmüvelés és marhatenyésztés számára minden alkalmas helyet lefoglaltak, lassankint egészen kiszorították a lappokat azon helyekről, melyeken azelőtt ős időktől fogva legeltették nyájaikat és utoljára azon vették magukat észre, hogy számukra és rénszarvasaik számára csak azon helyek maradtak fönn, a hol már a fü sem nő oly dúsan, a hol a gabona már

egyáltalában nem teremne meg és a melynek birtokában csak még a vadállatok osztozkodnak velük.

A lapp monda azonban egészen másképp fogja fel a körülményt, hogy a csupasz hegyekre vannak szorítva. E szerint hajdanában a lappok és svédek egy nép és ősatyák édes testvérek voltak. Történt azonban, hogy egyszer nagy vihar támadt és erre az egyik testvér úgy megijedt, hogy egy deszka alá bújt. Ettől származtak a svédek és Isten a deszkát házzá változtatta. A másik azonban, a ki bátrabb volt és nem akart elbújni, a lappoknak ősatyja lett, a kik mai napig is úgyszólván a szabad ég alatt laknak. (Högström.) Az utolsó czivilizált ember lakta helységtől vagy háztól az ő tartózkodásuk helyéig nem ritkán 15—20 órai, sőt két-három napi igen fáradságos út is van lakatlan vidéken keresztül.

Ehhez képest az az út, mely a skalstugani lappokhoz vezetett, csak csekély és kényelmes, könnyű volt; a vidék azonban, a melyen laktak, épp oly kietlen, zordon volt, mint az, a hol a többi lappok tartózkodtak. Tűz és berkenye bokrokkal, imitt-amott néhány nyirfával benőtt dombok, melyek a Skal tótól számítva 200—1000 lábnyira emelkedtek, kisebb völgyek, mindenfelé süppedező turfás lappal borítva és oldalvást a hóborította Kölahöga, ez volt a lapp tanya környéke.

Maga a lapp tanya szintén egy kis dombon volt, ritkás, elcsenevészett nyirfaerdőtől körülvéve, melyből sátorczölöpjeiket és tüzelőfájukat vették. Három család lakott itt a Skalstugu hegységben, kettő turfával, egy pedig ponyvával födött ugynevezett k u o t i e-ban. Mind a három kuotienak egészen egyforma alakja volt, csak nagyságra nézve különböztek egymástól. Az első kunyhó akkora volt, hogy kivül tizennyolcz jó lépéssel meg tudtam kerülni; mögötte egy kissé oldalvást volt a második legkisebb kunyhó, melyet tizenkét-tizenhárom lépéssel is körülléptem; e mögött a harmadik, az elsővel majdnem egyforma nagyságú sátor. Ezek a kunyhók nemcsak itt, hanem mindenütt a hol csak lappok között jártam, a következően vannak felépítve:

Mindenekelőtt kiválaszt a lapp ember valamely egyenes helyet és ha ilyent nem talál, egy kissé kiegyenesíti. Téli időben előbb tisztára elsöpri a havat és úgy építi föl sátrát. Ezen egyenes helyen egy kis kört csinál, aztán vesz hét czölöpöt és czeknek az alját a körbe illeszti. Négynek egyforma alakja van; alsó részük egyenes, felső részük pedig 3—4 láb hosszaságra ív

alakra van növe. A négy czölöp közül kettő-kettő párosával egymásra hajlik, az egyik pár a kör elején, a másik a kör legvégén és a két czölöpöt egy a felső végükön levő lyukba dugott 5—6½ láb hosszú keresztrúddal kötik össze. A négy főczölöp és az őket összetartó keresztrúd által képzett elég erős kuotie alaphoz az egyik, rendesen déli oldalon levő czölöppárhoz, még két fölül szintén kilyukasztott czölöpöt erősítenek olló alakban összetéve. Ez utóbbi két czölöp képezi az ajtónyílást. Ezekkel szemben a másik czölöppárhoz is erősítenek még egy czölöpöt. Ez a hét czölöp képezi a lapp sátor alapját. Ezen alapra aztán kívülről még vagy nyolcz-tíz más duczot tesznek, először egyet-egyet az ajtó mindegyik oldalára, a többit pedig összevissza az alap körül. Ennyiből áll az egész épület faalkotmánya. Mikor ez készen van, kétfélekép födik be; vagy ponyvával, mely rendesen durva vitorlavászonból való, és vándorlás, költözködés közben mindig így; vagy pedig ha tovább maradnak egy helyen, ponyva helyett turfadarabokkal. A Skalstugu hegységben levő lapp sátor ponyvája nem terjedt egészen a földig, hanem a földtől talán két lábnyira turfával volt a faalkotmány befödve és csak a többi rész ponyvával.

Én az első lapp sátorba szállásoltam el magamat. Ez volt, mint említettem, a legnagyobb, de ebbe se volt kényelmes a bemenet. Akkora ajtónyílás marad csak, hogy földig alázkodva, térden csúszva lehet bejutni a sátorba. Előbb azonban félre kell lebbenteni az ajtótakarót. Ez az ajtónyílás alakja szerint alul széles, fölül pedig majdnem csúcsba végződik. Nem fából, hanem egy darab vászonból vagy posztóból van készítve, melyet fadarabokkal peczkelnek ki. Szükség esetén rénbőrt használnak ajtó gyanánt, mint azon a kunyhón is, melyben én laktam. Ezt az ajtókarót madzaggal vagy szíjjal ráakasztják fölül az egyik czölöpre és szabadon lóg le. A mint az ajtónyílást félrelebbenti az ember, utána mindjárt magától visszaesik.

A kunyhóba belépve megálltam, mert nem tudtam merre menjek. Az egész kuotie közepe a tűzhelytől volt elfoglalva, mely a legprimitivebb módon van szerkesztve. Lapos kövek vannak majdnem négyszögben egymás mellé rakva, de csak egészen lazán, semmivel sem összekötve. Ezen négyszög közepe üres. Ide teszik az apróbb fát, melyet meggyújtani akarnak és föléje a kövekre a vastagabb fát. A Skalstugu hegységben csak nyírfát és fűzfagalyakat égetnek, mert fenyőfa erre már nem tenyé-

szett. A fenyőfa ugyanis csak bizonyos magasságig él meg, és 2000 lábnyira a tenger színe fölött nem található. Helyette a nyirfa lép föl, de 2500′ magasságra ez is mind inkább enyészik és helyette fűzbokrok tengetik életüket. A lappoknak itt igen kicsiny nyirfaerdejük volt, a nagyobbrészét elhasználták már részint tüzelésre, részint sátorczölöpökre. Azért míg más gazdagabb fás vidékeken kora reggeltől késő éjjelig szakadatlanul lobog a tűz, itt a Skalstugu fjällbeli lappoknál megtörtént, hogy napjában többször is elhagyták aludni a tüzet. A tüzhelyet a r n i e-nak hívják és most hogy beléptem, vígan ropogott rajt a tűz és rengeteg füst töltötte be az egész sátrat. Nem is tudtam, meg nem is mertem volna egyenesen állni, hanem azonnal leguggoltam és az a r n i e-től jobbra eső oldalra mentem, hogy ott a lekuporodásra alkalmas helyet találjak. A sátorban csak ülve vagy fekve lehet tartózkodni. A büszke testtartást sem a füst, sem a sátor alkata nem engedi meg. Felállni a közepén lehetne benne, de ezt meg a tűzhely foglalja el. A füst a sátor legalsóbb részeit szabadon hagyta és ha a földön ült az ember, a szeme meglehetősen védve volt. Az arnie fölött üst lógott egy lánczon, mely a keresztrúdra volt erősítve. Ebben az üstben főzték minden ételüket, a kávét kivéve, melyre más edényt használtak. A bemenettől az a r n i e-ig való helyet kivéve az egész föld nyir- és fenyő galyakkal volt behintve. Ez volt az összes bútorzat, asztalnak, széknek, ágynak se híre, se hamva, mindezt a puszta föld pótolta. A lapp ember rendszerint törökösen ül a sátrában vagy hasra fekve elmélkedik a világsorsa fölött. Az ajtóval szemközt, a sátor hátsó felében a hajdani pogány lappoknál szintén volt egy kijárás. Ezt szent helynek tartották, melyen keresztül asszonynak soha sem volt szabad a sátorba belépni, hanem csak a házi gazdának és ez is csak akkor jött be vagy ment ki rajta, mikor medvevadászatra indult vagy onnan jött haza és ilyenkor nagy szertartások között hozta be az elejtett vadat a kunyhóba. Most a lappok a p o a š š á t, így hívják a kunyhó hátsó részét, arra használják, hogy itt tartják minden velük levő apróbb és féltettebb holmijukat és élelmi szereiket. Egész zsibvásár van egy ilyen p o a š š á-ban: kisebb, nagyobb üstök, kávés kanna, ládikák, melyekben apróbb holmikat (czukrot, kanalakat, findzsákat) őriznek, fatálak, egy zsákban liszt stb. Magam is itt tartottam a p o a š š á-ban élelmi szereimet, melyeket a skaltstugani vendéglőből magammal hoztam, mert a mint

alább még látni fogjuk, a lappok élelem dolgában is a legkezdetlegesebb állapotban vannak. Ezt a p o a š š á-t, ha más nem, a kutyák még most is szent tiszteletben tartják. Ezek háborítatlanul ki és bejárnak a sátorban, de azért egész ottlétem alatt egyszer se történt, hogy egyik vagy másik a p o a š š á-ban egész szabadon levő elemózsiámat meg merte volna dézsmálni. Szent borzadállyal tekintgetnek a p o a š š a felé, de a világért se mernének egészen oda menni. Sok verést kaphattak, míg e szent félelmet megtanulták.

Az ajtónyíláson kívül még csak egy nyílás van a lapp sátoron és ez a tetőnyílás, melyet r i e h p e n e-nek hívnak. A mint az előbb leírt módon az egyes czölöpök összehajolnak, fölül talán egy fél méter átmérőjü köralakú nyílás marad. Ezen húzódik ki a füst és itt árad be a világosság is, a kémény mellett tehát az ablakot is pótolja. Az egyes duczok belső oldalán, főképen a hátsókéin egy vagy több kampó, ághely is szokott lenni, melyekre főkép a füstölni való élelmi szereket, mint hust, sajtot szoktak aggatni, no meg erre akasztják a kis gyerek bölcsőjét is.

A sátorban letelepedve a hegység lapp lakossága egyenkint dugdosta be a fejét és b u e r a k köszönő szóval beljebb alázkodott. Ezt a sok jövevényt pedig a pálinka csalta be, melyet magammal hoztam és most sorra kínáltam. Másodszor gyakoroltam velük szemben Hebe szerepét, hogy annál jobban megnyerjem jóindulatukat. A lappok ez italt valóságos nektárként fogyasztják és nagyokat hunyorgatva adogatják tova elégült ábrázattal a mind jobban üresedő flaskót. Ritkán juthatnak e nemes italhoz. A svéd kormány egy bölcs rendelettel falu helyekről egészen kitiltotta a szeszes italok árusítását és csak városokban engedi meg egy-két kijelölt helyen. Megesett velem, hogy borszesz masinámat használni akarva, egy faluban az ottani boltosnál szeszt akartam venni és a negyedik községben levő patikába utasított, csak ott lehet ezt a szert kapni, nekik szigorúan meg van tiltva az elárusítása. E törvény hatása rendkivül üdvös volt nemcsak a lappokra, hanem az egész skandináv lakosságra, mely azelőtt nagyban hódolt a szeszes italok élvezetének. A 325 □ mértföld terjedelmü egész Jemtlandban csak egy város van, Östersund; Jemtland lakossága legnagyobb részének nagy utat kell tehát tenni, ha pálinkaivó vágyát ki akarja elégíteni. Csak a körüllevő falvak juthatnak hozzá könnyü szerrel. Ezek iszákosságának mérséklésére azonban több társaság is keletke-

zett, az ugynevezett gudtämplarekê, kiknek az a czéljuk, hogy a néppel teljesen megutáltassák a szeszes italokat. A lappokhoz, a kik a nyári és őszi időben olyan messze tartózkodnak Östersjundtól és legföljebb téli időben juthatnak közelébe, nem igen kerül pálinka, hacsak hozzájuk vetődő turisták nem örvendeztetik meg vele. Vannak azonban lelkiismeretlen parasztok, a kik Östersjundban bevásárolt pálinkát hozzájuk csempésznek a hegyekbe és azért cserébe a lappoktól értékes bőröket és szarvasokat csalnak ki. Nem hiába nevezi a lapp nép a svédet tārānak, azaz csalónak. Én magam ezt nem tapasztaltam, de Jaakkola Károly, björneborgi finn tanár, a ki azon időben egy darabig velem együtt szintén a jemtlandi lappok között tartózkodott, beszélte, hogy midőn az Anaris hegységben lakott egy lapp családnál, egy kis hordócska pálinkát csempészett be egy lelkiismeretlen svéd paraszt és a míg a pálinka tartott, majdnem folytonosan részegek voltak.

A lappokhoz való menetelem alkalmával bőségesen ellátlam magamat dohánynyal is, még pedig kétfélével, pipa- és rágó vagy bagódohánynyal; ez utóbbit tekercsekben árulják. Mind a kettőt sorba kinálgattam és férfia asszonya egyiránt megtöltötte a dohányos zacskóból gyűszűnagyságú kis pipáját; a férfiak pedig ráadásul a tekercsből is vágtak le egy darabot, hogy pipázás végeztével fél pofára rakják. A lapp ember szája sohasem hever tétlenül. Ha nem eszik vagy iszik, akkor pipázik, még pedig rendkivül erős, kábító dohányt; ha pedig pipája kialudt, a bagó váltja föl. A gyermekeket kivéve, mindenki pipázik és nem egy tizenhat éves lapp szépséget találtam bodor füstfelhőket eregetve. A bagózás azonban a férfiak kiváltsága; de néha titokban az öregebb asszonyok is megpróbálják. Legalább előttem nagyon gyanus volt egy idősebb lapp hölgy ábrázata, melynek fél pofája többszörösen föl volt duzzadva, ha nem volt pipa a szájában. Különben ez a szenvedélyes dohányzás és bagózás nemcsak a lappoknak, hanem a svéd parasztoknak is tulajdonsága. Ott is találtam nem egy éltesebb nénikét pipával a szájában és nem egy igen művelt úri embert bagódarabot forgatva a zápfoga tájékán.

Mikor a kunyhóba bejöttem, éppen hús főtt az egyik üstben; s mikor adományaimmal előhozakodtam, Krisztina asszony sem akart kinálás nélkül hagyni. Levette a húst rotyogtató üstöt a lánczról és helyébe a kávéskannát akasztotta. Mikor a

kávé fölforrott, az egyik nyirfahéj ládikából elővett egy porczellán csészét, melylyel már egyszer megismerkedtem, majdnem szinig megtöltötte kávéval és azután egy kanál rénszarvastejet tett hozzá. Olyan fehér lett tőle a fekete lé, mintha nálunk hétnyolczad rész tejhez egy nyolczadrész kávét töltenénk. Ez a kávé azonban sokkal erősebb volt, mint a milyent a svéd és norvég parasztoknál ittam, mert ezek még gyöngébbre főzik, mint a lappok.

Ezen közbe bejött egy kis fiú jelenteni, hogy jönnek haza a szarvasok a legelőről. Egyszerre kifelé indult mindenki, mert egy munkabíró sem maradt most tétlenül. A szarvasokat fejés végett hajtották haza. E czélra egy bekerített helyre terelték be őket, mely a sátortól nem messze egy csak igen keveset lejtő dombon volt. E kerítést k i e t t i é-nek hívják. Magam persze a legnagyobb kíváncsisággal követtem őket és ottlétem alkalmával kétszer napjában a kihajtás, hazahajtás és fejés látványa volt a legkellemesebb és igen tanulságos szórakozásom.

A déli lappoknál az a karám, a hová a nyájat fejés végett terelték, véges-végig kerítéssel volt körülvéve és e kerítés nyirfatörzsekből volt csinálva. Két nyílás volt rajta. Az egyik, a melyben a lappok jártak ki meg be a karámnak sátraik felé eső oldalán, a másik pedig ezzel szemben sokkal nagyobb, a melyen át az őrzők a nyájat terelték be meg ki. Mind a két nyilást keresztbe tett dorongokkal zárják el.

A kittiébe behajtott szarvasok nagyobb csapatokban szorulnak össze. Szép látvány az ilyen szarvasnyáj! Egyik része lefekszik és nyugodtan kérődzik, egy másik a fejét föld felé tartja, a harmadik büszkén emeli föl ágas-bogas szarvát, a negyedik méltóságos léptekkel kerülgeti a többit, az egyik ide, a másik oda fordúl, az egyik összerázkódik, a másik lábával dobbant, az egész nyáj örökös mozgásban, nyugtalan elevenségben van. A szarvas alig tud egy perczig nyugodtan meglenni a helyén.

De kezdődik a fejés. Három négy lappnak kezében van a fejő edénye, az u. n. n ä h p i e, kettő, három pedig egy 30—40 láb hosszú, karikára összetett hurkos kötelet tart a kezében. A hajító kötelet biztos szemmel, ügyes kézzel a fejésre kiszemelt szarvas feje köré veti. Ha a szarvas szelíd állat, egy-két bakugrás után nyugodtan megadja magát, engedi hogy féket tegyenek a fejére és miután a hurkot leveszik róla, a fékkel egy fához kötik. De igen sokszor nem ily könnyen folyik le a dolog. Nem minden szarvas engedi magát ily könnyen megfogatni. A

mint a hurkot szarva körül érzi, nagyokat ugrál, de persze ez által a legnagyobb része csak annál rosszabbá teszi helyzetét, mert a hurok mind szorosabban füzödik nyaka köré és végre is kénytelen magát megadni. A vadabbja, a mint a hurkot rávetették, ijedten veti föl fejét és eszeveszett futásnak ered. A lapp ember azonban szorosan fogja derekára erösített kötelét és ilyenkor a szarvas gyors iramodásában hirtelen föltartóztatva rendszerint elesik. De alig hogy a földre került, mint a villám azonnal talpon terem ismét, fölugrik a levegöbe, elöre-hátra szalad, forog ide-oda és minden áron szabadulni igyekszik. Néha sikerül is neki, a legtöbbször azonban diadalmaskodik rajta a lapp ember. A szarvas e szabadkozása közben akárhányszor megesett, hogy a hirtelen mozdulatok következtében egyik-másik lapp is elesett és a kötelet erösen a karja köré tekerve a földön is tovább viaskodott a megvadult állattal. Mihelyt azonban az ilyen megvadult szarvas a féket szája körül érzi, azonnal lecsendesedik és kevesebb ellentállással engedi magát egy fához köttetni. Van a nyáj között igaz, hogy igen kevés annyira megszelidített szarvastehén is, hogy még a hurkos kötelet sem vetik rá, hanem puszta kézzel fogják meg. Bámulatos, milyen ügyességgel tudják a lappok a szarvasokat így megfogni. Mert nem magában áll az illető szarvas, hanem negyven-ötven vagy száz-kétszáz darabból álló csoport közepette és a hurokvetőtől gyakran 30—40 lábnyi távolságra. És mégis ritkaság, hogy elhibázza czélját és még nagyobb ritkaság, hogy olyan szarvastehenet fogjon meg, a melyet ez alkalommal egyszer már megfejtek, pedig itt Skalstuganban mindennap kétszáznál több megfejendő tehén volt.

A fejés alkalmával, mint említettem, a szarvasokat egyes fákhoz kötik a féknél fogva. A lapp asszonyok nagyobb része és egy-két férfi is, úgy feji meg a szarvast, hogy az egyik kezébe fogja a näbpie-t, a másikkal pedig erösen ráráütöget a szarvastehén tögyére, hogy gyéren folydogáló tejét leadja. Itt a Skalstugu hegységben két fiatalabb férfi és egyik erösebb leánycseléd vetették ki a hurkos kötelet, fogták össze a szarvasokat, a többi pedig fejt. Egy szarvastól egyszerre csak igen keveset fejhetnek; meg vannak elégedve, ha egy deciliternél valamivel több tejet kapnak egytől.

Ott időzésem alatt kétszer tapasztaltam, hogy a kicsi borjuk szájába fék vagy peczek forma volt téve, melyet a déli lap-

pok šk r a u w á-nak hívtak. Minthogy a borjak ettől nem szophattak, azokon a napokon többet fejhettek a szarvastehenektől.

A skalstugani három lapp családnak összesen nyolczszáz rénszarvasuk lehetett. A lappoktól hiába kérdeztem, mennyi szarvasuk van, mindig azt felelték, nem tudják. Mit volt mit tennem, magam olvasgattam össze naponként a nyájat, a mint kieregették a kiettiéből és így jutottam a föntebbi hozzávetőleges számhoz, mert egy alkalommal többet, máskor kevesebbet olvasgattam össze. A lappok úgylátszik babonaságból nem mondják meg szarvasaik számát, mert attól tartanak, hogy ezáltal döghalál, farkaspusztítás vagy egyéb baj éri a nyájukat. Legalább ilyesmiféle gyanítottak. Mert majdnem lehetetlennek tartom, hogy ők, a kik kétszáz és több szarvastehén közt is annyira eszükbe tudják tartani nemcsak azt, hogy melyiket fejték már meg és melyiket nem, hanem bármelyiknél is meg tudják rögtön mondani, hány éves, melyiknek hány borja volt és az összes rénszarvasokról is minden legcsekélyebb apróságot tudnak, ő róluk lehetetlennek tartom, hogy éppen a legkönnyebben megjegyezhetőt, az egész nyáj szarvasainak számát ne tudnák. Ők azt mondják, hogy sohasem olvassák meg, csak arra vigyáznak, hogy a mi van, megmaradjon; mondják, hogy a szarvasok száma igen gyakran változik, egyet a farkas öl meg, másik elmarad a nyájtól, a harmadik eldöglik, mit használ tehát, ha a számukat eszükben tartják.

Négyféle szarvas van minden nyájban. A legtöbb a szarvastehén. Skalstugánban 350–400 lehetett. A tehenek után a legnagyobb számmal volt a rénbika 30—40 körül. A többi különböző korú borjú volt. A rénbikák termetre nézve a legnagyobbak és a legjobb dolguk van. Szabadon legelnek egész esztendőben és semmi dolguk sincs, csak a nyáj szaporítása.

A rénökör a tehénen kivül a lappnak leghasznosabb állata. Őszszel, tavaszszal és télen egyaránt munkába van fogva. Őszszel és tavaszszal az ő hátára és oldalaira akasztják és kötik a terheket, télen pedig a szánt kell húznia. Mind ezekre nagyszerűen be vannak tanítva.

A rénszarvas általában igen szép állat és termete a szarvashoz hasonlít, csakogy sokkal vaskosabb. A feje is nagyobb, orrának alkata pedig olyan, mint a tehéné. Testének hosszasága 4—5½ láb, magassága pedig 3—3½ láb. A bőrének színe igen különböző, de nagyobbára barnás szürke, háta tájékán pedig

valamivel sötétebb. A sötét szürkés alapszínt rendszerint világos szürke vagy egészen világos foltok szokták tarkítani, némelyik pedig egészen fehér, de ez igen ritka. A szeme tájéka mindegyik szarvasnak, bármily színü szőre is van különben, sötétbarna. Ez a szarvasnak nyári szine úgy, a mint én láttam, de a mint a lappok mondták, és a mint a sátorban levő bőrökön magam is láttam, télen a szarvasnak egészen más színü ruházata van és csak a fehérek tartják meg a nyári gunyájukat. A többieknek szőre nyári színükhöz viszonyítva vagy világos szürkére vagy egészen fehérre változik, ép úgy, mint az éjszakon élő állatok legnagyobb részének bundája.

Legnagyobb szarva a rénbikának van, melyen gyönyörü elágazásokat találunk. Majdnem hasonló nagyságú a rénököré is, a szarvastehéné azonban valamivel kisebb, de azért ezé is jelentékeny nagyságú. Szarvatlan rénszarvast ritkán lehet látni és csak a réntehenek közt találhatni. Sajátságos, hogy azok a szarvasok, melyeket az 1888-ban Budapesten járt lappok magukkal hoztak, majdnem mind szarvatlanok voltak. Lehet, hogy úgy okoskodtak, hogy a legkülönösebb szarvasainkat visszük el magunkkal. Lehet különben, hogy azért hozták ezeket magukkal, mert a szarvatlan rének a legszelídebbek szoktak lenni. Egy ilyen szarv igen nagyra meg szokott nőni, sokszor három lábnál is magasabbra. A homlokból egyenesen vagy egy kissé hátrahajolva nő ki, a közepe felé pedig ívalakban előre irányul és mindegyik része ismét számos ágra oszlik. Az ágak egy része rendesen mindjárt a szarv tövében lefelé irányul és igen soknál szélesre lapátalakra nő több apró ágacskával. A szarv alakja és elágazása rendkivül változatos és majdnem minden szarvasnál más és más.

A rénszarvasnak sajátságos hangja van és leginkább a disznó röfögéséhez lehet hasonlítani. Mikor az ember a nyáj közt tartózkodik, szünetlenül hallja a réntehenecknek borjaikat hivogató röfögését és a borjakat, a mint anyjoknak, szintoly hangon felelgetnek és őket keresik. A rénökrök és bikák nem hallatják ezt a hangot.

A rénszarvasok általában igen szelid állatok és bátran járhat az ember közöttük, ráteheti a hátára vagy a szarvára a kezét, azért nem haragszik meg. Három-négy éves kis gyermekek ott csötlöttek-botlottak közöttük és egy két esztendős kicsike is bátran mászkált és tipegett a legsürübb csapatban. Nem hallgatott anyja »alie« tiltó kiáltására. De ha megakartam egyiket vagy

másikát fogni, különösen pedig, ha bogas szarvába akartam kapaszkodni, összerázkódott és erős mozdulattal ragadta ki magát kezemből és iramodott tovább. Egyszer az egyik úgy megharagudott, hogy első lábával ki is rúgott. A szarvas általában soha sem öklel és úgy látszik se védelemre, se támadásra nem használja a szarvát, hanem annál gyakrabban kirúg. Nem egyszer voltam tanúja, hogy fejés közben, mikor a szarvas megunta már a fejést és a tőgyére való ütögetést, egyszerre csak rúgott egyet és a nähpiet több szarvastól nagy nehezen összefejegetett tartalmával együtt kiütötte a fejő kezéből. Teljesen megszelídíteni a rénszarvast, hogy az ember minden akaratához alkalmazkodjék, nem lehet. És ez nem is csoda. Hisz a szarvas soha sem él istálóban, soha sem kap az embertől ennivalót, hanem szünetlenül künt van a szabad ég alatt és télen nyáron maga keresi táplálékát.

Nyáron a szarvas minden növényt megeszik a mi útjába akad és épp úgy eszi a zöld füvet, mint akármily más állat. Télen azonban, mikor a földet vastag hó borítja, ez alól zuzmót kapar ki magának, vagy a fákról a mohot eszi le kénytelenségből.

Mikor a lappok közt tartózkodtam, egy pár napig igen meleg volt. A szarvasok ekkor derekasan izzadtak, a rénszarvasbögölyök pedig tömegesebben röpködtek körülöttük. Ezek nagyon fölizgatják, majdnem dühbe hozzák a szarvast. Mikor meglátja vagy zümmögését hallja, fölemeli fejét, mereven néz, idegeinek minden porczikája összeremeg és egész testében összerázkódik, kirúg, horkant egyet, hogy a veszedelmes bogarat távol tartsa. Egyik ilyen bögölyfajta a szarvas szőrére rakja tojásait, melyek ott kikelnek, keresztülfurják a bőrét és ott alatta bebábozzák magukat. Ezt a déli lappok špahtá-nak hívják. Egy másik ilyen bögöly fajta a szarvas orra alá rakja petéit, ennek nurõpa a neve. Az előbbi olyanféle, mint egy kisebb úri darázs sárga sávokkal, az utóbbi sötétbarna. Lárváik még nyári időben kikelnek és kiröpülnek a szarvasból és őszszel az tőlük okozott seb is begyógyul.

Még kellemetlenebbül megkínozzák a szarvast a szúnyogok, melyek leginkább bársonyszerű szőrrel bevont és finom veredényekkel alálutott szarvát szemelik ki csipésök tárgyául. Ezen seregesen lehet őket látni; de azért nem kisebb kedvvel keresik föl orralyukait és fülét is, általában mind azon helyeket, a hol a bőre vékonyabb és kevesebb, ritkább szőrrel van fedve.

Borzasztó sok szúnyog van a lappmarkokban, annyi, hogy délibb vidéken lakóknak fogalmuk sem lehet róla. Olyan csapatokban jelennek meg némely vidéken, hogy alig lehet tőlük járni és kisebbszerü felhőknek is beillő rajokat alkotnak. Ha az ember csak egy pillanatra is megáll, százával, ezrével csapódnak arczába, nyakába, beleakadnak ruhájába és kézzel lábbal kell dolgozni, hogy távol lehessen őket tartani. Az itt lakó úri népek szunyoghálót viselnek, melylyel egész arczukat befödik és nyakuk köré kötik, a közönségesebb nép pedig kátránynyal szokta magát bekenni és úgy védekezik csípésük ellen. Mennél magasabb helyre jutunk, annál kevesebb lesz a szúnyog, de azért itt is elég van. Egyszer egy 3000′ láb magas és ekkor hóval még teljesen elborított fjäll tetejére érkezve pihenőt tartottunk és még ide is rengeteg rajokban kisértek az apró vérszopók. Leültünk egyet falatozni és dolgunk volt, míg vajas kenyerünket, mely egy svéd étkezésnél se hiányozhatik, meg tudtuk enni. Egész sereg szúnyogot kellett előbb minden oldalról eltávolítani. A szúnyog és meleg elől szeret a szarvas leginkább a hegység legmagasabb részeire menekülni. A lapp ember maga nem igen sokat törődik a szunyoggal, a szabadban nem védekezik ellene, sátrából pedig a füst tartja távol. A skalstugani hegységben csodálkozásomra aránylag igen kevés szúnyog volt, valószinűleg azért, mert a mocsáros terület se volt olyan nagy, mint másutt szokott lenni a lappmarkokban.

Mikor a szarvasokat megfejték, kinyitják a kerítés kapuját és a kutyák ugató szavára kiindul rajt a nyáj. Egy kis darabig gyorsabban iramlik tovább, de aztán csakhamar lassabban megy, és elkezd legelni. Egyik másik szarvas félre igyekszik a többitől, de a kutyák mindig vissza-vissza riasztják a többi közé. Mihelyt magasabb pontokra érnek, a hol kevesebb a fű, szerte széled a nyáj, de a nyomukba sietö pásztorok szavára a kutyák mindig visszaterelik a nagyon messze kalandozókat. Igen meleg napokon 3000—4000 lábnyira is fölmenekülnek a szarvasok, hogy a hófoltokon lehütsék magukat. Egy nap magam is velük mentem, de nem messze követhettem őket, mert helyenkint negyedóráig is tartó a megolvadt és olvadozó hótól keletkezett sárterületen kellett keresztül menni, másutt pedig alárohanó patakon kellett volna keresztül gázolni. A lapp ember rá se hederit az ilyenekre. Nyári czipője, mely kikészitett bőrből van, szorosan oda van kötözve bocskorkötővel bőrnadrágjához és azon a víz nem hatolhat be.

Egészen más képe volt a nyájnak, mikor haza hajtották a fejéshez. Messziről föltünedezett a távoli dombokon. Csak egész tömegében látszott, még az egyes szarvasokat alig lehetett megkülönböztetni. Ilyenkor olyannak látszik az ágas-bogas szarvakkal megáldott nyáj, mintha mozgó erdő közelednék felénk. Mennél közelebb jött, annál gyorsabb lett a mozgása. Föl-föl hallatszott a pásztorok kiáltása és a kutyák ugatása. A nyáj mind gyorsabban rohant le a dombokon, majd eltünt egy darabig a völgyben, hogy ujra feltünjék egy másik domb tetején. Itt már tisztán látszottak az egyes szarvasok, a mint feltartóztathatatlan futásban ugráltak egyik szirtdarabról a másikra, majd gyors fordulattal el-eltüntek mögöttük. Mikor négy-ötszáz lépésre lehettek a kiettiétől, a leggyorsabb iramlásban történtett előre az egész nyáj, messze maga mögött hagyva az ugató, kergető kutyákat és nemsokára mind benn volt a kiettiében.

E látványban minden nap kétszer gyönyörködhettem, mert napjában kétszer hajtották haza a nyájat: délelőtt úgy 10—11 óra tájban és délután 5—6 óra közt. Mindannyiszor jó két, sokszor három óráig is eltartott a fejés.

A fejt tejet a lappok a n ä h p i é b ő l egy kannához hasonló hordócskába, az ugynevezett k ä k k i é-be, töltötték, melynek fölül nagyobb nyílása van. Az ilyen k ä k k i e mellett rendesen egy láb hosszaságú rénszarvascsontból készült kanál is szokott lenni, melylyel a megaludt vagy megsürüsödött tejet a hordócskából kimerik. Azt a tejet, a mi a napi használatból megmarad, a déli lappok úgy szokták eltenni, hogy a hordócskát mindenestül elássák a föld alá; ott aztán megalszik és beszárad. Ezt a tejet k i c r k i e-m i e l k i-nek vagyis kötej-nek nevezik és az ilyen tej igen sokáig 3—4, sőt némelyek szerint husz évig is elállhat. A lappok ebből a tejből visznek magukkal, ha valahová útra indulnak és ilyenkor egy kis friss tejjel hígítják föl a meglehetősen összeszáradt és keményedett aludt tejet. Egyszer egy herjedáli lapp emberrel mentem együtt egy darabig és ennek összes elemózsiája egy fadobozban valami pempőféle ételből és ebből az aludt tejből állott, mely már két éves volt. Megkóstoltam és elég élvezhetőnek találtam. Csípős, régibb liptai túróhoz hasonló ize volt. A napi használatból megmaradt tej másik részéből sajtot készítenek, vajat csak ritkábban.

A frissen fejt rénszarvastej is igen sürü, körülbelüi olyan, mint nálunk a tejszín v. tejfel. Nem is lehet így inni, hanem a

lappok felényire vízzel keverik és úgy isszák vagy használják főzésre. Igen kellemes íze, de egy kissé különös, a kecsketejéhez hasonló szaga van.

Miután bevégződött a rénszarvasok fejése és a tejet részint az egyes háztartások között elosztották, részint a fölösleget kellően eltették, a nyájjal őrzésre kiment lappokon kívül a többiek mind visszatértek sátraikba, hogy kipihenjék magukat és egy kis kávét igyanak. Mert hát kávé nélkül ma már lapp ember el nem lehet és akárhová jövünk közéjük, a legéjszakibb és legdélibb részeken, a legkietlenebb hegységek közt vagy városok és falvak közelében, ezt a luxusczikket mindenütt megtaláljuk. A szeszes italok helyét ez pótolja mindenütt. A kávét erősen megpörkölik és aztán egy kövön vagy egy másik kővel vagy pedig a fejszefokával összetörik. Helylyel-közzel azonban már kávéőrlő masinát is lehet látni. A kávé megfőzésére és leszűrésére ugyanegy edény szolgál, mely belül egy kis szűrővel van ellátva. A kávénak sajátságos ízt ád az, hogy némi sóval főzik. Mindig tejjel iszszák a föntebb említett módon, de czukrot nem tesznek beléje. A lapp ember úgy tesz, hogy kezébe vesz egy kis darab czukrot, harap egyet belőle és úgy iszik rá egy korty kávét. Napjában nem egyszer, se kétszer, hanem legalább négy-ötször látjuk ott a kávés kannát a tűzön és aztán a földön guggoló kávészürcsölgető lappokat.

A kávén kívül a déli lappoknak egész nyáron át, körülbelül május végétől egész szeptember végeig majdnem egyetlen táplálékuk egy pempőszerű étel, melyet úgy készítenek, hogy az üstbe kétharmad rész vizet és egyharmad rész tejet forralnak föl és mikor ez fölforrott, annyi lisztet habarnak bele, míg sűrű péppé nem lesz. A lisztnek a vizes tejjel való összekeverésére itt egy kis seprőt használnak. Mikor a pempő elkészült, nyirfából való majdnem lapos tányérokba mernek belőle, aztán egy másik hosszukás vagy gömbölyded kivájt fatányérkába félig vízzel hígított tejet tesznek, és hozzálátnak az evéshez. Először egy kanál pempőt vesznek, azt megeszik, azután belemerítik a másik tálban levő tejbe és egy-két kanál tejjel leöblintik. Mikor üresedik a tál, félreteszik a szintén nyirjából készült kanalat, most már a begörbített mutató ujj veszi át a kanál szerepét, melylyel a maradékot kotorják ki. Mikor pedig a mutató ujj is megtette kötelességét, kezdődik, a nyelv szerepe, mely bámulatra méltó munkát végez. Olyan tisztára kinyalják vele az edény oldalaira

tapadó ételt, hogy a leggondosabb mosogatás se vihetné le jobban. A lappok tapasztalatom szerint nem is mosogatják el a kisebb edényeiket soha sem. Csak az üstöket láttam nagyjában kiöblinteni.

A kávéfőzést rendesen az asszonynép végezte, a pempő és húsfőzés azonban egész ottlétem alatt a férfiak dolga volt. Az én szállásomon vagy öreg házigazdám vagy pedig Jú u á s z nevű szolgája voltak a szakácsok. Érdekes volt az ilyen főzést végig nézni. A keverő szerszámot többszörösen kivette, hogy megnézze, milyen az étel, de leginkább hogy alkalma legyen a seprő végignyalására. A világért sem tette volna úgy vissza az üstbe, hogy a rátapadó zsiros levet vagy pempőt rajta hagyja. Minek lett volna akkor szakács, ha kampóra fogott ujjával és nyelvével meg nem tisztította volna? Ez a szakács kiváltsága.

A ki a lappok között van, annak nemcsak az elfélét kell megszoknia, hanem arra is rá kell magát szánnia, hogy abból az ételből, a mit így lát elkészíteni, és abból az edényből, a mit így tisztogatnak el, még egyék is. Meg kellett nekem is tennem, részint kíváncsiságból miféle íze van az ételüknek, részben hogy meg ne sértsem vendéglátó szivességüket. Igaz, hogy a mennyire lehetett, iparkodtam, hogy ne nagyon legyen benne részem és inkább csak a kávéivásra szorítkoztam. Erre a czélra Krisztina asszonynak két porczellán csészéje és két ezüst kanala volt, hogy az őt meglátogató idegeneket azokban kínálhassa meg. Ezek voltak az egyedüli fényűzési czikkek, melyeket sátraikban láttam.

A kávén és pempőn kívül nyári időben igen ritkán élnek más ételekkel. Néha-néha halat is fognak, de a skalstugani lappok csak a hegyről lezuhogó patakban foghattak, melybe a Skal tóból úsznak föl egyes pisztráng és lazacz fajták. A Skal tóban egyáltalában nem volt szabad halászniok, mert ez már nem tartozott azon területhez, melyért a lappok adót fizettek. Mert bizony adót még a lappoknak is kell fizetniök, még pedig azért a legelőterületért, a melyen nyári időben tartózkodnak. Igaz, hogy igen csekély összeget, melyet más úton busásan visszakapnak a kormánytól. A halászatra különben nem is értek rá, annyira el voltak a sok rénszarvas őrzésével és fejésével foglalva. Hust nyári időben nem jószántukból esznek, hanem csak akkor, ha okvetetlen le kell vágniok a szarvast vagy ha vadállat (farkas vagy rozomák) szaggatta szét. Éppen odaérkezésem alkalmával

tépett szét a farkas egyet, de sikerült a fenevadat elriasztani ok és a húst a maguk számára megmenteni. Ottlétem alatt még egyszer megjelent a farkas a nyáj között és egy szarvasnak az egész vékonyát fölszaggatta, de minthogy a megtámadott állatnak hamar segítségére siettek, még élve sikerült megmenteniök és ez a szarvas életben is maradt. A farkastól néha rendkivül sokat szenvednek és télen alig mulik el hét, hogy egyet-kettőt meg ne ölnének a nyájból.

Kenyeret a lapp ember nem eszik. Igen ritkán történik, hogy egyik vagy másik torkosságból kenyeret süt. A harmadik sátorban, a hol öt gyermek volt, voltam egyszer ottlétem alatt ily kenyérsütésnek tanuja, melynek az ottani legidősbb kis lány volt a mestere. Ne olyan kenyeret képzeljünk, mint a milyen nálunk van, jól megkelt, megdagasztott három-hat kilós kenyeret, mert ilyent az egész éjszakon sem igen ismernek. Egész Svédországban és részben Norvégiában negyed hüvelyk lángos v. langalló vastagságú és alakú kétszersült, az ország belsejében pedig a parasztok közt még ennél két-háromszorta vékonyabb, a zsidók laskájához hasonló alakú és nagyságú kenyér van használatban. A kis lány ilyen laskaforma kenyeret sütött. Egy tányérba egy kis lisztet és vizet tett, aztán meggyúrta, és a kezében kinyujtván, odadobta a tűzhelyre. Egy pár pillanat alatt megsült. Ilyen laskát négy-ötöt csinált és megkente rénszarvasvajjal, de csak a gyerekek ettek belőle, a nagyobbak nyalánkságnak tartották volna.

Növényi táplálékot a lappok főzelék alakjában soha sem használnak, de van egy pár növény, melyet nem otthon a sátorban, hanem künt vándorlásuk vagy legeltetés alkalmával szivesen fölkeresnek és megesznek. Ilyen növény volt itt egy Angelika fajta, melynek a száráról a külső héjat leszedik és a belét megeszik. Ezt azonban nemcsak a lappoknál, hanem norvég parasztoknál és norvég úri körökben is láttam. Egy séta alkalmával egy kisasszony nagy élvezettel kereste föl a majdnem embermagasságra megnövő Angelikát és nekem is juttatott belőlöl, melynek édeskés fanyar íze van. Itt Skalstuganban az Angelikát nem igen lehetett találni, hanem annál több volt a lápos területen egy a mi földi szedrünkhöz hasonló növény, egy rubus fajta, melynek szép pirosas, kellemes izü és jó illatú gyümölcsét igen szerették enni.

Én a lappokhoz négy napra való eledelt vittem magammal,

vajat és sajtot s egy pár doboz konzerv húst, melyet a skalstugani vendéglős tett el. E dobozokban hófajdok voltak, melyeket itt rengeteg számmal szoktak télen vadászni, bár nagy fáradsággal jár az elejtése. Húsának íze igen jó, csekély keserűségét könnyen meg lehet szokni. Ezt csak azért említem föl, hogy a lappokat másik oldalukról mutassam be. Mikor a rendesen sült kenyérre vajat kentem vagy akármi módon evéshez fogtam, biztos lehettem benne, hogy egy csomó gyerek és felnőtt házbelieim is körülfognak. Áhítattal kisérték ilyenkor minden mozdulatomat és alig győzték várni, mikor juttatok már nekik is a ritka eledelekből. Mielőtt evéshez fogtam, rendesen előbb a lapp népségnek kentem föl a vajas kenyeret és annak is juttattam mindenből, a mi velem volt. Először adtam a kicsinyeknek, kik nagy tisztességtudással odaléptek hozzám, kezet fogtak velem, miközben térdüket meghajtva pukedlit csináltak és kuččien, alties »köszönöm« szavakat rebegték. Az öreg lapp mozdulatlanul maradt s csak svédül »tackar« szóval köszönte meg az odanyujtott falatot. Krisztina asszony azonban nagyon udvarias akart lenni és mind a két térdét igen erősen meghajtva szokta megköszönni az adományt. Ennek az adakozásnak persze az volt a következése, hogy élelmi szereim előbb kifogytak, mint a mint számítottam és egy napig a huson kívül majdnem teljesen lapp kosztra voltam szorítkozva. A skalstugani vezető hozott át ottlétem alatt háromszor uj szállítmányt és utasításom szerint különösen kenyérrel és vajjal látott el bennünket bőségesen.

Egyszer Liebig húskivonatából levest főztem és nem tudom, mitől, rettenetesen rossz íze lett, a lapp gyülekezet azonban csettegtette a nyelvét és alig győzte dicsérni, milyen jó portéka ez.

Tekintsük most egy kissé közelebbről a lappokat, a kik itt a Skalstugu hegységben laktak. Mint említettem, három család élt itt együtt három külön sátor vagy kunyhóban és szarvasaikat együtt legeltették. Mind a három sátorbeli lakosság szoros rokonsági viszonyban volt egymással. Az első sátorban lakott házigazdám, egy öreg hetven esztendős lapp ember, a ki mogorván, szótlanul tekintett bele a világba. Annál beszédesebb volt a felesége, Krisztina asszony, a ki maga volt a megtestesült barátságosság. Negyven esztendősnek mondta magát és második felesége volt az öreg úrnak. Három apró gyermek bizonyította, hogy házasságuk boldog volt. A legidősebb négy, a

legkisebbik két éves lehetett. A második sátorban házigazdám testvére, egy özvegy asszony lakott, a kinek az urát valamikor norvég parasztok verték agyon. Fiának elbeszélése szerint ez úgy történt, hogy mikor egyszer az öreg mindenféle holmit ment el bevásárolni egy faluba, ott egy lakodalmas házba tévedt. A házi gazda jól tartotta, de a háznép közt voltak egyesek, a kik haragudtak a lappokra, mert a rénszarvasok nagy kárt tettek szénájukban és most ezen a lappon akarták boszújukat kitölteni. Összeverték, rugdalták és kidobták. Út közben aztán, mikor haza felé ment, belebotlott egy folyó árkába és ott találták holtan.

A harmadik sátorban lakott az öreg lappnak első feleségétől való fia a feleségével és öt gyermekével. Összesen tizenhét lélekszámból állt az itteni lapp lakosság. A sátrak, úgylátszik, a gazdák kora szerint voltak elhelyezve. Legelöl volt a legöregebb gazdáé, és legutoljára a legifjabbiké.

E szorosan a családbeliekhez tartozókon kívül még három cseléd, jobban mondva rénszarvaspásztor is volt a Skalstugufjäll-ben; az első sátorban egy szolga, a harmadikban pedig két cselédleány. Cselédet kell minden lappnak tartania, a kinek nincsen felnőtt fia vagy leánya, mert a rénőrzés rendkívül fáradságos, veszödséges. A nyáj sokszor mérföldekre elkalandozik, nagy hőségben néha fölmenekszik a hegység legmagasabb pontjaira 3—5000 láb magasságra. A pásztor nem aludhatik egész éjjel, mindig a nyáj nyomában kell lennie, aztán meg napjában kétszer is hazaterelik fejni. Egy maga a lapp a gazda ezt minden fizikai erejét elővevő munkát meg nem birná. Fogad tehát cselédet, a ki évenként száz kronát, körülbelül hetven forint készpénzt meg egy-két rénszarvast kap. De egy cseléd maga sem győzné a dolgot. Rendesen ketten-hárman együtt legeltetik a nyájat, hogy könnyebben boldoguljanak vele. A szegényebb lappok cselédkedés által szereznek maguknak egy kis tőkepénzt meg rénszarvasokat és így válhatnak később a maguk gazdáivá, rénszarvastulajdonosokká.

A lappok kicsisége ismeretes dolog. De azért nem oly törpeszerü a termetük, mint a mint gondolnók. A Skalstugu hegységben levő felnőtt négy férfi közül három biztosan volt öt láb magas és valamivel több is, a negyediknek termete azonban nem érte el az öt lábat sem. De azért a déli és éjszaki lappok közt jártomban kivételesen olyanokkal is találkoztam, a kik a hat

lábat is megütötték és a legmagasabb termetűek közé számíthatták magukat. Valószínű, hogy ezek nem mindenkor voltak tiszta lapp származásuak, hanem svéd vagy norvég apára ütöttek. A lappok különben már azért is kisebbnek látszanak, mint más halandó, mert bocskoruknak soha sincsen sarka. Az asszonyok termete olyan arányban áll a férfiakéhoz, mint nálunk, rendszerint valamivel alacsonyabbak.

Arczuk kifejezése általában nem nagyon tér el a körülöttük élő svéd és norvég lakosságétól és ha a lappok nem járnának sajátos ruhájukban, a legtöbbször nem lehetne felismerni, kivel van dolgunk.

Köztük jártomban igen kevés olyan típikus arczot találtam, melyre bármilyen körülmény között azonnal rámondhattam volna, hogy ez lapp arcz. Az ilyenek sovány, szikár emberek voltak kiálló pofacsontokkal és széles szájjal. Orruk tövében lapos volt és szemük mélyen bent ült üregében. A skaltsugani hegységben még aránylag a legtipikusabb alakokkal találkoztam és a két legöregebbiknek, a házigazdámnak és a szomszéd sátorban lakó nőtestvérének volt a legérdekesebb arczuk. Az öregnek a fönt említett tulajdonságokon kívül még igen gyér bajsza és alig egy-két szálból álló szakálla volt az álla körül. Ez azonban nemcsak őt, hanem a többi lappokat is jellemzi.

Ha asszonytestvérével úgy éjszakának idején véletlenül találkozom, azt hiszem, megijedtem volna. A mit gyermekkori mesékben boszorkányokról hallottam, annak e lapp hölgy megtestesülése volt. Termete kicsiny, sovány, arcza feketésbarna. De ez alig volt az eredeti színe, a nap heve és a sátortűz füstje barnította meg. Szeme még mélyebben bent ült az üregében, mint a testvéréé és a mellett egészen gyuladt volt. Szeme héja olyan vörös volt, mint a főtt rák és bocsánat a szóért, körös-körül mindenféle színárnyalatú csipa folyta be. Barnás haja kibontva szabadon lebegett és kuszáltan, zilálton verdeste vállát. Hozzájárult még öltözete, mely komikus kisértetiességét még csak növelte. Mindig kikészített szarvasbőr ruhában járt, mely egészen olyan szabású volt, mint a férfiaké. Lába fejét a különös alakú lapp bocskor, szárát magyar szabáshoz hasonlító szűk nadrág, felső testét pedig ing forma kabát takarta. A mint gólyavékonyságú lábát és rajt az idomtalan nagy bocskort szemléltem, mindig a vékony száron fityegő nagy pipa jutott az eszembe. Fején egy különös alkatú római sisakhoz legjobban

hasonlító fejdíszt, kontyot viselt, a milyent sehol máshol nem láttam, csak a déli lapp asszonyok fején. Különben békés, barátságos természete éppen nem felelt meg boszorkányos külsejének.

Fejés közben a többi lapp asszonyok és lányok is rendesen bőr ruhát viseltek. Ezt nem kell a piszoktól és szakadástól félteni. A férfiak nyári időben otthonn a hegyek között rendesen szintén ilyenben járnak. Mind a két nembeliek azonban durvább posztóból készült ruhát is viselnek, melynek egészen olyan szabása van, mint a bőrruhának.

Ennek kapcsán röviden bemutathatjuk a lappok ruházatát is. Nemcsak kikészített bőrből és posztóból, hanem szőrös bőrből is készül, még pedig télen kizárólagosan ilyenből. Kezdjük legalul. A bocskorok csónakhoz hasonló alakuak. Rendszerint három darab bőrből állnak. Az alsó képezi a sarkot és talpat és fölfelé görbülő kikerekített csúcsban végződik. A felső keskenyebb és puhább bőrdarab szintén csucsosan végződik; a harmadik bőrdarabból pedig a bocskor szárát csinálják. E három darab bőrt a rénszarvas idegeiből készült czérnával összevarva kész a bocskor. Harisnyát a lapp ember nem ismer, helyette egy bizonyos carex fajjal, melyet előbb jól megtilol és meggerebenez, béleli ki a czipőjét, épp úgy télen, mint nyáron. Ez a bocskorszéna tartja lábát télen melegen és óvja meg az átnedvesedéstől, ha patakon vagy mocsáron kell átgázolnia. Ilyen szénát a lapp ember vándorlása közben mindenüvé magával visz és ha sátorba jut, legelső dolga, hogy bocskorát levetve kiszedje a benne levő szénát és vagy frissel váltsa fel, vagy ha pedig az nincsen, az az átnedvesedettett megszárítsa. Anélkül, hogy evvel a szénával belül jól ki ne tömködné, a lapp ember az idomtalan nagyságú czipő ben nem is tudna járni.

A czipő szárán a varrat egyik oldalára egy kis fület erősitenek, a másik oldalára egy szíjat, a szíj végébe pedig egy posztó szalagot. Ezt a szalagot jó szorosan körültekerik a czipő szárán a boka felső részétől fogva vagy három-négy hüvelknyire és ezt a szalagot ugy erősitik meg, hogy bojtos végét a legfelső rétegen keresztül dugják.

A bocskor szára azonban már a nadrágon nyugszik. A nadrág, mint említettem, szabásra nézve egészen a magyar nadrághoz hasonlít. Alul a bokáig terjed, fölül pedig a csipőig, a melyre szíjjal erősitik meg.

Inget vagy más alsó ruhát a lappok nem viselnek. Felső

testüket egy az ing szabásához hasonló kabát födi be, melyet k a p t e-nak hívnak. Elől a mell közepéig nyitott és a férfiaknál térdig, az asszonyoknál valamivel a térden alul, lábikráig ér. Sok k a p t e-n két-három hüvelyk hosszú egyenesen felálló gallért is lehet látni, a férfiaknál rendesen, asszonyoknál nagy ritkán.

Mellényt a lappok szintén nem ismernek, hanem helyette melltakarót használnak. Ez mindig posztóból való és béléssel is el van látva. A nyakuk köré kötik és a kabáttól csupaszon hagyott mell betakarására szolgál. A melltakaró egyik oldalának bélésén kis zsebforma van és ide teszi a lapp ember legféltettebb kincsét, a pénzét.

A k a p t e-t férfi és nő övvel erősíti a test köré. Ez rendesen vagy szij vagy gyapjúszalagból van a végén kapcsokkal, csattal. Az asszony az övet ugy szoritja derekára, hogy a k a p t e egész szorosan simul a testére, a férfiak ellenben testök felső részén jól fölhuzzák az öv fölött a k a p t i e-t és ezáltal a k a p t e-n belül a mell tájékán nagy üres hely marad, a kebel, a hová a lapp ember mindenféle apró-cseprő jószágot szokott dugdozni: kését, pipáját, dohányát, ivó és evő kanalát, tüzszerszámát és csekélyebb utra való élelmi szereit. Az övön a férfi a láda kulcsát, ivókanalát, az ugynevezett k u k s i e-t, néha a kését is és gyakran egyes bőrzacskókat hord, melyekben némelyik azon holmikat szokta vinni, a miket a másik keblében rejteget Az asszonyok öve czifra szokott lenni, czüst vagy czinnfonállal kivarrva. Az ő övükön egy kis csont- vagy fémkarikára szijdarabokkal erősítve, különféle varró eszközök függnek: kis kés olló és sajátságos alakú tütartók.

Igy voltak a lappok öltözködve Skalstugu fjällben. Csak még a fejfödőről kell szólnunk. Mig a többi ruha szabása, alakja, és anyaga az összes lapp területeken egyforma, addig a fejtakaró alakja igen különböző szokott lenni és sapkájának vagy fejkötőjének alkata szerint a legtöbbször már külsőleg meg lehet ismerni, melyik lapp hová való. Van azonban egy sapkaalak, mely úgy látszik, az eredeti és legéjszakibb és legdélibb részeken egyaránt előfordul. Ez posztóból való, kupalakú és vagy két vagy több kisebb darabból van összevarrva. Ez a sapka a déli lappoknál rendesen barna szinü és alul többnyire piros posztó szalaggal van diszitve. Ezt viselik a nők is, csakhogy nem huzzák a hom lokukra, mint a férfiak, hanem ugy teszik fönt behajtva a fejükre, hogy elől a hajuk jól kilássék. Ennek a sapkának a déli lappok-

nál nincs a csucson bojtja, mint éjszaki vidékeken. Van azonban egy másik alakú sapkának, melyet csak a déli lappoknál láthatunk. Ez az előbbihez egészen hasonló, csakhogy kivül több apróbb posztódarabból hozzávarrt pereme, szegélyzete van, melyek közül az elöl levőt ernyőnek le is lehet a szemre huzni. Csak még a fejkötők közül említünk két fajtát. Az egyik lányoknál, asszonyoknál egyaránt használatban van és a franczia katonák vállrojtjához hasonló. Olyan mintha két darabból állna és a fejhez simuló középső részén szalagdisz van. Egy másik fajta fejkötő a már említett római sisak féle, mely ugy kapja különös alakját, hogy fejükre olyan forma kontyot tesznek és erre kötik a kendőt.

A lappok korán megöregesznek, különösen az asszonyok és ekkor borzasztó csunyák lesznek. Akárhány lapp asszonynyal találkoztam, a kit legalább is hatvan-hetven esztendősre becsültem és kérdezősködésemre az sült ki, hogy harminczöt, negyven, negyvenöt évesek. A fiatalabbak közt nagyon sok a csinos. A Skalstugu hegységbeli kisebb és nagyobb lapp gyermekek közt négy-öt volt olyan, a kiknek a szépségével bármelyik anya dicsekedhetett volna. Az egyik leányczselédnek is igen csinos vonásai voltak és ez tudta is, hogy szép. Mikor idegenek jöttek, a mi kétszer történt ott tartózkodásom alatt, mindig sietett átöltözködni, föltette fejére franczia dupla vállrojthoz hasonló fejkötőjét, lesimította a haját és csak ugy mutatkozott előttük. A másik pásztorleány pufitos, képü egy cseppet se szép leány volt. Ez már nem volt hiú és megmaradt abban a formában a milyenben a vendégek jötte előtt. Lehet, hogy azért viselkedett igy, mert maga is tudta, hogy egy cseppet sem szép, de valószínűleg azért, mert neki nem volt már oka mással törődni, volt már vőlegénye.

Ez a vőlegény pedig nem volt más, mint, a sátorombeli lapp szolga. Mint nagy titkot árulta el nekem e nevezetes dolgot Krisztina asszony, mert a déli lappoknál illetlenség számba megy valakit nyilvánosan vőlegénynek, menyasszonynak bemutatni. De Krisztina asszony se mondta meg, melyik pásztorlány a boldog menyasszony és nem is tudtam meg egész ottlétem alatt, melyik a szerencsés. Midőn kérdeztem őket, mind a kettő fülig elpirult és szörnyen tiltakozott ellene, de e mellett hamiskásan mosolygott is. Jónás se vallotta be, melyik a szive választottja és a valóságot csak 1888-ban tudtam meg, mikor az állatkertben magukat akkor mutogató déli lappok közt Johann Jonassont, ez

volt a szolga neve és Serina Johansdottert, a pufitos képü pásztorlányt mint boldog házastársakat láttam viszont.

A családi élet a két gyermekekkel megáldott sátorban, a mint ott időzésem alatt tapasztalhattam, igen jó volt. Soha sem hallottam ez idő alatt egy pörlekedő szót se közöttük, és szinte látni lehetett rajtuk, mily gyöngéd szeretettel viselkedtek gyermekeik iránt. El-elnézegettem, a mint lefekvés előtt az öreg lapp minden este összetétette kis gyermekei kezecskéjét és áhitattal mondta elő és mondatta el velük az estéli imádságot s a Miatyánkot. A kis gyermekek, még a két esztendős is egészen olyan ruhában járnak, mint a felnöttek és igen komikus alakok voltak. A fiatalabb házaspárnak nem rég kis fia született, mely odajövetelem alkalmával még csak két hetes volt. Ott feküdt a sátorban egy kis bölcsőben; de milyen bölcsőben? A déli lappok k i e r h k a m a-nak hívják és fából készítik. A lappok életmódjához viszonyítva rendkivül gyakorlati tárgy ez. Mindössze talán egy méter hosszú és talán $^1/_6$ méter széles volt. Alakra legjobban egy óriási félczipőhöz lehet hasonlítani, csakhogy a félczipő sarkának megfelelő rész egy kissé keskenyebb, a hegyének megfelelő pedig szélesebb. A bölcső ívalakban beborított fele alá jön a kisded feje, a bölcső oldalaira pedig egy rénszarvasbőr van erősitve, melybe a kisdedet takarják. A kisdednek semmi ruhája sincs, hanem egész mezitelenül finom puha bőrbe göngyölgetik és alája mohot tesznek. Valahányszor a gyermeket kiveszik, mindig uj mohot tesznek a régi helyébe. Ennek a bölcsőnek nincs lába vagy kereke, nem is nyugszik a földön, hanem az elején és hátulján egy kötél vagy szij van ráerősítve és annálfogva akasztják az egyik sátordúcz kiálló kampójára. Ha az anya elmegy hazulról akár a messze eső templomba, akár máshová, vagy ha az egész család más helyre költözködik, a bölcsőt a köteleknél vagy szíjnál fogva a hátára akasztva viszi.

Este 9—10 órakor van a vacsora, mely ujra csak az örökös pempő és miután ezt elfogyasztották, lefekvésre készülnek. Előszedik a sarokból a rénszarvas bőröket, levetik a bocskorokat, egyik-másik a k a p t e-t is és lefeküsznek a nyirfagalyakkal behintett földre. A tűz ilyenkor még élénken lobog, de csakhamar kisebb lesz a láng, utoljára csak pislog egyet és izzó parázs marad hátra, hogy egy óra mulva annak se legyen nyoma. A szerint, a mint a tűz mindinkább elalszik, válik a sátorbeliek közt folytatott szapora beszéd mind vontatottabbá, majd meg-

szünik minden szó, és pihegés, horkolás váltja föl a beállott csendet. A házi gazda, az asszony és gyermekek a bemenettől balra feküdtek a tűzhely mellett, és ha a szolga éjjel otthon volt, rendesen az is azon az oldalon feküdt, valószinüleg azért, hogy a vendégeknek kényelmesebb helyük legyen. Különben a szolga azon az oldalon szokott feküdni, a hol nekem és a később szintén ide érkezett Jakkolának volt fekhelyünk. Én is lefeküdtem teljes öltözetesen a puszta földre, fejem alá tettem a téli kabátomat és betakaróztam a plaidemmel. A kemény fekvőhely és a szokatlan helyzet, nem hagytak aludni. Sokáig nézegettem a körülöttem heverő embereket, a kik oly nyugodtan aludtak, mintha selyempárnákon feküdnének, majd a derengésszerű világosságot szemléltem, mely a tetőnyiláson beömlött. Mert itt még augusztus elején se volt teljes éjszaka és künt a szabadban bátran lehetett olvasni az éjféli világosság mellett. Mennél jobban befelé haladtunk azonban az augusztusba, annál jobban és jobban kezdett homályosodni az éjszaka és később, mielőtt a lappoktól távoztam volna, a tetőnyiláson már egy-két csillagot is láttam bekandikálni. A mint majd az alvókat, majd a gyenge világosságot nézegettem, nagy sokára mind jobban összezavarodtak, összefolytak a gondolataim és végre álom zárta le szememet. De nem sokáig aludhattam. Egyszerre valami sötét állat sompolygott be az ajtón és az én fekvőhelyem felé tartott. Egyik sátorbeli kutya volt. Egészen odajött hozzám és ráfeküdt a lábamra. Szinte jól esett, hogy a kutya engemet választott ki fekvőhelyének, mert a tűz elaludtával a külső hidegség mindjobban érezhető lett a sátorban is és leginkább a lábam fázott. Első álmomból kizavarva, nem is tudtam aztán már aludni és nyugtalanul hánykolódtam, forogtam kemény fekvőhelyemen hideg takaróm alatt, mert a kutya álmában háborgatva, nem sokáig maradt rajtam melegítőnek. Alig vártam, hogy négyet mutasson az órám, felkeltem és észrevétlenül kiosontam a sátorból.

Tudtam, hogy a lappoknak a közelben egy forrásuk van, a honnan vizet hoznak és azt indultam el fölkeresni, hogy megmosakodjam nála, de nem találtam meg. Barangolásomban oda értem egy hegyi patakhoz, mely pompásan kígyózva csörgedezett le a hegyek tetejéről, itt-ott jókora eséseket alkotva. Megmosdottam jéghideg habjaiban. Ez volt ezentúl mindennap a mosdótálam és ide jöttem szomjúságomat is kielégíteni. A nap már ekkor régen fönn ragyogott az égen. Odaérkeztemkor a nap

fél három óra táján kelt és valamivel kilencz előtt nyugodott le. Nyolcz napi ott időzésem alatt azonban már jelentékeny változás állt be a nap keltének és nyugtának idejében. Az utolsó napon valamivel három után mutatkozott és úgy nyolcz óra táján bujt a hegyek alá. Nem is hinné az ember itt délben, milyen nagy ereje, heve van a napnak ott a távol éjszakon is. Igaz, hogy a mi nyarunk melegségét nem találjuk, de néha majdnem kiállhatatlan volt a hőség s oly melegséget éreztem, hogy meg nem állhattam, hogy egy párszor a Skaltó hideg hullámaiban ne fürödjem. Este felé aztán az ellenkező végletbe csapott át a hőmérséklet. Ilyenkor igen hűvös kezdett lenni és reggel fölébredve egyszer-kétszer dérrel borítva találtam a földet. A kis patak vize, melyet reggel alig tudtam meginni, dél felé majdnem ihatatlan, langyos lett.

Reggeli barangolásom alatt, a mennyire lehetett, az egész vidéket igyekeztem megismerni. Egy ilyen barangolás alkalmával a lapp tanyáktól beljebb nyugatnak három egészen ép, de teljesen lakatlan lapp kunyhót találtam. Kérdezősködésemre, hogy miért hagyták oda előbbi tanyájukat, azt felelték, hogy a mostani sokkal alkalmasabb. Ez azonban alig volt az igazi ok, mert egyik hely se különbözött a másiktól, legfeljebb abban, hogy a régibb messzebb volt a tótól. A tónál azonban a lappoknak soha se volt semmi dolguk. Valószinűleg babonaság vitte őket rá, hogy a régibb sátrakat odahagyják. Ezt egy följegyzett meséből gyanítom. E mese szerint egyszer a lappok egy sík mezőn laktak. Ezen volt a kerítésük (karámjuk), a hová a rénszarvasaikat szokták behajtani és e sík hely mellett voltak a sátraik. A lappoknak nem volt szerencséjük a szarvasaikkal, a borjak egyre hullottak és nem tudták, mi lehetett az oka. Egy napon egy saivo (ez a pogány lappok hite szerint föld alatt egészen lapp módra élő manó volt) jött a karámhoz és a lapp embertől tejet kért. Mikor a lapp ember adott a saivónak és ez ivott, azt mondta a lappnak, hogy kövesse őt a lakásába. Hát elindultak és egy lápra értek. A lápban egy nyilás volt. Azt mondja a saivo: »ülj fel a hátamra, majd leviszlek a lakásomra.« A lapp ember előbb szabadkozott, de mikor a saivó megigérte neki, hogy ne féljen semmitől, visszahozza, fölült a saivó hátára, a ki lebujt vele a föld alá. Lakására érkezve a lappnak ételt és pálinkát adott. De mikor a lapp ember hozzá akart fogni az evéshez, iváshoz, piszkos lé folyt a saivó asztalára. A lapp ember

megkérdezte a saivótól, honnan jön ez az útálatos lé és a saivo azt mondta, hogy a lappok rénszarvasainak rondasága folyik le ide a karámból és e miatt nem tudnak ők sem enni, sem inni. Ezért küldték a saivók a rénborjakra a döghalált, de ha elköltöznek onnan a lappok máshová, ismét szerencséjük lesz a szarvasaikkal. Az ember megigérte, hogy elköltözködnek onnan, aztán saivo sok pénzt adott neki és visszavitte a tanyájára. A lapp ember elmondta a többieknek, hogy a saivóknál volt és ott mi történt vele, aztán csakugyan más helyre mentek a szarvasaikkal és a borjaik nem hullottak többé.

Lehet, hogy a Skalstugu fjällbeli lappoknak is sok bajuk volt egyszer a szarvasaikkal és a saivók haragjától való félelem birta rá őket is, hogy a mostani tanyájukhoz alig tíz perczre levő régi sátraikat ott hagyják és a tóhoz közelebb költözködjenek; de ezt nekem nem merték megvallani, mert a lappok különben igen buzgó keresztények és mindent ovatosan kerülnek, a mi régi pogány hitükre emlékezteti őket és idegenek előtt szégyenlik a babonájukat. Néha-néha azonban elszólják magukat. Egy este sokáig beszélgettünk a sátorban és többi közt a gonosz szellemekről volt szó. Jónás azt mondta, hogy ördögök vannak, de más nincsen, hanem azért elmondott egy történetet, a mi egy ismerősével esett meg. Ez elköltözött egy hegyről, de a sátrát nem vitte magával. Visszament érte és egy éjjel maga hált benne. Egyszerre csak hallott valakit kívül zakatolni. Ez úgy dobogott, mint a ló, aztán fölemelte a sátorajtót és a lapp ember borzalommal látta, hogy egy nagy sörényü fekete szörnyeteg volt. Jónásnak szinte vaczogott a foga, a mint a történetet elbeszélte és meg is bánta, hogy elmondá, mert másnap semmiképp sem akarta lediktálni az elmondott történetet. Még meséket sem szívesen mondanak el és a fiatalabb nemzedék a déli lappoknál már alig is tud ilyeneket. Ottlétem alatt egyszer sem hallottam őket dalolni. A gyermekek egyáltalában semmit, az öregek pedig alig valamit tudnak a régi dalokból. Illetlen dolognak tekintik a dalolást, a juöikema-t, a mint a világi dalt nevezik, és ha maguk között jó kedvében egyik-másik megereszti is a hangját, idegen előtt a világért se tenné. Csak a legnagyobb nógatásra, faggatásra tudtam köztük időzésem alatt egy-két dalt gyüjteni; de dallamot csak háromszor hallottam, egyszer a Lule lappmarkban egy leszegénykedett tehénpásztor asszonytól, egyszer a kålåseni lapp kápolna helyén egy leánykérő dalt, és har-

madszor itt Budapesten ugyanattól az asszonytól, a kitől a déli lappoknál időzésem alatt is jegyeztem le egy pár dalt, de a kit akkor, akármint biztattam, sem tudtam rávenni, hogy a dallamát is elmondja. Sátraikban világi dalok helyett zsoltárokat énekeltek.

A lappoknak, különösen a déli lappoknak müveltsége meglepi az idegent. Annál az ősemberre emlékeztető életmódnál, piszoknál, mely a lappokat jellemzi, nem várnók azt az értelmességet, a mit soknál találunk. S e tekintetben a Skalstugani lappokat első helyre kell tennünk. A két öreget kivéve a többi mind tudott irni és olvasni, sőt számtanból, földrajzból is volt ismerete. Az éjszaki kormányok gondoskodnak róla, hogy a lappok a tudás elemeit elsajátítsák és részint vándortanitókat tartanak közöttük, részben pedig központi iskolákat tartanak fönn, a hol a lapp gyermekek bővebb kiképzést nyerhetnek. Ilyen központi iskola volt a jemtlandi lappok számára Edsåsenban, a hol több hétig tartózkodtam. A második sátorban a déli lappok legmüveltebbje lakott, Daniel Mårtenson, a ki nemcsak az elemi iskolákat végezte, hanem Östersjundban a tanitóképző intézetben is hallgatott egy pár szemesztrist. E nagyobb képzettsége mellett azonban egészen úgy járt, öltözködött és élt mint a többi lappok, épp úgy őrizte a réneket, épp úgy veszödött a fejésnél, mint többi atyjafiai. Mikor a lappok legfáradságosabb foglalkozása, a fejés véget ért, vándortanitó lett belőle és egyik hegységből a másikba járt, a lapp kicsinyeket az irás, olvasás és vallástan elemeire tanitani és ezért a kormánytól kétszáz krona, körülbelül 140 frtot kapott.

Augusztus 10-kén isteni tisztelet volt a kålåseni kápolnában a Jemtland éjszakibb részein élő lappok számára. A skalstugu hegységbeli lappok közül is többen odakészültek. A harmadik sátorbeli kisdedet akarták elvinni keresztelni. Már két nappal az elindulás előtt észre lehetett venni a készülődést. A kis gyermek apja két napon át alig tett mást mint hogy uj bocskort csinált a felesége számára. A felesége az ideget czérnává finomitotta, ő pedig szünetlenül formálta, puhitgatta a tehénbőrt, mert abból készül a nyári czipő legnagyobb része. A lappok különben minden ruhadarabjukat és háziszerüket maguk készitik és sokszor igen csinos munkát állitanak elő. A náluk látható kések, kanalak, övök, tütartók, a ruhájukon levő ezüst és czinfonál diszitmények a legtöbbször igen csinosak és eredeti felfo-

gásról tanuskodnak. Csakhogy nyáron az elfélék készítésére nem érnek rá, házi iparral csak télen foglalkoznak.

Augusztus 7-én este az első sátorból Krisztina asszony, a másodikból a lapp tanító, a harmadikból pedig Dániel Andersson, a boldog apa és a felesége, a ki kisdedét bölcsőstül a vállára vette, lefelé indultak a Skal tóhoz, hogy csónakjukon átevezzenek Skalstuganba. Elbúcsúztam az otthon maradt lappoktól és velük tartottam. Nekem is az volt a czélom, hogy Kålåsenba megyek és részt veszek a lapp isteni tiszteleten, hogy az oda éjszakibb vidékről érkező lappok nyelvét is megismerjem. Skalstuganig velünk jött még Jonas is, a mesetudó lapp szolga, a ki még a csónakon is ragyogtatta mesemondó tudományát. Skalstugani tárházukban megrakodtak az útra szükséges holmikkal, kis füstölt hússal, sajttal, Krisztina asszony és a menyecske pedig a ruhájukhoz való ünnepi díszt is magukhoz vették. A holmikat a két férfi egy mindenféle lyukakkal és szíjakkal ellátott tarisznyafélébe tette és még az nap este neki indultak a havas hegyeken és lápos földeken át vezető fárasztó, több mint kilencz mérföld hosszú útnak. Én nem tartottam velük, hanem kényelmes kanyarulót tartva és Svédország egyik legszebb vidékén keresztül haladva, két nap mulva értem Kålåsenba, a hol ujra találkoztam Skalstugu-fjällbeli ismerőseimmel.

Ez útnak és a lapp isteni tiszteletnek a leirásába azonban nem bocsátkozhatom; félek, hogy már eddig is túlságosan kimerítettem a tisztelt Társaság figyelmét, bár a lappoknak egyformaságában is rendkivül változatos életéből alig egy-két jellemző részletet kaptam ki. Megelégszem vele, ha e felolvasás szűkre szabott keretében csak csekély részben is elértem azon czélomat, hogy a déli lappok nyári életéről némi halvány képet adjak.

(Megjelent: *Földrajzi Közlemények*, 18. köt., 1890. 446-476.)

HARMADIK LAPPFÖLDI ÚTAM.*)

Nem akarom a mélyen tisztelt Akadémia figyelmét útazásom általános részleteinek elmondásával fárasztani, mert hisz megtettem ezt már, midőn második útam eredményével számoltam be. Most is ugyanazon útazási irányt követtem, gyorsan keresztül haladtam Németországon, Svédország délnyugoti vidékein és a norvég fővárost érintve, Drontheimban szálltam hajóra.

Mióta utoljára itt jártam, rendkívül megélénkült a hajóforgalom. A nyári időszakban hetenkint négyszer megy föl pósta-gőzös egész a Nordkapig és azonkívül kétszer hetenkint külön tourista-gőzösök is bejárják az éjszak legszebb vidékeit. Én a megérkezésem napján induló *Kong Halfdan* pósta-gőzöst kerestem föl, hogy azon jussak el mindenek előtt Tromsöbe, a hová június második felében évenkint át szokott jönni néhány lapp család a svédországi Tornio lappmark karesuandói egyházkerületéből.

A hajón igen tarka közönség verődik össze és legérdekesebbek a födélzet útasai. A hatvanhetedik fokon túl gyakrabban láthatni ezek között lappokat is. Trondhjemtől való elindulásunk ötödik napján reggel fölébredve, a födélzeten én is találtam két lapp nőt, egy idősebbet és egy fiatalabbat, a ki amannak a leánya volt. Nem akartam a kedvező alkalmat elszalasztani és miután néhány Qvigstadtól gyüjtött mesécskének fölolvasása által jó kedvre hangoltam őket, hosszas nógatás után rá tudtam venni az egyiket, hogy az olvasott mesét

*) Fölolvastatott a m. t. akadémia 1891 november 23-dikán tartott ülésében.

az ő nyelvjárásán mondja el, a másikat pedig, a ki értelmesebb volt, hogy a főbb nyelvtani alapokra nézve fölvilágosítással szolgáljon. Másfél órai vesződség után nagy nehezen végig mentem segítségökkel a névragozáson, az igeragozásból a jelen és múlt idö alakjain és főbb vonásokban a nevezetesebb, e dialektust jellemző hangtani sajátságokat is össze bírtam állítani.

Még az nap este Gibostadban, már Tromsö közelében egy másik lapp is szállt a hajóra, a ki Karesuandóból jött rénnyájával a norvég partvidékre. E lappnak azonban nem sok hasznát vettem. A mint tapasztaltam, ennek a lappnak igen kifejlödött kereskedői szelleme volt. Hetenkint kétszer, háromszor útazott Tromsöbe és vissza Gibostad vidékére, hogy otthon nagy ügyességgel elkészített lapp tárgyain az ezeken kapva kapó touristáknál túl adjon. Egész kis raktárt hozott magával lauhku-(tarisznyá-)jában a rénszarvas-csontból faragott kanalakból, késekből, tütartókból és rénbörből készült bocskorokból, dohány- és pénzes zacskókból. Sokkal jobban érdekelte az, hogyan adjon ezeken túl, mint sem hogy lapp tudományt áruljon és épen azért csak egy csomó szavat bírtam töle lejegyezni.

Éjfél után két óra felé érkeztünk meg Tromsöbe. Ezúttal azonban nem szálltam ki, hanem tovább útaztam Norvégia legéjszakibb részeibe, hogy egy pillanatra a finmarki lappok életébe is betekintsek. Hammerfest útczáin számos ögyelgö lappra akadtam, a kik e népfajnak a söpredékét alkotják és a kik közül egygyel sem bírtam szóba állni a nélkül, hogy mindjárt második szavukban skilling-et ne koldúltak volna tölem. Egy ilyen lappal, a ki a halászat idején napszámosként szokott szegödni egy-egy tehetösebb norvég halászhoz, a lakására is elmentem, mely a városon kissé kívül esett. Inkább bódénak nevezhetö házikóban lakott, de örültem, mikor ismét kiszabadúltam büzhödt levegöjü, kívül-belöl szeméttel, piszokkal borított tanyájából. A tehetösebb lappok magából a Qualö sziget belsejéből szoktak ide jönni a partján épült Hammerfest útczáira, hogy egyes czikkeket vásároljanak, de különösen, hogy pálinka-ivás utáni vágyukat kielégítsék.

Ezen, egész a Nordkapig folytatott, inkább touristikai kirándulásból visszatérve Tromsöben állapodtam meg s itt harmadfél napot töltöttem főleg azon czélból, hogy az ott tartózkodó karesuandói lappoktól öt év elött gyüjtött szókincset még egy-

szer átnézzem. Tromsönek azonban a lapp nyelvet kutató előtt más fontossága is van. Ez lett újabb időben a lappok közti hit- és műveltség-terjesztésnek központja. Van tanítóképzője, melyben rendszerint találhatunk egy-két lapp születésü tanítójelöltet is és az intézetnek élén olyan férfiú áll, a ki a lapp nyelv tudományos búvárlása és gyakorlati művelése által egyaránt kitünik. Qvigstad K. Y., mint öt évvel azelőtt, most is lekötelező szívességgel fogadott. Útbaigazításokat adott, merre találhatok lappokat, ha majd délebbre Saltdalen vidékére utazom; rendelkezésemre bocsátott egy a seminariumában tartózkodó, Finmarkenből való lappot, a kivel a vidékebeli fontosabb hangtani jelenségeket, különösen a diphthongusok bonyolult szereplését, átvettem; azon kívül egész sereg olyan lapp irodalmi terméket ajándékozott, melyeknek csak máról holnapra való életök van és melyekhez ép azért igen nehezen vagy egyáltalában nem lehetne hozzáférni. Mindjárt a m. t. akadémia részére is átadott belőlök egy-egy példányt s kötelességemnek tartom, hogy e helyen is kifejezzem érte köszönetemet. A kapott lapp dolgok részint halászatra, vadászatra, és hegyi lappokra vonatkozó hirdetések és törvények, részint a lappok vallásos életének előmozditására irányuló prédikácziók, zsoltárok és apró kis elbeszélések. Különösen érdekesek a zsoltárkönyv, keletkezésénél és az elbeszélések megjelenésök alakjánál fogva. A zsoltárkönyvet ugyanis egy Bakke András vagy a mint magát lappúl nevezi, Jovn bardne Anders Bakke (János fia Bakke András) nevezetü lapp ember irta, illetőleg fordította le a norvég egyházi zsoltárokból a szokásos könyvnyelvtől több tekintetben eltérő dialektusra. Maga is nyomatta ki Tromsöben 1874-ben, még pedig már második kiadásban. Ránk csak ez a második kiadás maradt, de ez sem teljesen és ez is elkallódott volna örökre, ha a könyvnyomtatónál véletlenül rá nem bukkan Qvigstad egy csomó ott maradt ivre. Teljes példányt csak egyetlenegyet tudott ezekből összeállitani és ez az ő birtokában van. Azon kívül még vagy öt-hat csonka példányt menthetett meg az enyészettől, a melyek közül három darabot magammal hoztam. (Ezekből a hozott példányokból a 65—128. lap és a vége hiányzik.)

Svédországban és Norvégiában, különösen a legéjszakibb részekben gyakran találhatni vándor apostolokat, a kik rendesen a félreeső helységeket és vidékeket keresik föl, hol a lakos-

ság a templom távolsága és az ehhez való jutás nehézsége következtében ritkán vehet részt isteni tiszteleten. Ilyen helyeken a vándor apostolok gyűjtik magok köré a közönséget és betanúlt prédikációkkal, zsoltárok és imádságok olvasásával serkentik áhítatra, vallásosságra. Rendesen közönséges, műveletlen emberek, egyszerű parasztok, éjszakon többször lappok ezek a vándor prédikátorok, a kik kenyérkeresetből is űzik ezt a mesterséget. A kevés hivatott közt több a hivatlan, kiknek működését még a papok sem kísérik jóindulattal, mert többet ártanak, mint használnak. Magam kétszer voltam jelen ilyen vándor prédikátori szereplésnél. Az egyik különösen élénk emlékezetemben maradt. Öt évvel azelőtt Hatfjelddalban tartózkodván, egy napon jelentette háziasszonyom, hogy «bön» vagyis imádság lesz a házában, az emberek már össze vannak gyülekezve, nem jönnék-e én is hozzájok. Mire lementem, a Svédországból átjött missionarius, így nevezte magát, már javában fújta kenetes hangon előadott beszédét. Sötét képekben tárta föl a hallgatók előtt a pokol rémeit, mindenféle változatban szólította föl őket bűnbánatra s beszédének hatása oly nagy volt, különösen az asszonyseregre, hogy egyik-másik alig tudott megjuhászodni a görcsös zokogástól. E missionariusok újtatoskodó föllépteivel gyakran rikító ellentétben van életmódjuk. Parasitákként élősködnek egyes hiszékeny családokon és Hatfjelddalban, mint nekem az odavaló pap mesélte, tizenhét nő siratta meg egy ily alakoskodónak ocsmányságait.

A mi Bakke Andrásunk is vándor prédikátor volt, de úgy látszik, a hivatottak közé tartozott. Legalább arról tanúskodik testes zsoltárfordítása. Kiadójuk, elárusítójuk önmaga volt. Mikor az első ív ki volt nyomtatva, bejárta vele a lappok kunyhóit, elénekelte a benne foglalt zsoltárokat és csekély árért eladogatta. Mihelyt annyi pénze volt együtt, hogy a következő ív nyomtatása kitellett belőle, visszatért Tromsöbe s aztán a kinyomtatott folytatásokkal újra kezdte vándorútját. Ez az oka, hogy némely ív, a melynek jobb kelete volt, teljesen elfogyott.

A vándor predikátorok intézményének szervezését újabb időben a Tromsö városában alakúlt «Norsk Finne-Mission» (norvég lapp-térítő társaság) vállalta magára, a mely nem csak több jóravaló hivatott, nagyobb részt lapp eredetű «reise-predikant»-ot küld ki főleg a lästadianusi tanoktól fenyegetett vidékekre, hanem kiküldöttei és a papok útján számos imád-

ságos s egyéb vallási könyvet és szentírásbeli példányokat is osztogattat szét a szegényebb vagy a hit iránt közönbösebb lappok között.

A magammal hozott hét darab, külsejére nézve a mi ponyvairodalmi kiadásainkhoz hasonlító termék is a vallást akarja szolgálni. Egyszerű, sokszor eggyügyű történetkék ezek, melyeknek azonban megvan a hatásuk az egyszerű emberekre. Mindegyiket egy kis kép díszíti, melyeknek ép úgy, mint a történetkéknek, csak az a bajuk, hogy nem lappokat ábrázolnak és nem az ő életviszonyaikból vannak merítve. E kis elbeszélések közül három tisztán lappúl van írva, négy azonban norvég fordítással is el van látva.

Tromsöben még a különösen lapp dolgokban gazdag múzeumot is megtekintettem. A pogány korból származó néhány tárgyon kívül, mint a varázsdob, a stallo csöve, melylyel a monda szerint az emberek vérét szokta kiszívni, a lappok életviszonyaira vonatkozó majd minden régibb és újabb eszközt megtalálunk itt. A különböző vidékek öltözékei, a halász és vadász szerek, a háztartásban használt tárgyak, a házi iparukra vonatkozó igen érdekes kezdetleges eszközeik, nyári és téli sátoruknak, turfakunyhójuknak, bódéjuknak mintái stb. szépen, áttekinthetően, szakértelemmel vannak csoportosítva.

Miután e városban elvégeztem dolgomat, a Nordland nevű hajóval délnek fordúltam és Bodöben állapodtam meg. Ez a tengerparti városka a legalkalmasabb kiinduló pont több lapp nyelvjárás kutatására. Innen mennek a helyi hajók hetenkint egyszer-kétszer éjszak felé az Ofoten-, Tys- és Foldenfjordba, dél felé a Beieren- és keleti irányban a Salten- és Skjärstadfjordokba, a melyekben részint állandóan laknak többnyire a szomszéd országból átköltözött lappok és a melyekből másrészt néhány napi fárasztó útazás után a Svédországban élő lappokhoz is el lehet érni.

Bodöben két napig kellett vesztegelnem, míg a Skjärstad és Saltenfjordba vivő helyi hajó elindúlt. A mint az első napon a postára megyek, az úteán egy lappot láttam meg. A Foldenfjordból jött ide csolnakon egy társával és ez útjára huszonkét órai evezésre volt szüksége. Azért keresték föl a távol Bodöt, hogy lisztet, czukrot és kávét vásároljanak. Minthogy a vásárlást már elvégezték, rábeszéltem, hogy jöjjön velem a lakásomra. Nem is sokáig szabódott és elindúltunk a vendéglő felé.

Útközben betértem az üzletbe, hogy közönséges és bagó-dohányt vásároljak lappom számára és ez által nagyobb kedvet csináljak neki a rá várakozó unalmas munkára. Lappom a vásárlás alatt kint maradt, midőn azonban kiléptem, nem volt se híre se hamva. Meggondolhatta a dolgot s ott hagyott a faképnél. Szerencsére hamar kitudakolhattam, merre ment s nem sokára megtaláltam a tengerparton, a hol már megrakodott csolnakjában üldögélt. Öregebb társának biztatására aztán mégis ráfanyalodott a keserves dologra s néhány perez múlva már ott izzasztottam kérdéseimmel a vendéglőnek egy szobájában. Közbe-közbe kis szünetet adva neki, összesen mintegy hét órát töltöttem vele s ez idő alatt a foldenfjordi dialektusnak nem csak főbb alaktani sajátságait állítottam össze, hanem egyes mondatokat és néhány elbeszélést is bírtam gyűjteni.

E vizsgálat alatt meggyőződtem, hogy a foldenfjordi nyelvjárás legközelebbi rokona annak, melyet hét esztendővel azelőtt a Lule lappmark jokkmokki egyházkerületében részletesebben kutattam. És ez nagyon természetes is, mert a Folden fjordban élő hét lapp család a jokkmokki egyházkerülethez tartozó Qvikkjokk vidékéről költözött át Norvégiába. A főbb eltérő hangtani sajátságok, hogy az *ä* magánhangzó nemcsak a következő szótagbeli *e*, *i* hatása alatt változik *ë*-re, hanem a név- és igeragozás egyéb alakjaiban is. Rendszeres változáson megy keresztül az *oą* diphthongus is, mely a ragozás bizonyos alakjaiban *ō*-ra változik. A mássalhangzók eltérése közül legszembeszökőbb, hogy a jokkmokki *c*-nek rendszeresen *č*, a *ʒ*-nek pedig *ʒ́* felel meg, például jokkmokki *ohcot* «keresni» ige itt *ohčot* alakban él; *vaʒʒet* «menni» itt *vaʒ́ʒ́et*.

A tulajdonképeni tanúlmányútam azonban csak most kezdődött. Július elején egy szerdai nap kora reggelén indúltam el a Skjärstad és Saltenfjordot bejáró hajóval, hogy mindenek előtt a fjord végső állomására, Rognanba jussak. Tizenhárom órai hajózás után ott voltam a kicsiny, de e vidékre nézve igen jelentékeny helységben. A mint messziről közeledünk feléje, egész városkának képzeljük. Száznál jóval több épület emelkedik előttünk s a part mellett egész sereg kisebb-nagyobb csolnak himbálódik. Csakhamar azonban észrevesszük, hogy ez épületeknek csak igen csekély része lakott és hogy a legtöbb épület nem egyéb, mint bódé, tárház, melyekben a messze lakók halászeszközeiket és a templomba járás-

hoz szükséges holmiaikat tartják. A több mint hatvan kilométernyire benyúló rendkívül szép és aránylag termékeny Saltdalennak (Sóvölgynek) Rognan a központja. Talán húsz lakóháza közt itt emelkedik az egész völgynek egyetlen temploma is, itt lakik az orvos s a templomtól félórára egy szomszédos tanyán a Fiskevaagnál a pap és a völgynek egyetlen hivatalos embere, a lensmand, a kiben a bíró, jegyző és rendőrtiszt egy személyben egyesül.

A hosszú völgynek közel háromezer lakosa van és ezek között öt vagy hat lapp-család. Földmíveléssel, épületfához való törzsek kivágásával és szállításával, csonakkészítéssel foglalkoznak, januáriustól egész április közepéig pedig a Lofotok szigetcsoportján végbemenő nagyszerű halászatokban vesznek részt. A lappok kivétel nélkül szegény emberek, a kik még nem régen azelőtt Svédországnak arjepluogi egyházkerületében éltek, a hol rénszarvas-tenyésztéssel foglalkoztak. Egyket szigorú tél azonban tönkre tette rén-nyájukat és e régi lakásukkal szomszédos völgybe költöztek, hogy egy kis földmíveléssel, napszámmal, halászattal keressék meg kenyerüket. Az Evenesgaardban és Vasbottenben lakók még megtartották nemzeti viseletöket is, néhányan azonban, különösen az asszonyok, már közönséges norvég ruhában járnak. Mindnyájan értik a norvég nyelvet is, a kis gyermekek pedig majdnem kizárólagosan ezt, s nincs messze az idő, mikor ez a csekély számú elzüllött töredék teljesen beleolvad a többi lakosságba.

Rognanba megérkezve, az ottani *gjästgiveri*-be (vendéglőbe) szálltam és első dolgom volt, hogy a lappok felöl tudakozódjam. A kereskedőhöz utasítottak, a ki e tekintetben legjobb fölvilágosítást tud adni. Még az nap fölkerestem kettőt is s részint a Tromsöben, részint itt kapott útbaigazítások alapján megállapítottam további útazásom programmját. Az egyik kereskedő említette ugyan, hogy itt közelében is lakik egy lapp-család, de mivel nem sokat bíztam az ilyen nagyobb helységekbe települt lappok nyelvismeretében s a norvég nyelv befolyásától már nagyon inficiáltnak hittem, elhatároztam, hogy befelé indulok az országba s fölkeresem a nekem legértelmesebbnek dícsért lappot.

Másnap korán reggel akartam útazni, de mivel hirtelen förtelmes rossz idő támadt, delutánra halasztottam az elmenést. Addig, gondoltam, megnézém, miféle lappok azok, a kik Rog-

nan mellett laknak. Odamentemben az úton találkoztam egy norvég ruhába öltözött alig öt láb magas emberrel, a kinek egész tipusa elárulta, hogy lapp. Csakhamar megtudtam tőle, hogy ő ugyanaz a lapp ember, a kit keresek és elmentem vele a lakására. Rognantól talán tíz percznyi távolságra egy dombon volt a háza, mely semmiben sem különbözött a többi norvég szegényesebb házaktól. A picziny előszobába belépve meredek lépcsőn fölvezetett a padlásra. A padlás két részre volt osztva. A lépcsővel szemközt egy sötét térben mindenféle vaczak volt rendetlenül összehalmozva és kamaráúl szolgált. Deszkafal választotta el e térséget a padlásszobától, melybe igen alacsony ajtón keresztül kellett bebújnom. Itt lakott ez a hatvan esztendő körül levő lapp ember ugyanolyan korú feleségével és egy nyomorék huszonnégy éves leányával. Két durván összerovott ágy, egy alacsony asztalka és két zsámoly magasságú padocska volt az egész bútorzat, egyetlen disze pedig a szarufákról lelógó hervadt levelű nyirfagalyak.

Mikor előadtam jövetelem czélját, kis szabódás után, különösen mikor fizetéssel kecsegtettem, az öreg lapp késznek nyilatkozott, hogy rendelkezésemre bocsátja tudományát. Hogy dialektusába bele jöjjek, kezdetben szavakat kérdeztem tőle s egyes mondatokat, melyek a fontosabb grammatikai alakokat feltárják, majd Qvigstad lapp mesegyűjteményéből fordítottam le vele egy mesét norvégből lapp nyelvre. E kérdezősködésem közben tapasztaltam, hogy a milyen gyönge lábon áll a norvég nyelvismerete, olyan erős a lapp tudománya. A család tagjai egymással mindig lappúl beszéltek s a két öreg csak törte a norvéget. Az öreg lappal való veszödés közben jött be a földön csúszva a leánya, egy lábatlan, púpos teremtés, a ki egy darabig csöndesen nézte az apjával való kínlódásomat, majd megszólalt s a kényesebb helyeknél ő adta meg a kívánt fölvilágosítást. A tanítás szerepét ő vette át s csakhamar arra a tapasztalásra jutottam, hogy e nyomorék leányban megtaláltam, azt az individuumot, a melyet lapp nyelvi tanúlmányaimhoz kerestem. Nem csak a lapp nyelvet beszélte és értette kitünően, hanem a norvég irodalmi nyelvben is járatos volt. Ez pedig nagy szó, mert az itteni lappok csak a saltdaleni, az irodalmi nyelvtől igen eltérő norvég dialektust beszélik és ezt is törve.

Az itt nyert benyomások alapján elhatároztam, hogy

szombatig mindenesetre Rognanban maradok s ennél a családnál folytatom lapp nyelvi tanúlmányaimat s csak akkor megyek tovább, ha látom, hogy várakozásomban csalódtam. Szombatig már csak azért is ott akartam maradni, mivel a kapott értesülések szerint ezen a napon a Saltdalenban tartózkodó legtöbb lapp be szokott jönni részint bevásárlás, részint a templomba menés czéljából.

A következő napokon rendszeresen megkezdtem a gyűjtést és azon kellemes tapasztalatra jutottam, hogy ez a család szokatlan terjedelemben és frisseségben őrizte meg a múlt idők hagyományait, mondáit és számos olyant is, a miről másutt már semmit sem tudtak. A jégkérget azonban csak lassankint sikerült megtörnöm. Kezdetben nagyon különös embernek tarthattak és majdnem megbotránkozást keltett bennök, midőn *stallū*-ról, *jēhtanis*-ről s más effélékről szóló elbeszéléseket kértem tőlük. Nem is akartak velök mindjárt előállni s ha nagy nehezen el is mondtak egyet, rendszerint kis erkölcsös leczkét csatoltak hozzájok. Midőn pedig mindig jobban meg jobban faggattam őket, *stallū* mese helyett két gyilkos gazembernek a történetét beszélték el s mikor már leírtam, utoljára az én épülésemre a következő intést csatolták hozzá: «Végre arra kérlek tégedet, a ki ezeket leírtad és olvasod, imádkozzál az ég urához, hogy óvjon meg ilyen bünbeeséstől és ne légy olyan, mint az az ember, a kiről meséltünk».

Így folyt a gyűjtésem egészen szombatig. Ezen a napon csakugyan megérkeztek a lappok, egymásután toppantak be a padlásszobába, én pedig fölhasználtam az alkalmat, hogy velök beszédbe ereszkedve megtudjam, nem tér-e el az ő nyelvök lényegesen attól, a melyet Nils Anteres Domak vagy helyesebben Stomak (ez volt az öreg lapp neve) családjánál figyeltem meg. Tapasztalásom szerint a többi lapp is ugyanazt az arjepluogi nyelvjárást beszélte, beszélte annál is inkább, mert a legtöbben a rokonsághoz tartoztak.

Szombaton este elvégezve a lapp családnál dolgomat, visszatértem a vendéglőbe. A mint oda érek, egy bányász-zubbonyba öltözött úri ember szólít meg németül, azt hallotta, hogy «Landsmann» vagyok. A megszólító Ausztriából szakadt e vidékre és a Sulitälma hegység tövében újabb időben föltárt nagy réz- és kénbányának volt az igazgatója. Most több mérnökkel egyetemben üzleti ügyekben jött ide a fjordot bejáró

hajóval s még az nap este vissza szándékozott vele indúlni. Beszélgetés közben addig-addig magasztalta egy bányájában dolgozó lappnak kitünő énekmondó tudományát, addig-addig hívogatott, unszolt, nógatott, hogy jöjjek vele, nem fogom megbánni, míg végre nagy hirtelen elhatároztam magamat, hogy velök tartok. Hamarjában összecsomagoltam a legszükségesebb holmikat és tíz órakor este ott voltam a hajón.

Éjfél után egy órakor értünk Fineidet-be. Egy keskeny földnyelven való hat percznyi gyalogolás után elértünk az úgynevezett Nedre vand (alsó tó)-hoz, a hol már várt ránk a bányatársaságnak az idén beszerzett kis gőzhajója, majd egy keskeny folyón át, hol a hajó járata ki van péczézve, a hatalmas szikláktól szegélyzett Övre vand (felső tó)-hoz értünk, mely az elöbbinél majd négyszer olyan hosszú és úgy reggeli fél négy óra tájban ott voltunk Skjönstue-ban. Itt egyelőre vége szakadt a hajózásnak. Előttünk van ugyan a folyó, de hatalmas vízesését és sellőit látva, tisztában lehetünk vele, hogy ezen nem folytathatjuk útunkat. Az egész Sulitälma vidéke csak újabb időben lett könnyebben hozzáférhető és ez a bányatársaságnak az érdeme. Mivel a folyó hajózhatóvá tételét meg sem lehetett kísérleni, a lefolyt évben országútat építtetett és épen most keskeny vágányú vasút is van készülöben. Skjönstuetól fogva kocsin indúltunk tovább. Kezdetben az 1148 méter magas Middagsfjeld óriási sziklafalainak lejtőjén kapaszkodtunk fölfelé, aztán az alattunk maradó völgy megkerülésével az örökös hóval födött Blaamand kopár kinyúlványain keresztül vitt merész útunk, előttünk teljes fönségében bontakozott ki a vakító hótömegü Sulitelma-csoportozat, míg végre elértük Fossent, azt a magányos tanyát, a hol a Langvand (hosszú tó)-ból jövö folyó nagy vizesést alkotva viszi tovább a gleccserek jéghideg vizeit az alantabb levö tavakba. A folyókhoz jutva, csólnakba szálltunk. Az első kilométernyi útat a Fossen-elv (Fossen folyó) rohanó habjain tettük fölfelé, a Langvand közelében azonban olyan sebes lett a folyása, hogy a hajósoknak a partra kellett ugorniok és úgy húztak bennünket tovább, míg nyugodtabb vízbe értünk. A Langvand nagyobb részén végig hajózva, kilencz óra reggel lett, mire Furulundba, a bánya helyére jöttünk.

Mikor az út fáradalmait kissé kipihentem, első dolgom volt, hogy az annyira dícsért lappal beszéljek; de várakozásomban nagyban csalódtam. Per Vasau, ez volt a lappnak a

neve, igen ügyes bányász volt, tudott elég dalt is, csakhogy nem lappot, hanem norvéget és annyira volt, hogy már anyanyelvét is majdnem egészen elfeledte. Az akaratlanúl vallott kudarczot némiképen enyhítette az a körülmény, hogy a bánya munkásai között több lapp is volt, a többek között egyik főmunkásnak a felesége, a kit férje egyenesen lapp sátorból hozott e vidékre. Ennél még az volt a baj, hogy rendkívül nehéz feje volt s egy fél óráig tartott, mire a legközönségesebb kérdésekre feleletet tudott adni. Három nap alatt alig néhány lapnyi jegyzetet bírtam a segítségével összeállítani, melyekből a qvickjokki dialektust megismerhettem. E jegyzetem szókat, nyelvtani alakokat és két régebben lejegyzett mesének átdolgozását foglalja magában.

A qvikkjokki nyelvjárás, mint már említettem, legközelebbi rokona a jokkmokkinak és a mint itt alkalmam volt meggyőződni, abban különbözik leginkább töle, hogy az *ä* itt is ugyanazon ragozásbeli esetekben változik *e*-vé, az *oą* diphthongus pedig *o*-vá mint a Folden fjordiban.

Furulundban való tartózkodásom utolsó napján kirándulást tettem a Sulitelma vidékének egy olyan pontjára, a hol esztendőnként ez időszakban már szoktak lenni lappok. Elevezetem a Langvand felső szélén levő Fagerlidba, onnan aztán másfél óráig köomladékokon kapaszkodtunk meredeken fölfelé, de kirándulásom czélját, a Svédországból átjövő lappokat, még nem találtam szokott helyökön. Minden évben itt szoktak már július első napjaiban rénszarvas-csordáikkal lenni, az idén azonban nagyon későn köszöntött be a tavasz. Még június közepén is erős havazás volt mindenütt a lappmarkokban és a hosszú tél alatt számos rénszarvasuk pusztult el. Legnagyobb bajt az okozta, hogy közbe-közbe kissé olvadozott, de aztán ismét erős fagy köszöntött be és ennek következtében olyan erős jégkéreg képződött a hó fölött, hogy a szarvasok nem bírták alóla a zuzmót fölkaparni. Nagy részének aztán éhen kellett elvesznie. Még nagyobb bajuk volt a tavaszszal született rénborjakkal, melyeket az idő viszontagsága és a hiányos táplálkozás még jobban megviselt. Sokkal gyöngébbek voltak a megmaradtak is, mintsem hogy a fárasztó útat a nagy hómezőkön és rohanó hegyi patakokon keresztül meg merték volna velök tenni és július eleje helyett csak augusztus első napjaiban értek e tájékra.

A Sulitelma vidékén való három napi tartózkodás után visszaindúltam Rognanba. Távollétem alatt úgy látszik megváltozott a lappoknak rólam táplált véleményök, mert az öreg Nils Anteres avval a kérdéssel fogadott, hogy igaz-e az, a mit mondanak, hogy én vagyok olyan nagy úr, mint az ő papjuk. Hiába tiltakoztam ellene, azért az oda jövő lappoknak mégis, mint olyan embert emlegettek, a ki akkora úr, mint az ő papjuk. Most már tisztában voltak vele, hogy nem akartam őket kísértetbe vinni és nem csupa istentelenségből kérdezősködtem a *stallū*-k s más efféle borzalmas lények felől. Most már szívesen előszedegették emlékezetök tárházából azt, a mit a régi hagyományokról tudtak.

Ezután három hétig szakadatlanúl folyt a gyűjtés munkája. Naponkint kétszer látogattam el hozzájok s néha tíz óra este vetett haza a lakásomra. Az itt uralkodó örökös világosság alig tett különbséget a nappal és éjjel között. Fő mesterem, mint említettem, Nils Anteresnek a leánya, Else Britta volt, a ki szellemileg igen ki volt fejlődve. Az írás mesterségét, mint az odavaló pap is beszélte, egészen magától tanúlta meg. Mintalapokat kapott csupán és ezek alapján, minden külső segítség és útbaigazítás nélkül, olyan szépen belejött az írásba, mintha rendesen végzett volna iskolát. Olvasni is társaitól tanúlt meg de ezen a téren is kevés van a környéken, a ki vele versenyezni tudna. A pap küldözget neki rendesen olvasni valót, egyes erkölcsös könyveket és heti lapokat, melyeknek tartalmáról értelmesen számol be ámulattal hallgató szüleinek. Azon napokon, mikor megkapta a *Familienblad*ot, nem lehetett vele sokra menni. Ilyenkor zavartan, kapcsolat nélkül beszélt, lelkét az olvasásra kapott lap tartalma kötötte le. Kézi munkában is a legügyesebbek közé tartozik és ottlétem alatt két norvég menyasszony is fölkereste, hogy a kelengyéjök hímzését rábízzák. Egy szóval, ez a nyomorék teremtés nemcsak saját lapp atyjafiai, hanem a norvég parasztok között is kiválik ritka értelmessége és az alapismeretekben való jártassága következtében.

Igen élénk emlékező tehetsége és ügyes elbeszélő képessége is volt. Ottlétem alatt száznál jóval több mesét, mondát, közmondást és dalt mondott tollba és elmenetelem alkalmával még korán sem merítettem ki emlékezetének gazdag tárházát. A mint ő maga mondta, még néhány hónapig is eltarthatott

volna meseszóval. Időm azonban rövidre volt kimérve és nem aknázhattam ki teljességgel a kedvező helyzetet. A folkloristikus szempont nálam úgyis csak másodrendű volt, a fő czélt pedig, a melyért ide jöttem, tudniillik a Pite lappmark arjepluogi dialektusának megismerését, elértem.

A szövegek összegyűjtésénél különben az egész család közremüködött. A meséket előbb úgy mondattam el, a nélkül hogy leírtam volna. Ilyenkor egyes helyeknél vagy az atyja vagy az anyja, később pedig hétszámra ott időző nagynénje szólt közbe és hol helyreigazítottak, hol pótoltak valamit. Csak miután a családi tanácson keresztül ment, vetettem papirra az egyes elbeszéléseket. Voltak egyes dolgok, különösen speciális lapp eredetü mondák, melyeket Elza nem tudott, mert szülei ezekkel a pogány dolgokkal nem igen hozakodtak elő. Kérdezősködésemre kisült, hogy vagy az apja vagy az anyja, különösen pedig ez utóbbi, emlékeznek efféle hagyományokra. Ilyenkor az öregek vették át az elbeszélő szerepét; egyik a másik emlékező tehetségének jött segitségére s mikor végre összeállították a megőrzött adatokat, Elza foglalta még egyszer összse és mondta nekem tollba. Az öregeket ez utóbbi czélra nem igen lehetett használni. Nagyon nehezen lehetett velök boldogúlni valamely grammatikai adat megállapításánál is, mert mindent össze-vissza zavartak és itt ismét Elza volt az, a ki gyors fölfogó képességével hamar bele találta magát kérdező módszerembe és sokszor meglepő pontossággal tudott egyes kényesebb kérdésekben is fölvilágositást adni.

Miután most számot adtam gyüjtésemnek külső körülményeiről, áttérek szövegeim nyelvészeti és tartalmi értékének megismertetésére.

Az a nyelv, melyet itt Rognanban volt alkalmam tanúlmányozni, mint már említettem, a svédországi Pite lappmark arjepluogi egyházkerületének nyelve, melyről eddigelé egy sornyi közlemény vagy ismertetés sem jelent meg. Ez a nyelv, szókincsét tekintve, közel áll a szokásos svéd-lapp könyvnyelvhez, melyet az arjepluogi lappoknak már nem nagy fáradságukba kerül megérteni. Ezt a közelséget úgy kell azonban érteni, hogy azért sokkal jobban különbözik tőle, mint például a mi irodalmi nyelvünk a göcseji dialektustól. Hogy milyen fontos azonban nyelvészeti szempontból még a könyvnyelvhez ilyen közel álló dialektus tanúlmányozása is, arról legjobban

itt végzett kutatásaim tanúskodnak. Több olyan lényeges kérdésre nézve találtam vizsgálatom közben fölvilágosítást, melyek ide jövetelem nélkül talán mindig homályosak maradtak volna előttünk.

Tudvalevőleg összehasonlító nyelvészetünknek egyik fontos kérdése, hogy milyen viszonyban van a lapp a finn nyelvhez. Budenz szerint a lappság távolabbi rokona a finnek, mint akár a mordvin vagy cseremisz nyelv, Donner ellenben egyenesen a finn egyik dialektusának tekinti. Saját kutatásaim alapján meggyőződtem róla, hogy a lappság, ha nem is dialektusa, de az összes ugor nyelvek közül mindenesetre legközelebbi rokona a finn nyelvnek s e nézetemet még jobban megerősítette az arjepluogi nyelvjárás tanúlmányozása, melynek egyes hangtani sajátságai még több és szerintem alapos bizonyítékokat szolgáltatnak e kérdés megoldásához. Nagyon természetes, hogy jelentésem szűkre szabott keretében még csak meg sem kísérhetem, e kérdés tárgyalását. Elég ha itt még az Arjepluogban szerzett adatokra is csak röviden mutatok rá. Ilyen itt szerzett adat az, hogy számos olyan szóban változik át a ragozás egyes alakjaiban az *a* tőmagánhangzó *i (e)*-re, az *o* pedig *u*-ra, melyeknek a finnben is *i*, illetőleg *e*, *y*, másutt pedig *u* felel meg. Kétségkívül eredeti hangállapotot őrzött meg ezekben az arjepluogi nyelvjárás és a finnhez közeledő egyéb föltünő hang- és alaktani sajátságainál fogva bizvást föltehetjük, hogy az említett hangváltozások sem a veletlenen alapszanak.

Egyébként az arjepluogi nyelvjárás a többi lapp dialektusokhoz való viszonyánál fogva is elég tanúlságot szolgáltat. Ez még megőrizte a legéjszakibb lappság *ð* és *đ* hangjait, megőrizte ezek *b* és *d* erősbüléseit ott is, a hol a többi svédországi lapp nyelvjárások közül már egyben sem találjuk, tudniillik diphthongus és *l*, *r* után is, és ebből azt következtethetjük, hogy az őskorban mind az említett mássalhangzók, mind pedig ez erősbülések az összes lappság közös sajátságai voltak. Eredeti hangállapotra mutat az is, hogy a többi nyelvjárásokban használt legtöbb diphthongus helyett itt egyszerű hangok élnek. A többi nyelvjárások *oą*-jának itt *ō*, az *uo*-nak *o* és *ū* vagy *ō*, az *ie*-nek pedig *ē* felel meg.

Egyéb fontosabb hangtani sajátságai, mint átmeneti dialektust jellemzik. Az éjszaki lapp nyelvjárásokban, mint tudjuk, rendszeresen él az úgynevezett mássalhangzó-erősbülés

és gyöngülés törvénye. A közép svéd-lapp ismert nyelvjárásokban ez a rendszeresség szünő félben van és számos szó csak egy alakban állapodott meg, rövid mássalhangzós töben hosszú, hosszú mássalhangzósban pedig rövid magánhangzóval. A déli lapp nyelvben aztán a mássalhangzó-erösbülés és gyöngülés teljesen megszünt ragozásbeli tényező lenni. Az arjepluogi nyelvjárás, melyet a közép svéd-lappsághoz sorozhatunk, még rendszeresen megőrizte ugyan a mássalhangzó-változásnak említett törvényét, de több tekintetben látható már rajta a bomlás folyamata, mely aztán mind nagyobb meg nagyobb lesz, minél inkább haladunk dél felé. A Lule lappmarkban megtaláljuk még a *hkk, hpp, htt, hčč, hcc* erösbüléseket, Arjepluogban azonban helyettök *hhk, hhp, hht, hhč, hhc* fordúl elö, melyekből aztán természetesen fejlödnek a délebben kizárólagosan használt *hk, hp, ht, hč, hc* aspirált hangok. A *gg, dd, bb*, melyek a ragozás alkalmával *kk, tt, pp*-re változnak, sem hangzanak itt már teljesen zöngésen, mint még Jokkmokkban is, hanem inkább félig zöngés *k̬k̬, t̬t̬, p̬p̬*, hangoknak, melyekből szintén legtermészetesebb az átmenet a délibb vidékek *kk, tt, pp* egy alakban megállapodott hangjaihoz. Teljesen ismeretlen Arjepluogban az éjszaki lappság *k*: *uh* változása is, mely tovább délre szintén nem található. — A magánhangzók terén az eddig ismert éjszaki dialektusokban se az *a*-nak rendszeresen *i*-re, se az *o*-nak *u*-ra változását nem találjuk, hanem igenis a déli nyelvben. E szerint tehát az arjepluogi ebben a tekintetben is átmenetet képez a déli lappságba.

Az alaktan terén szintén több fontos új adatot találtam. A többi közt igen kiterjedt használata van itt egy *k* ragos prolativusnak, mint *varrēk mannā* «a hegy mentében megy», *paᵭdēk kähčā* «fölfelé néz». Ennek eddigelé csak néhány névmásos határozó szón találtuk nyomát s jelentését inkább csak sejthettük. Egyébként alaktanilag nagyobbára a Lule lappmarki nyelvjárással egyezik meg. Nagyobb eltérései, hogy a névragozásban az egyes szám accusativusában az *u, w* mellett *p (b)* is lép föl, hogy az egyes genitivusban nagyobbrészt *n* rag van, mely a lulei dialektusban csak némely szólásokban és névmásokon maradt fönn, továbbá, hogy itt az inessivusban már igen gyakran előfordúl *-snc* az *-n* rag mellett. Az igeragozásnál a többes szám első személyében a *-p* mellett teljesebb *pe*, a dualis második személyében a lulei *-pihte* helyett *-pehtēn*,

a múltban pedig a *-me, -te, -ka*, dualisi ragok helyett teljesebb *-men, -ten, -kan* alakok élnek.

Több tekintetben különbözik e nyelvjárás a többitől, szókincse, mondattani sajátságai által is, de ezekre ezúttal nem terjeszkedem ki és a mélyen tisztelt Akadémia engedelmével áttérek gyűjteményem tartalmának rövid ismertetésére.

A Rognanban följegyzett szövegek igen változatos tárgyúak és mondhatom, hogy összes eddigi útazásaim közt, a gyűjtés mennyiségét és minőségét tekintve, egyik sem volt olyan eredményes, mint a mostani. A lappok közt a régi pogány korra emlékeztető hagyományok ma már kiveszőben vannak és nagy területeken ki is vesztek. Itt azonban olyan helyre kerültem, a hol a régi hagyományokból még igen sokat megőriztek, habár a legtöbbet itt sem egészen eredeti tisztaságában és teljességében.

Gyűjteményemben meglehetős számmal találhatók az olyan népmesék, melyek nagy vándorlásuk útjában a lapp sátorokba is betértek és a melyeknek másait Európa és Ázsia majd minden népénél megtaláljuk és a melyek egyszerű átvétel útján kerültek a svéd vagy norvég mesevilágból a lappokhoz. A hol király, királyfi, királykisasszony és kastélyok szerepelnek, ott első tekintetre kitünik a mese idegen volta és ezek csak annyiban érdekesek, hogy miképen olvasztotta bele a lapp nép a saját gondolatvilágába. Még a *stallū*-k és *jĕhtanis*-okról szólók nagy része is az idegen hatás alatt keletkezett, de tagadhatatlan, hogy ezek között több olyan mese is van, mely a lappok eredeti képzelő tehetségének szülötte és a hajdani mythikus, ösmondai világból is őrizett meg egyes nyomokat.

A *stallū* eredeti lapp mesealak, a ki valószínüleg a hajdani vikingeknek köszöni lételét, a ki a lapp földön való térfoglalása közben gyakran összeütközésbe jött a lappal. Ennek az erősebb előtt meg kellett hátrálni, de aztán mindenféle csel alkalmazása által mégis kifogott rajta. Emberszerű lénynek van föltüntetve, a ki sátorban lakik, mint a lapp, van rénszarvas-nyája is, melyet rendszerint lappoktól rabol el és gyakran emberhússal él. Nagy termetű, hatalmas erejű, vas ruhát visel, van egy csöve, melylyel ellenségei vérét szívja ki. Mind oly tulajdonságok, melyek a páncélos és később puskával lődöző normannra mutatnak. Nagy ereje mellett rendesen igen ostoba.

Az újabban gyűjtött *stallū*-mesék közül elég lesz a következőt bemutatni: Egyszer egy *stallū* talált egy fiút és meg akarta magának sütni. A mint mennek, kérdezi tőle a fiú: «mitől félsz, öregapám?» Azt mondja a *stallū*: «nem félek mástól, mint a kígyótól. Ha ezt meglátom, messze elszaladok, nem bírom a hangját hallani». Eljutnak egy helyre s a *stallū* megparancsolja a fiúnak, hogy rakjon tüzet s ebben a tűzben akarta a fiút megsütni. Addigra míg jól ég, lefeküdt egy kicsit alunni. Míg aludt, a fiú nedves tuskókat keresgélt s azokat rakta a tűzre, hogy sisteregjen, pattogjon. Mikor elkezdett a fa sisteregni, fölkeltette a stallūt s azt mondta: «kelj föl, öregapám, kígyót hallok». A *stallū* kérdezte: «hol öregapácskám?» — «Amott a tüzben». Erre fölugrott, elkezdett hallgatózni s csakugyan hallotta, a mint sziszegett valami a tűzben s azt hitte, hogy kígyó van benne.

Erre megijedt, fölkapta a fiút, beledugta egy zsákba, a melyben minden pénze volt és szaladt vele, a mint csak a lába bírta. Ezalatt a fiú fölhasította egy késsel a zsák fenekét, aztán kipottyant és minden pénz is kifolyott belőle. Mikor a fiú kiesett a zsákból, elkezdett kiabálni: «jaj a kígyó elért engemet, most megszúr!» Ekkor a stallū még jobban elkezdett futni, hogy a lába sem érte a földet. — Így szabadúlt meg a fiú a stallūtól, hogy nem sütötte meg és mikor hazaért, nagy örömmel beszélte el, hogyan tette lóvá a stallū-t és kapta meg minden pénzét.

A másik óriásszerű alakot, a *jēhtanis*-t következőképen írja le egyik mesém: «Volt neki egy nagy botja, a botnak a végében volt az élet és a halál; volt egy sapkája is s ha ezt a fejére tette, senki sem láthatta; volt egy kabátja s ha ezt rávette, úgy tudott a tengereken keresztülmenni, mintha szárazföldön járt volna és olyan csizmái voltak, hogy ha ezeket fölhúzta, egy lépéssel száz mérföldet bírt megtenni». A mostani gyűjteményemben róla szóló mesék között egy sem különös érdekű, ismert mesék cselekvénye fűződik nevéhez.

Valószínűleg skandináv eredetűek az ördögről szóló elbeszélések is. Az egyikben a Faust-monda nyomát ismerhetjük föl. Egy ember kincsért eladja magát az ördögnek, a ki a legnagyobb boldogsága, lakodalma napján jön el érte. Egy másik mesében az ördög muzsikus képébe bujik és addig tánczoltatja a mulató embereket, míg leszakad a lábuk és mind elpusztúl-

nak. Egy harmadikban egy örökösen tánczolni szerető lánynak tánczosává szegődik, a kit csak a miatyánk elmondása ment meg attól, hogy az ördög el nem viszi. — Az ördög azonban néha csufúl is jár. Egy emberhez szegődik el szolgának. Mikor már fizetését meg kellene kapnia, hangos kiabálással elárulja a többieknek, ki a szolgája, s erre az ördög bér nélkül megszökik.

Legváltozatosabb körüek a gyüjteményemben levő mondák. Ezeknek egy része a lappok pogány hitébe nyúlik vissza és tartalmuknál fogva rendkivül érdekesek. Az egyik az emberek boldog korszakát festi, melyet következőképen ir le: Valamikor igen jó, boldog korszak volt. Csupa tej volt a forrásokban, folyókban, az folyt bennök víz helyett. A fákon édes füszerek, gyümölcsök függtek, magok hajoltak le az ágak, hogy az emberek elérhessék és ehessenek róluk. A fagyanta volt a zsírjuk, tapló volt a sajtjuk. A fák zöld levelei szolgáltak nekik ruháúl s szélesek voltak, hogy egészen betakarhatták magokat velök. Nem volt arra semmi gondjuk, mit igyanak, mit egyenek, mibe öltözzenek. Könnyen jutottak eledelhez, mindenfelé ehettek, a merre jártak, tejet ittak a forrásokból, folyókból s ha elszakadt a ruhájok, fogták a nagy faleveleket és magokra öltötték.

Arra már nem tudtak mesét mondani, hogy lett e más népek Schlaraffenlandjára emlékeztető boldog korszaknak vége.

Ős eredetüek az állatok teremtésére, keletkezésére vonatkozó egyes mondák is. Töredékei ezek egy nagyobb teremtési mondának. E töredékekből is kitünik, hogy a lappok régi hite szerint két teremtő is volt, az egyik a gonosz szellem, a ki csak az élettelen testet birta megalkotni és a jó szellem, az Isten, a ki az élettelen testbe lelket lehelt. A gonosz az emberek ártalmára akarja az egyes állatokat teremteni, de Isten rendszerint megakadályozza vagy legalább enyhíti az ördög gonosz szándékát. Mikor az ördög a lovat megalkotta, hosszú fogakat adott neki, hogy az embereket agyonharapja; azonban nem birt belé életet lehelni és Istent kérte meg erre. Isten adott is életet a lónak, de kimondta, hogy az embereknek engedelmes legyen és szolgálja őket. — A csukát is csak arra a czélra akarta az ördög teremteni, hogy az embereket összeharapja, mikor a tavakon járnak. Isten azonban azt parancsolta, hogy az emberek rendelkezésére legyen és eledelül szolgáljon. — A kigyót

szintén csak azért teremtette az ördög, hogy az embereket halálosan megcsípje, midőn azonban Isten életet adott neki, meghagyta, hogy az embereknek orvosságúl szolgáljon. A megölt kígyó gerinczét ugyanis megszárogatják és egy-két porrá tört ízét a kínosan vajúdó asszonyoknak szokták beadni, hogy könnyebben szülhessenek. — Megteremtette az ördög a farkast is, de nem teremtett neki farkat, hogy gyors legyen és senki sem érhessé utol. Midőn azonban az ördög megkérte az Istent, hogy lelket adjon neki, ez kezébe fogott egy fenyőfa-koronát és utána dobta a futó farkasnak. Ez a fenyőcsúcs odanőtt a farkas hátuljához s azért van neki olyan hosszú nehéz farka s most azért bírják az emberek üldözés közben utolérni.

Ide tartoznak a rénszarvasra vonatkozó mondák is. Mikor a rénszarvas meg volt teremtve, még nem volt olyan ugráncsi, mint mostan, de az ördög azt akarta, hogy az embereknek sok bajuk legyen vele. Irígységből tehát beleköpött a rénszarvas lábába. Nyilaslyuk annak a helynek a neve, a hová a gonosz köpött és ettől lett olyan ugráncsi, hogy soha sem nyughatik.

Egyszer egy másik teremtő azt mondta a rénnek: «miért nem nyugszol te éjjel úgy, mint a többi állatok?» A rénszarvas azonban azt felelte: Nem azért élek én, hogy egy helyen aludjam». — Erre azt mondta neki a teremtő: mivel ilyen engedetlen vagy és nem fogadsz szót, hullasd a szőrödet, a merre jársz és találjanak meg a farkasok, a mint éjjel szaladgálsz. Azóta hullatja el a rén mindenfelé a szőrét és szaggatják szét a farkasok, ha éjjeli kószálásában megtalálják. — A rénszarvas ez örökös kóborgását egy másik monda avval magyarázza meg, hogy nem akarta Istent egy mocsáron keresztül vinni.

Ugyan e mondakörbe tartoznak egyes más állatok eredetéről szóló mondák is. Hosszabb elbeszélés keretében tudjuk meg a békának és egy büzös bogárnak az eredetét. Volt hajdanában két asszony. Az egyiket *Ähcič-hētnē*-nek hívták, a ki gonosz teremtés, a másikat pedig *N'ā-vič-hētnē*-nek, a ki szelíd asszony volt. *N'ā-vič-hētnē*-nek fiúgyermeke, *Ähcič-hētnē*-nek pedig leánya volt. Ezek az asszonyok egy napon találkoztak, mikor az erdőben bogyókat szedtek. *Ä.-h.* szerette volna N'.-hētnēnek fiúgyermekét és azt mondta, hogy fogadjanak. A kinek az edénye előbb tele lesz bogyóval, azé legyen a fiú. *N'.-h.* ugyan nem akart, de *Ä.-h.* kényszerítette őt és aztán csakugyan fogadtak. Mikor elkezdték a bogyót szedni, *Ä.-h.*

félig tele rakta az edényét avarfüvel s így hamar megtellett. Aztán oda szaladt N'.-hēnēhez és elvette a fiút, *N'.-h.* pedig megkapta a leányt. Erre mindegyik haza ment a lakására. *Á.-h.* nagyon szerette a fiút, ez pedig azt hitte, hogy ez az asszony az ő igazi anyja.

Midőn a fiú megnőtt, az erdőbe ment vadászni és sok kövér madarat és más ennivaló állatot hozott haza és vad rénszarvasokat is lőtt. Egy napon, mikor hazajött a vadászatról, anyja épen dalolt és nem tudta, hogy a fia hallgatózik. Hát a fiú meghallotta, hogy anyja e dalában azt mondta:

«Én itt vagyok kövér asztal mellett
N'ävić-hētnē üres nyálat nyelhet.»

Gondolkodóba esett a fiú, hogy ugyan mit motyog itt magában az anyja, de nem szólt semmit. Máskor ismét elment vadászni és igen messzire eltévedt. Egyszer csak látja, hogy füst száll föl egy sátorból. Odamegy, fölmászik a sátorra, betekint a sátor tetején levő füstlyukon és látja, hogy a sátorban két asszony van, az egyik öreg, a másik fiatal és azt is látja, hogy bocskorszéleket főznek. Azelőtt megsütötték, ma pedig megfőzték. Erre a legény hájdarabokat dobált a füstlyukon keresztül a fölő fazékba s mikor a háj megfőtt, zsírt eresztett magából. Ekkor azt mondta a fiatalabbik az idősebbiknek: «íme zsír úszik a fazékban!» — «Úszik ám az anyád oldalából, a ki a fiamat ellopta,» felelt az idősebbik. De aztán maga is oda nézett a fazékhoz és látta, hogy csakugyan zsír úszik rajta. Aztán fölnézett a füstlyukra s midőn észrevette a legényt, azonnal megismerte és azt mondta neki: «hogyan jöttél ide, fiam?» Erre a legény leszállt a sátorról, belépett és *N'.-h.* mindent elmondott neki, hogy mi történt.

Mikor a legény meghallotta, hogy *Á.-h.* nem az igazi anyja, hanem álnok úton úgy rabolta el, azon gondolkodott, hogyan szabadúljon meg tőle. A vad rénszarvast, a mit ma lőtt, ott hagyta az anyjának eledelül, aztán haza ment. Mikor hazaért, igen nagy tüzet rakott a sátor körül, akkorát, hogy meggyuladt tőle. *Á.-h.* beleesett a tűzbe és elkezdett kiabálni: «jöjj fiam, segítsd meg emtető anyádat!» Mikor pedig a legény nem jött a segítségére, kikiáltott hozzá: «bizonyára megtaláltad már szépséges anyádat!» Hát benne égett *Á.-h.* s mikor elégett, *kompo rowdē* (egy bogár) lett belőle.

Azután a legény elment az anyjához és megmondta neki, mit csinált. Most még azt a leányt is meg akarta ölni. Anyja nem akarta engedni, de a fiú azt mondta: «meg kell ölni, az is csak olyan, mint az anyja!» Hát elhívta a legény a leányt magával játszani s a mint egy tó körül kergették egymást, egyszerre csak beletaszította a leányt a tóba és béka lett belőle. Azért van a békának ugyanannyi tagja, mint az embernek.

Így kapta vissza N.-h. a fiát s most már nem kellett többé éheznie, mivel a fia nagy vadász volt.

A harkály eredetét a következő mesével magyarázzák: Egyszer, mikor az Üdvözítő a földön járt, egy asszonyhoz jött, a ki épen kenyeret sütött. Ez asszony igen keményszívű és kapzsi volt s mikor az Üdvözítő kenyeret kért tőle, csak úgy akart neki adni, ha előbb a fáját fölvágja. Míg az Üdvözítő a fát vágta, fogott egy kis tésztát és oda tette sülni. Mikor megsült, igen nagy kenyér lett belőle, hogy a fösvény asszonynak nem volt szíve odaadni az Üdvözítőnek. Mikor ez bejött és megkérdezte, kész-e a kenyér, azt felelte, hogy még nem. Újra kiment az Üdvözítő fát vágni, az asszony pedig fogott egy még kisebb darab tésztát, hogy abból süssön kenyeret. Azonban ez még sokkal nagyobb lett, mint az előbbi és el sem fért a sütő vason. Megint kérdezte az Üdvözítő, hogy kész-e már a kenyér s az asszony megint röstellte odaadni azt a nagy kenyeret és újra kiküldötte fát vágni. Azután még kisebb darab tésztát fogott, a kenyér azonban sokkal nagyobb lett, mint az előbbiek. Harmadszor is bejött az Üdvözítő megkérdezni, hogy kész-e a kenyér s mikor most sem kapott, azt mondta az asszonynak: «mivel olyan fösvény voltál, hogy csak úgy akartál kenyeret adni, ha előbb fát vágok érte s mivel akkor sem adtál enni, mikor a fádat fölvágtam, most az lesz a büntetésed, hogy magad vágd a fát és úgy keresd meg élelmedet». — Erre ez az asszony úgy repült ki a füstlyukon, a mint a sátorban üldögélt és madárrá változott. Fekete és fehér kendő volt a fején, azért repül ez a madár mai napig is fekete meg fehér fejjel az erdőben és kopogtatja a fákat, a merre jön. Ennek a madárnak harkály a neve.

A holdra vonatkozólag is sok monda forog közszájon. Újabb gyüjtésem közt a legérdekesebb a sütő holdra vonatkozó. Az ősz idején világító holdat nevezik sütő holdnak, melyre nem szabad ujjal rámutogatni. Egy öreg emberrel egyszer

három gyermek volt együtt a sátorban. Ezek egyre oda mutogattak a holdra és kiabálták: amott a hold, a hold, a hold! és az öreg nem intette őket, hogy csendben maradjanak. A szomszédban lakott egy öreg asszony szintén egy pár gyermekkel, de ez nem engedte őket kiabálni. Éjféltájban észreveszi ez az asszony, hogy nem süt a hold és kiment. Hát látja, hogy a szomszéd sátor égett, a hold pedig ott ült a fa tetejében. Mire az asszony oda ért a szomszéd sátorhoz, addig a hold lenyúzta annak az embernek a bőrét és az érkező asszonytól azt kérdezte: «mit akarsz?» Az asszony megijedt és azt mondta: «tűzért jöttem». Hát a hold adott neki egy darabot az emberből s egy kis parazsat s ekkor az asszony hazament. Aztán a hold megsütötte ezt az embert és a kiabáló gyermekeket s mikor ez megtörtént, ismét fölszállt az égbe. — Éjfélkor mindig zörögnek, hajladoznak a fák s azt mondják, hogy azért hajladoznak, suhognak, mivel a hold a tetejökben ült és nagyon nehéz volt.

A régi medvekultusznak is maradtak nyomai. Egy asszony elszökött testvéreitől, a kik gyülölték őt. Az erdőben barangolva egy medve barlangjába bújt. A medve azonban nem bántotta, hanem feleségül vette és egy fia született. Mikor megöregedett, azt mondta a fiának: «nem hagyhatok neked semmit sem örökségül, hanem ha azt hallod, hogy meghaltam, menj oda azokhoz az emberekhez, a kik meglöttek és kérd el tőlök a bőrömet; ha pedig nem akarják odaadni, berkenye-veszszővel háromszor csapkodd meg a bőrömet.

Egy idő múltával, hallja a fiú, hogy az emberek egy helyen olyan medvét löttek, a melyiknek arany gyürü volt az orrában; arany gyürü az orrában volt ugyanis az ismertető jele. Ezek épen megnyúzták a medvét és a húsából föl is tettek főzni. Mikor odaért, elkérte tőlök a medve bőrét, de sehogy sem akarták odaadni. Erre elment az erdőbe, berkenye-ágakat tördelt s mikor visszajött, ismét megkérdezte, neki akarják-e a bört adni. Megint csak megtagadták töle. Ekkor fogta a berkenye-vesszőt s a mint rácsapott a fazékra, ez csupa vér lett. Megijedtek az emberek, de mégsem akarták a bört odaadni. Most másodszor is rácsapott a fazékra és a medve húsa, csontja össze kezdett állni. Erre igen nagyon megijedtek az emberek és odaadták neki a medve bőrét. Ha a legény háromszor rácsapott volna a fazékra a medve föltámadt és az embereket

szétszaggatta volna. — Mivel a medvének parasztasszonytól emberfia lett, azért mondják a lappok ma is, hogy a paraszt medvecsaládból származik, a medvének egyik neve pedig most is *taǯǯa*, vagyis «paraszt».

A medve bőrével a lappok mai napig is több bűbájosságot visznek véghez. Van gyűjteményemben egy elbeszélés, mely igazán megtörtént dolgot ád elő és annak a családnak szeme láttára történt, a hol szövegeimet följegyeztem. Egyszer egy lapp jött hozzájok, a kiről híre járt, hogy ért a varázsoláshoz. A faluban egy beteg paraszt volt, ehhez hívták el gyógyítani. A gyógyításhoz úgy készült, hogy nappal berkenyevesszőket hozatott feleségével s aztán éjjel kiterítette a medve bőrét a padlóra, rá-rácsapkodott a berkenye-vesszőkkel, elkezdett hozzá könyörögni s így szólt: «*taǯǯa, čuoččaltahtē tāččau!*» «paraszt, állítsd talpra, gyógyítsd meg a parasztot!»

Ősi hagyományt őrizett meg egy másik medve-monda is. Ebben a medvét elevenen el akarják égetni, de nyolcz ember sem bír vele semmire sem menni. Csak mikor a kilenczedik, másik versio szerint két édes testvér jön hozzájok, bírják legyőzni és aztán oda hurczolják a nagy tüzre s elevenen elégetik szőröstül, bőröstül. Nagyon valószínű, hogy egy nagyobb medve-éposznak a töredékei e prózai alakban megőrzött mondák.

A régi pogány vallás főtényezői közé tartoztak az úgynevezett *noidē*-k, a kik körülbelül a magyar őskori táltosoknak felelnek meg. Ők voltak a népnek papjai, ők látták el az isteneknek hozott áldozatokat, egy varázsdob segítségével megjósolták a történendőket s bűvös igékkel, hasznos füvekkel gyógyítottak a betegeket. E *noidē*-knak emberfölötti erőt tulajdonították, a kik az istenek és emberek közötti érintkezést közvetítették és arra is képesek voltak, hogy különböző állatok alakját öltve, kárt tegyenek emberben, állatban. Némelyik e táltosok közül egész mondahőssé vált és itt Rognanban különösen egy *Annā Vollā* nevű noidét emlegettek, a ki a leghíresebbek közé tartozott. Egyszer, a mint ment, egy másik noidē, a kivel haragban volt, szintén azon az úton szánkázott. Egyszerre csak látta, hogy Annā Vollā rénszarvasa összerogyott, aztán látták, a mint Annā Vollā a szán istrángját a nyaka köré vetette és szánját, rénszarvasát hátrahagyva, farkas képében iramodott tovább. Senki sem mert utána menni.

Ugyanez egy későbbi alkalommal farkasokat küldött a másik varázslónak a rénnyájára s mind összeszaggatták a szarvasait. Ennek nem volt annyi ereje, hogy Annā Vollā varázslását meg bírta volna akadályozni. Ez a híres táltos előre megjósolta a halálát. Egy tavaszszal halt meg, mikor még nem volt itt az áldozás ideje. Őszszel szoktak a táltosok áldozni és most maga volt az áldozat. A mint egy tóban halászott, elszakadt a hálókötél, hanyatt beleesett a vízbe s meghalt. A többi lappok kivették a tóból, egy szigeten temették el, a varázsdobját pedig a feje alá tették. Ott pihen az ítélet napjáig.

Egy másik svédországi táltos medve képében szokott átjárni Norvégiába s a parasztok lovait szaggatta szét. Egy okos ember volt köztök s ez mindjárt tudta, hogy aligha igazi medve teszi ezt a nagy pusztítást. Követte a medve nyomát messze be Svédországba és egy kunyhó előtt meglátott egy medvebőrt. Rálőtt s ekkor benn a kunyhóban följajdult egy ember és meghalt. A táltos volt ez, a ki mikor hazaért, mindig levetette magáról a medvebőrt és emberi alakot öltött. Lelke azonban ott volt a medvebőrben és meg kellett halnia, mikor erre rálőttek. — Gellivare vidékén élt egy táltos, ez nem tartott pásztorokat a rénnyája mellett, farkasok őrizték rénszarvasait és mindenben szót fogadtak neki. Ha valaki rénszarvasokat vett tőle, nem bírta messze terelni. Láthatatlan alakok jöttek utána és borzasztó zajt csapva fenyegették. Örültek a vevők, ha ép bőrrel megszabadúlhattak.

Különös módon szerzett magának norvég menyasszonyt egy táltos. A szülék nem engedték be a leányhoz és bezárták előtte az ajtót. A táltos azonban csak ráfújt a kulcslyukra és az ajtó azonnal megnyílt előtte, mikor pedig elment onnan, a lyány akarva nem akarva követte őt messziről.

Egy noidē bejött a városba, de előbb elment a temetőbe s a halottakkal beszélgetett. A szánját ott hagyta a piacz közepén, maga pedig elment lefeküdni. Éjjel odajött egy tolvaj, kiveszi a pálinkás üveget a szánból, de nem bírt belőle inni, sem az üveget vissza tenni. Ott kellett egész éjjel a szán mellett fagyoskodva, dideregve állnia. Csak reggel szabadította meg kínjából a táltos, kinek holmiját láthatatlan szellemek őrizték.

A lappok régi istenei közül az arvidsjauri lappok csak egynek az emlékét őrizték meg, *Jēčk*-ét, a dörgés istenének nevét. Egy mondában szerepel, de itt sem biztos, hogy maga

követte el a benne elöforduló csodálatos dolgot, vagy pedig egy noidē varázslatának hatása alatt mutatta-e meg erejét. Egy lapp embernek a rénnyájában nagy betegség ütött ki, annyira kisebesedett a rénszarvasok tögye, hogy nem lehetett öket megfejni. Egy napon hozzájok jött egy ember s mikor megtudta, hogy mi a baj, három darabra törte a pipáját és három irányba dobta el. Erre rettenetesen kezdett dörögni és a dörgés a nyájat abba a három irányba szórta, a merre az idegen a pipadarabokat hajította. Ettől aztán meggyógyult a nyáj s lehet, hogy az idegen ember maga *Ācēk* volt.

Számos mesém van azonkivül a lappok mythosi világának, babonás fölfogásának több apróbb lényeiről. Még most is igen élénken él köztök az a babonás hit, hogy az emberek lakása közelében a föld alatt szintén élnek emberszerü lények, a kiknek ugyanaz a foglalkozásuk, mint a lappoknak vagy a svédeknek, norvégeknek. *Kinē* (többes szám: *Kitniha*) a nevök itt Arjepluogban ezen az emberek iránt barátságos lényeknek. Gyakran föl is keresik öket a lakásukban. A ki azonban meglátja öket, annak nem szabad öket megszólítania, hanem legjobb, ha mindjárt lefekszik s valamivel letakarja az arczát, hogy ne is lássa öket. A kinē-k adót is követelnek az emberektől. Egyszer egy fiatal asszony hüvös, ködös időben örizte a nyájat és hallotta, a mint egy *kinē* dalolt s e dalában az mondta, hogy adót vár a fiatal gazdától. Másnap egy rénszarvas-borjú esett bele egy hegyhasadékba, de az emberek kihúzták. Nemsokára azonban egy nagy meddő réntehén esett bele a hasadékba s ezt már nem birták az emberek kihúzni, csak hallották, a mint ott bögött a föld alatt. Ez volt az az adó, a mit a *kinē* akart.

A *kinē*-k eredetét az arjepluogi lappok a következő mondával magyarázzák meg: Hajdanában maga az Üdvözítő vándorolt a földön és vándorlása közben eljutott egy házba, a hol sok gyermek volt. Az anyjuk azonban szégyelte, hogy olyan sok gyermeke van s mikor emberek jöttek hozzá, eldugta öket. Mikor látta, hogy jön az Üdvözítő, akkor fogott két fiút és két lyányt s eldugta öket a pinczébe, aztán arra a kérdésre, hogy nincs-e több gyermeke, azt hazudta, hogy nincs. Az Üdvözítő elmente után elő akarta a gyermekeket hozni, de nem találta öket többé. Eltüntek a föld alá és *kinē*-k lettek belölök.

Több mondában egy *ēlpēr* nevü lény szerepel. Kisded korukban megölt gyermekeknek kísértetei ezek, melyek a gyil-

kosság helyén addig sírnak, jajgatnak, míg anyjuk, apjuk kitudódik. Egyik mesében az ilyen *ēhpēr* szétszaggatja szüleit, midőn nem felelnek köszönésére. Megkínoz azonban más embereket is s csak úgy lehet tőle megszabadúlni, ha a késsel fordítva szúrnak feléje s aztán elejtik. Pórul jár azonban az, a ki igazán meg akarja szúrni. A ki az ilyen *ēhpēr*-rel találkozik, legjobb, ha mindjárt megkereszteli s ha nem tudja, fiú vagy lyánygyermek volt-e, kettős nevet is adhat neki.

Úgy látszik, norvég eredetű a több mondában *Rauka* név alatt előforduló lény. Ez a vízbe fult embereknek följáró kísértete, a ki addig rémíti az embereket, míg rá nem találnak és szentelt földbe el nem temetik. A rauka sokszor megtréfálja, boszantja is az embereket, de jaj annak, a ki ezért bántani meri. Egy lapp embernek a csolnakjában egy rauka mindent fölforgatott. A lapp ember egyszer megleste s evezőjével rávágott. A rauka erre eltünt, de azt mondta, hogy hat esztendő múlva eljön majd érte. Mikor ez az idő letellett, s az ember ugyanazon partra ment halászni, a rauka érte jött és elvitte.

A többi halottakról azt hiszik, hogy haragusznak azokra, a kik nyugalmukban háborítják. Egyszer víg legények lövöldöztek a temető tájékán s a halottak mind kikeltek sírjukból.

Gyüjteményemnek igen értékes részét képezik a babonák és különösen a betegségek gyógyítására vonatkozók. A legtöbb betegséget eredeti módon kuruzsolják. Ha valakinek a feje fáj, fog egy békát és addig tartja a markában, míg a béka egészen elkábúl. Mikor egy darabig a kezében tartotta, a vízbe ereszti, hogy föléledjen, aztán ismét fölveszi és megint addig tartja a markában, míg elkábúl. Ettől aztán meggyógyúl a fejfájása. Ha nagy békát vettek és ez beleharapott a markába, akkor késsel kell a békát róla levágni azon bőrrel együtt, a melybe beleharapott, mert a béka állában méreg van.

A leggyökeresebb kúra náluk az úgynevezett *towle* vagy taplógyújtó kúra. Ha valakinek a háta, térde fáj, füle folyik és egyéb helyen érez fájást, a fájó helyet *towlē*-vel égetik meg. Vesznek egy ágvéget, gömbölyüre összehajtják, aztán megfaragják a taplót, hogy alsó vége széles, a felső pedig hegyes legyen, ezt ráteszik a vesszőkarikára és aztán a fájó helyen meggyújtják. Háromszor kell ezt egymásután ismételni, mindig kisebb *towlē*-vel. Az égetett helyet aztán orrváladékkal kenik és

banyaposz porával hintik be. — Nils Anteres három ilyen *towle*-kúrán keresztül ment helyet mutatott a testén.

Ha valaki valami betegségét érzi, elmegy olyanhoz, a ki tud a betegen segíteni. Ha ez hajlandó őt gyógyítani, este felé keztyűs kézzel elmegy az erdőbe kövekért s mikor az első követ fölveszi a földről, azt mondja ez az ember: «én most tégedet a halottaktól veszlek kölcsön», s avval megkereszteli a követ és betakarja egy kendőbe. Jól meg kell azonban jelölnie azt a helyet, a hol a halottaktól vette kölcsön a követ. Aztán elmegy egy másik helyre, onnan is vesz egy követ s azt mondja: «tégedet ím a tengerből veszlek kölcsön!» Megkereszteli ezt is s miután betakarta a kendőbe és ismét jól megjelölte, honnan vette, tovább megy egy harmadik helyre, onnan is vesz egy követ és azt mondja: «tégedet a földből veszlek kölcsön». Megkereszteli ezt a harmadik követ is, betakarja egy kendőbe s miután jól megjelölte a helyet, haza megy a sátorba. Itt megtüzesíti a köveket, aztán kiveszi a tüzből s mikor kihültek, igen gondosan betakarja s a sátorgerendák alja alá teszi, hogy se a kutya meg ne szagolhassa, se más ember hozzá ne nyúlhasson. Éjjel alusznak s a köveket ott hagyják a sátorczölöpök alatt. Mikor nappalodik, kimegy a köfürdő-készítő vízért, akár folyó, akár álló vízért s mikor talált, ismét bemegy a sátorba, aztán odamegy a kövekhez és ismét megtüzesíti őket s mikor megtüzesítette, fogja az egyiket és beleteszi a vízbe, aztán a másikat, aztán harmadikat és szintén beleteszi a vízbe. Erre a kövek elkezdenek sisteregni, szólni. Ha az a beteg minden tagjában beteg, akkor mind a kövek szólnak különböző hangon, ha pedig egy helyen kapott betegséget, akkor csak az egyik kő szól. Mikor a kövek már nem szólnak többé, kiveszi őket a vízből s ismét oly gondosan betakarja, mint az előbb tette. Aztán fog egy csészét, de ennek igen tisztának kell lenni, avval merít abból a vízből és odaadja a beteg embernek inni. Mikor a beteg megitta, a köfürdő-készítő kiküld minden embert, levetközteti a beteget anyaszült mezítelenre és megmossa avval a vízzel. Miután megmosta, ismét elindúl, hogy keztyüs kézzel visszavigye a köveket oda, a honnan vette. Kutyának nem szabad követnie, embernek nem szabad látnia. Mindegyik követ a helyére kell tenni, még pedig szépen gondosan, hogy egészen úgy legyen, mint a hogy elvette. Ha nem ismeri meg azt a helyet, a honnan a köveket vette és hibás helyre teszi, akkor a köfürdő-készítő, úgy mondják, megbolondúl.

Már három hétig időztem az arjepluogi lappoknál s bár mindennap faggattam őket dalért, mindig azt felelték, hogy nem tudnak. Dúdolt ugyan valamit az öreg asszony, de csak úgy a forma kedvéért s ezt sem akarta meg nem is tudta tollba mondani. Elza szerint csak az anyja tud még valamit a régi dalokból, ők most már vagy norvég dalokat dalolnak, vagy pedig magok csinálnak lapp verseket. A lappoknál kiki arról dalol, a mi épen eszébe jut, a mi épen figyelmét megragadja, a legnagyobb része csak dallamot dúdol, szöveget csak az ügyesebbek, a *čēppē joikat* csinálnak hozzájok. Az ilyen ügyesebb lapp leánynak vagy legénynek megvan a maga dala, a melylyel társaságban előáll. A mint lassankint kitünt, az a család, a melynek körében időztem, ilyen ügyesebb verselő család volt. Van gyüjteményemben egy gúnydal, melyet ők csináltak egy ismerős leányra, a ki minden áron völegényt akart s mikor egy végre jött hozzája, az is a faképnél hagyta. Egy verset búcsúzásra nekem is írt Elza Britta.

A legfontosabbak azonban azok a versek, a melyek a múltból maradtak rájok és ezeket csakis az öreg asszony ismerte. Ha Elza nem tud írni, akkor én soha sem bírtam volna ezeket lejegyezni és különösen nem bírtam volna a rhythmust és versalakot hamarjában fölfedezni. Így azonban Elza jegyezte le őket anyja elmondása után s miután figyelmeztettem, hogy ép úgy vannak az ő dalaikban külön strófák és sorok, mint a zsoltárokban és egyen végig mentem vele, azonnal ki tudta jelölni, meddig tart egy sor és hány sorból áll egy-egy költemény versszaka.

A régi dalok elég változatos tárgyúak. Igen régieknek látszanak a *Peivē vullē* «nap dala», a *pēr'tna vullē* «medve dala», *vēhpcha vullē* «róka dala», *pūhcū vullē* «rénszarvas dala», *jāmikij vullē* «halottak dala», *hējūn vullē* «szegény ember dala» stb. Följegyeztem egy-két szerelmes dalt is, egy leánykérő dalt és a «a lyánynak örömdala» és «a lyánynak bánatdala» czimüt. Összesen tizenkilencz vers van gyüjteményemben.

Mutatványúl ím a következők:

Szerelmi dal.

Hugom, hugom, kedvesem,
Jaj, be szép vagy énnekem!

Nagy te hozzád a szerelmem,
Érted ég csak az én keblem.

A te szemed jaj be ékes
A te szácskád jaj be édes!

Álmomban vagy minden éjjel
S érted ver a szivem ébren.

Leánykérő dal.

A legény így kéri meg a leányt:

Jó napot, jó napot, lyányka!
Így köszöntlek téged máma

Beszélhetek-e te veled?
Kitárhatom-e szivemet?

Jó, szép, drága, kedves egyem,
Erted dobog, lángol keblem.

Kedvesem, mondd, vágysz-e lenni?
Nem várhatok, jöjj felelni!

Oh, felelj, szép, ifju lyánykám,
Nélküled csak bánat vár rám.

Ha nem hallgatsz meg engemet,
Megrepeszted a szivemet.

Bárcsak engem választanál!
Jaj, de föl is vidítanál!

Oh kedvesem, szép galambom,
Kérlek, légy a menyasszonyom!

Szeretlek, a meddig élek,
Mindig csakis érted égek.

A leány ezt feleli rá:

Adj Isten, adj Isten, testvér,
Hát téged ma ugyan mi ér?

Nevessek-e mostan rajtad,
Vagy megmondjam az igazat?

Nem nevetek, testvér, rajtad,
Elhiszem, mit kimond ajkad.

Beh szép vagy te, oh szerelem,
Jó voltodat be dicsérem!

Ha szeretsz, én is szeretlek,
Őszintén felelek néked.

Menyasszonyod mért ne lennék,
Csak szülémnek szólj róla még.

Ifjú vagyok, de meglátod,
Leszek én hű hites társad.

A szegény ember így panaszkodik:

A szegénynek nagy a gondja,
A gazdag csak nevet rajta;
De szegénynek is süt
Az irgalom napja.

Isten, a ki minden embert
Egyformának megteremtett,
A szegényt sem hagyja
Elveszni nyomorba.

Ne bántson a gond keserve,
Rajtunk Isten nagy kegyelme,
Megsegít az minket,
Megsegít örökre.

E régibb lyrai tartalmú versek legnagyobb része általában nem közvetetlen érzelmeket zeng, hanem inkább helyzetdal, mely, mint a föntebbi, majd a szegény ember keservével, majd az árván maradt gyermek, majd az öregek panaszával foglalkozik.

A régibb pogány világból, a medve-kultusz korszakából maradt fönn a következő

Medvedal.

Szalad erdők szépe díszes bundájában,
Sok barát, ellenség vadász rá hiában.

Aluszik keresztül hosszú, hideg télen,
Jó izű álmában elmerülget mélyen.

Nyolcz erős embertől nem fél olyan könnyen,
Ámde két testvértől ijed, rémül szörnyen.

Ékes szép medvécske, mindenki kiáltja,
Te vagy az erdőknek hatalmas királya.

Jaj de szép fényesen ragyog a te bundád,
Mennyire díszes vagy, oh ha te azt tudnád!

Egyszer azt az arany gyürűdet is hordtad,
Bőrödet fiadra örökségül hagytad.

Erdőknek királya, mostan Isten veled,
Ne szórd szét nyájamat, oh te leges legszebb!

Mikor nagy hirtelen föltünsz a domb hátán,
Dicsérő dalodat zendíti rá a szám.

Verses elbeszéléseik is vannak, különösen az állatokról. Én a rókáról jegyeztem le kettőt. Az egyik ím a következő:

Egyszer róka koma holtnak tette magát,
Az útra letette vöröses bundáját.

Arra jött egy ember hallal csöndben hajtva,
S nemsokára róka ott a szánon rajta.

Tovább ment az ember s ekkor a mi rókánk
Addig mesterkedett, míg szétment az istráng.

Halas szán elmaradt és a hunczut róka
A sok halat mind a nagy erdőbe hordta.

Vén róka volt, okos volt,
Halat egyszer így lopott.

E család körében egyéb tekintetben is sikeres volt a gyüjtésem. Jegyeztem föl egyes káromkodási formulákat és egy csomó közmondást is, melyek a lappok között talán még ritkábban találhatók, mint a verses költészet termékei. A lappok szelíd természete mellett persze a káromkodás sincs igen kifejlödve s nekem, mint legborzasztóbb káromkodást ezt mutatták be: «*kur'tītat!* szakadjon a fejed ketté!» *(kūr'tītat! tē kalhka*

oivat pära koutat!) Erre is azt jegyezték meg, hogy a mostani emberek már nem mernek ilyent mondani.

A mintegy negyvenre rúgó közmondás között a legnagyobb rész az Európában közkeletüekkel egyezik meg, persze lapp fölfogással előadva. Íme néhány felötlőbb: «Nagy bocskorkötővel sehová sem ugorhatsz!» — «Fösvény ember nem tartja meg a kutyáját.» — «Maga is kutya lesz, a ki a kutyával ugat.» — «Nem vagyon az, ha az ember mindig jól eszik» (ezt azokra mondják, a kik vagyon kedvéért házasodnak össze).

Találós mesét csak egyet bírtam gyűjteni s ennek sem tudták az értelmét kellően megmondani. Úgy látszik, a népies képzelet e játszi termékei teljesen kiveszőfélben vannak a lappok között s talán csak ott találhatók nagyobb számmal is, a hol a lappság tömegesebben lakik együtt.

Az arjepluogi lappok között elvégezve dolgomat, ismét Bodöbe igyekeztem, a hol egy délnek induló hajóra szállva, negyedfél nap múlva értem Trondhjembe. E városból Svédországba mentem, a legdélibb lappokhoz, a kik között hét év előtt hosszasabban időztem. Most a Skalstugu hegységbelieket kerestem föl sátrukban, de csak néhány napot töltöttem közöttük. Nem újabb szövegeket gyűjtöttem nálok, hanem nyelvtani kérdéseket vizsgáltam és különösen az igeragozásnál uralkodó tőváltozások bonyolúlt törvényét kutattam.

E rövid kirándulással befejeztem idei lappföldi útazásomat. Most már hazafelé tartottam és Stockholmon, Kopenhágán, Berlinen áthaladva, augusztus 20-dikán itthon voltam.

(Megjelent: *Budapesti Szemle*, 70. köt., 1892. 253-284.)

A Halász Ignác által említett fontosabb személyek

Bakke András: *Bakke, Anders Jonsen* (1819-1884), norvég-lapp tanító. Skjervøben, később Kvanangenben működött.

Donner, Otto (1835-1909): finn nyelvész, a finnugor nyelvtudomány kiemelkedő alakja. Nevéhez fűződik a helsinki Finnugor Társaság (Suomalais-Ugrilainen Seura) megteremtése.

Düben Gusztáv: *von Düben, Gustav.* Említett könyve 1873-ban jelent meg Stockholmban.

Friis: *Friis, Jens Andreas* (1821-1896) norvég nyelvész, 1866-tól a lapp és a finn nyelv professzora a krisztiániai (oslói) egyetemen.

Genetz, Arvid (1848-1915): finn nyelvész, több finnugor nyelvet is tanulmányozott. Neki köszönhető az orosz-lapp nyelv részletes megismerése.

Jaakkola Károly: Pori városába való finn tanár, nyelvész (?), személyéről nem találtunk közelebbi adatokat.

Jalava (Almberg) Antal: *Jalava, Antti* (eredeti neve: Almberg, Anton Fredrik) (1846-1909). Finn újságíró, népművelő, a finn-magyar kapcsolatok kiemelkedő alakja.

Laestadius János: *Laestadius, Johan* (1815-1895), lelkész és tanító Svéd-Lappföldön.

Laestadius, Lars Levi (1800-1860): lapp származású lelkész Svéd-Lappföldön.

Qvigstad, J. K. (Quigstad, I. K., Qvigstad, Y. K.): *Qvigstad, Just Knud* (1853-1957), norvég lappológus, a tromsøi lapp szeminárium igazgatója. Több magyar tudóssal állt levelezésben vagy személyes kapcsolatban. Nyelvészeti és néprajzi munkái mellett lapp szöveggyűjteményei a legértékesebbek.

Földrajzi nevek

A Halász Ignác írásaiban előforduló földrajzi nevek többségének régi és mai írásmódja között eltérés van, ezért szükségesnek véltük azonosításukat. Ahol ez nem sikerült, *-gal jelöltük. (Rövidítések: N = Norvégia, S = Svédország.)

Aelsvatten, Aelsvand:* tó Hattfjelldal közelében, a svéd határon (N).
Anaris-fjäll: *Anarisfjällen*, 1423 m magas hegytömb Jämtlandban (S). (A *fjällek* Skandinávia nagy, fátlan, kopár fennsíkjai. Magasabb részeiket gleccserek borítják.)
Ange, Änge:* falu Jämtlandban (S).
Angerman-elf: *Ångermanälven*, folyó (S).
Angermanland: *Ångermanland*, svéd tartomány.
Arjepluog: *Arjeplog*, település Pite Lappmarkban (S).
Åsele lappmark: Svéd-Lappföld egyik tája Västerbotten tartományban.
Arvidsjaur: település Pite Lappmarkban (S).
Beieren-fjord: *Beiarn-fjord*, Bodøtől délre fekszik (N).
Bisseldörren:* település a Røssvatn tó mellett (N).
Björneborg: *Pori* finn város svéd neve.
Blaamand: talán az 1571 m-es *Blåmansisen* Bodøtől keletre (N).
Bodö: *Bodø*, város a Saltfjord bejáratánál, az Északi Sarkkörön túl, Nordland tartomány székhelye (N).
Dorothea: *Dorotea*, település Åsele Lappmarkban, régen egy lappmark (nem hivatalos) névadója volt (S).
Drontheim: *Trondheim* norvég kikötőváros német neve.
Dufved: település Jämtland északnyugati részén (S).
Dunderlansdal:* völgy Rognantól délre (N).
Edefors: település a Luleälven mellett (S).
Edsåsen:* község Undersåker közelében, Jämtlandban (S).
Evenesgaard:* település a Saltdalban, Rognantól délre (N).
Fagerlid:* település a Sulitjelma-hegység vidkén (N).
Fillingsfors:* falu Hattfjelldal közelében (N).
Fineidet: *Finneid*, település Bodøtől keletre (N).
Finmark, Finmarken: *Finnmark*, Norvégia legészakibb és legnagyobb tartománya. Székhelye Vadsø.

Flöifjeld:* hegy Tromsdal vidékén (N). (A *fjeld* a svéd *fjäll* norvég megfelelője.)

Fokstad:* település Mosjøen közelében (N).

Foldenfjord: *Folda (Nordfolda, Sørfolda)*, fjord Trondheimtől északra (N).

Fölinge: *Föllinge*, település Jämtland északi részén, régen egy lappmark (nem hivatalos) névadója volt (S).

Frostviken: tó a norvég-svéd határon, Åsele Lappmarkban (S).

Furulund:* bányásztelepülés a Sulitjelma-hegység lábánál (N).

Gellivare: *Gällivare*, város Lule Lappmarkban (S).

Gibostad: város Senja szigetén, Tromsøtől délnyugatra (N).

Hammerfest: Európa legészakibb városa a partközeli Kvaløy szigetén (N)

Haparanda: kikötőváros a Botteni-öböl partján, a svéd-finn határon (S).

Hasjö:* település Jämtlandban (S).

Hatfjeldal: *Hattfjelldal*, település a Røssvatn-tótól délre (N).

Helsingfors: a finn főváros, *Helsinki* svéd neve.

Hemnaes:* település Norvégiában.

Herjeadål: *Härjedalen*, Jämtland egyik tája (S).

Hernösand: *Härnösand*, kikötőváros a Botteni-öböl partján (S).

Hjerpen:: *Järpen*, település Jämtlandban, a Kallsjön déli partján (S).

Jemtland: *Jämtland*, svéd tartomány az ország középnyugati részén. Székhelye Östersund.

Jokkmokk: település Lule Lappmarkban, az Északi Sarkkör közelében. A svédországi lappok egyik kulturális központja (népfőiskola stb.).

Kålåsen: *Kolåsen*, település Jämtlandban, Östersundtól északnyugatra (S)

Kall: település a hasonló nevű tó partján, Jämtlandban (S).

Kall-tó: *Kallsjön*, tó Jämtland északnyugati részén (S).

Karesuando: lapp település Torne Lappmarkban, a svéd-finn határon (S).

Kautokeino: lapp település Finnmark déli részén (N). (Az ún. „kautokeinói vérengzésről" l. bővebben: *J. Turi*, A lappok élete, Bp. 1983. 261-265, 279-281.)

Kölahöga, Kjölhaugen: *Kjølhaugan*, 1247 m-es hegytömb Trondheimtől keletre, a svéd határ közelében (N).

Krisztiánia: *Kristiania, Christiania,* a norvég főváros, *Oslo* neve 1924-ig.

Langvand:* *Langvatn(?)*, tó a Sulitjelma vidékén (N).
Levanger: település Trondheimtől északkeletre (N).
Lofotok: *Lofoten*, szigetcsoport Norvégia északnyugati partjai előtt.
Luleå: svéd kikötőváros a Botteni-öböl partján, Norrbotten tartomány székhelye (S).
Luleå-elf: *Luleälven*, folyó Svédország északnyugati részén.
Lule lappmark: Svéd-Lappföld egyik tája Norrbotten tartományban.
Lycksele-lappmark: Svéd-Lappföld egyik tája. Névadó települése az Umeälven partján fekszik. (Régebben Ume Lappmark volt a neve.)
Mala: *Malåträsk*, település Lycksele Lappmarkban (S).
Mo: *Mo-i-Rana*, város Bodøtől délre (N).
Mosjöen: *Mosjøen*, kikötőváros a Vefsnfjord partján (N).
Nordcap, Nordkap: *Nordkapp, Északi-fok*, Európa legészakibb pontja Magerøy szigetén (N).
Norrbotten: svéd tartomány, területén található Torne, Lule és Pite Lappmark.
Ofotenfjord: *Ofotfjord*, a partján épült Narvik kikötőváros Észak-Norvégiában.
Oltfjäll: talán az *Oldfjällen* (1057 m) Jämtland északnyugati részén (S).
Oxtinder hegység: *Okstindan*, 1915 m (N).
Östersund (Östersjund): város a Storsjön partján, Jämtland tartomány székhelye (S).
Pite (Piteå) lappmark: Svéd-Lappföld egyik tája Norrbotten tartományban.
Qvalö, Qualö: *Kvaløy*, sziget Északnyugat-Norvégiában.
Qvikkjokk: *Kvikkjokk*, település Lule Lappmarkban (S).
Raback:* település a Luleälven mellett (S).
Ringvatsö: *Ringvassøy*, sziget Észak-Norvégiában.
Rognan: kikötőváros Bodøtől délkeletre, a Saltfjord végében (N).
Röraas, Röras: *Røros*, bányaváros Trondheimtől délkeletre (N).
Rösvaa:* folyó, a Røssvatn-tóba ömlik (N).
Rösvand: *Røssvatn*, nagy tó Észak-Norvégiában, Helgelandban.
Ruderaas:* kis település a Røssvatn-tó partján (N).
Rut-hegység:* kisebb hegység Jämtland déli részén (S).
Saltdal: 60 km hosszú észak-déli irányú völgy Bodøtől délkeletre (N).
Saltenfjord: *Saltfjord*, Bodønél nyíló fjord Észak-Norvégiában.
Sjacker-fjäll: talán a *Skäckerfjällen* (1229 m) Jämtlandban (S).

Skal tó:* kisebb tó Jämtlandban, a norvég határ közelében (S).

Skalstugan: kis település *Jämtlandban*, a svéd-norvég határon, *Saxvallentől* 6, *Medstugantól* 9 km-re (S).

Skalstugu-fjäll, Skalstugu-hegység:* hegyvidék Jämtland északnyugati részén, a norvég határon (S).

Skjärstad-, Skjaerstad-fjord: Skjerstad mellett nyíló kisebb fjord Bodøtől keletre (N).

Skurdal-fjäll:* kisebb hegycsoport a Kjølhaugan vidékén (N).

Sollefteå: település az Ångermanälven partján (S).

Sorsele: település Lycksele Lappmarkban (S).

Stamgarde:* település Jämtlandban, Undersåker közelében (S).

Stensele: település Lycksele Lappmarkban (S).

Storbacken:* település a Luleälven mellett (S).

Storsjö: *Storsjön*, 'Nagy tó', tó Jämtlandban (S).

Sulitelma, Sulitälma: *Sulitjelma*, 1914 m magas hegytömb, részben Norvégiában, részben Svédországban terül el.

Sundsvall: kikötőváros a Botteni-öböl partján (S).

Sylfjäll, Syl-fjällek: valószínűleg a *Sylane* (1766 m) a norvég-svéd határon.

Tammerfors: *Tampere* finn város svéd neve.

Tavastehus: *Hämeenlinna* finn város svéd neve.

Tennäs: *Tännäs*, település Jämtland délnyugati részén Härjedalenben. Régebben egy lappmark (nem hivatalos) névadója volt (S).

Torne (Tornis, Tornio, Torneå) lappmark: Svéd-Lappföld legészakibb vidéke.

Tromsdal: *Tromsdalen*, Tromsø szigetével átellenben, a norvég szárazföldön fekvő völgy, ahol a svédországi lappok nyaranta szívesen időztek egykoron.

Tromsö: *Tromsø*, Észak-Norvégia legnagyobb városa, Troms kerület székhelye. 1794 alapították a hasonló nevű kis szigeten.

Tromsö-ams: *Tromsø kerület*, közigazgatási egység (N).

Trondhjem: *Trondheim* kikötőváros Közép-Norvégiában, a hasonló nevű fjord délkeleti partján. Kerületi székhely.

Tysfjord: a Vestfjordenből nyíló fjord Narviktól délnyugatra (N).

Ume lappmark: az Umeälven mentén elterülő vidék, ma Lycksele Lappmark a neve.

Undersåker: település Jämtlandban, Östersundtól északnyugatra. Régen egy lappmark (nem hivatalos) névadója volt (S).

Vaikijaur:* település Jokkmokk közelében, Lule Lappmarkban (S).
Valbo:* település Jämtlandban, Undersåkertől délre (S).
Vasbotten:* település a Saltdalban (N).
Vehoniemi: ? (Talán a *Vehoniemen harju* nevű dombvidék Hämeenlinnától északra, Finnországban.)
Vefsenford: *Vefsnfjord*, a végénél fekszik Mosjøen kikötőváros Norvégia északnyugati részén.
Vesterbotten: *Västerbotten*, svéd kerület, két lappmark (Lycksele és Åsele) található a területén.
Vilhelmina: település Åsele Lappmarkban (S).

Halász Ignác

(Tés, 1855. május 26. - Budapest, 1901. április 9.)

Nyelvész, irodalomtörténész, utazó, író, műfordító, egyetemi tanár egyszemélyben. Szülei *Fischer Ignác* tanító és *Fleischer Júlia*, öccse *Halász Gyula* újságíró. Rokonszenves, sokoldalú alakját kevés figyelemben részesítette az utókor.

Elemi iskoláit *Várpalotán*, a gimnázium 6 osztályát *Veszprémben* végezte, majd *Budapestre* ment. Nehéz életkörülményei miatt azonban hamarosan *Székesfehérváron* vállalt nevelői állást. Itt tette le az érettségi vizsgát. Nyelvtehetsége már ezekben az években megmutatkozott.

1873-tól a budapesti egyetem bölcsészkarának hallgatója. Tanárai közül különösen *Budenz József* volt rá nagy hatással. 1877-ben szerzett tanári oklevelet. Rövid ideig a fővárosban, 1878-tól Székesfehérváron középiskolai tanár. 1892 szeptemberében Budapesten kapott állást a VI. kerületi reáliskolában. 1893 elején a magyar nyelvhasonlítás magántanára lett a budapesti egyetemen, ugyanezen év decemberében pedig már a *kolozsvári egyetemre* nevezték ki a magyar nyelv és az ugor összehasonlító nyelvészet tanárává. 1888. május 4-én a *Magyar Tudományos Akadémia*, 1889-ben a helsinki *Finnugor Társaság* választotta levelező tagjává. Mindeközben az akadémia anyagi támogatásával három tanulmányutat tett a *Svédországban* és *Norvégiában* élő lappokhoz (1884, 1886, 1891).

Sokrétű és termékeny irodalmi munkásságot fejtett ki, elsősorban a nyelvészet terén, de irodalomtörténeti tanulmányai, útleírásai, fordításai is gyakran megjelentek a korabeli lapokban és folyóiratokban (Magyarország és a Nagyvilág, Fővárosi Lapok, Vasárnapi Ujság, Budapesti Szemle, Magyar Nyelvőr, Egyetemes Philologiai Közlöny, Nyelvtudományi Közlemények, A Külföld, Akadémiai Értesítő, Földrajzi Közlemények, Magyar Salon, Élet, Pesti Napló, Az Én Ujságom). *Móka bácsi* álnéven gyermekmeséket írt és fordított. Több tankönyv szerzője. Önálló köteteinek a száma megközelíti a húszat.

Ígéretesen induló és kiteljesedni látszó pályafutását váratlan korai halála törte derékba. Mindössze 46 évet élt, mégis jelentős életművet hagyott hátra, melynek legértékesebb vonulatát a lapp nyelvre és népre irányuló kutatásai alkotják. Ezekről *Lakó György* a következőket írta:

„Első tanulmányútján a svédországi déli lappok nyelvjárásait vizsgálta, második és harmadik tanulmányútján pedig Norvégiában végzett kutatásokat egyrészt olyan svédországi lapp törzsek körében, amelyek nyárára át szoktak költözni norvég területre, másrészt egy Svédországból Norvégiába áttelepült lapp népcsoport lakóhelyén. Népköltészeti termékeket, ragozási paradigmákat meg szóanyagot gyűjtött. A svédországi déli-lapp nyelvjárások beszélőinek nyelvén ő közölt elsőnek szöveganyagot, s e nyelvjárásokról ő adott először nyelvtani tájékoztatást. Négy kisebb-nagyobb kötetet töltenek meg azok a szövegek, amelyeket rövid pár hónap alatt a déli lapp, továbbá az umei, a pitei, a lulei és a Torne-lappmarki nyelvjárásterületről feljegyzett. Szövegei sokat nyújtanak a lappok ősi vallására, mese- és mondavilágára, továbbá szokásaira irányuló folklorisztikai kutatásoknak. Szövegeinek szótárak, illetőleg szójegyzékek alakjában való feldolgozása az a második mód, amelyen előre vitte a lappológiát. Legterjedelmesebb déli-lapp szótára. Szójegyzékei a lulei, pitei és a karesuandói nyelvjárások szókincsének megismeréséhez járultak hozzá, s közülük a pitei máig is megőrizte értékét. Amíg eddig említett művei inkább csak nyersanyagául szolgáltak a lappológiának, addig a lapp nyelvjárásokat tárgyaló akadémiai székfoglaló előadása a történeti lapp nyelvészet szempontjából is előrelépést jelentett, déli-lapp alaktana pedig sokáig hézagpótló volt. - Halász első lappföldi gyűjtése szigorú bírálatban részesült Wiklund részéről, aki különösképp Halász hangjelölését kifogásolta. A lappológia újabb skandináv művelői tárgyilagosabb értékelést adnak Halász munkásságáról: elismerik kutatásainak úttörő voltát, s némely munkájának maradandó értékét. Halász lappológiai kutatásait ma már csupán az újabb hazai tudománytörténeti vonatkozású bírálatok némelyike hagyja teljesen figyelmen kívül." *(A lapp nyelv kutatásának vázlatos áttekintése. - Chrestomathia Lapponica. Bp. 1986. 14-15.)*

Halász Ignác lappológiai munkássága

a. Nyelvészet

(NyK = Nyelvtudományi Közlemények)

Svéd-lapp nyelvtan. Svéd-lapp olvasmányok. = *NyK* 15(1881)1-96. és 165-236. - Különnyomat: Ugor Füzetek 3.

Orosz-lapp nyelvtani vázlat. = *NyK* 17(1883)1-45.

A lapp nyelvjárások. = *Budenz-Album*, Bp. 1884. 107-114.

Svéd-lapp szövegek. 1. Lule- és Piteå-lappmarki nyelvmutatványok. = *NyK* 19(1885)161-286. - Svéd-lapp szótár a Lule- és Pite-lappmarki szövegekhez. = U. o. 329-464. - Különnyomat: Svéd-lapp nyelv 1. = Ugor Füzetek 7.

Svéd-lapp nyelv 2. Jemtlandi lapp nyelv. = *NyK* 20(1886)73-146 és 189-250. - Különnyomat: Svéd-lapp nyelv II. = Ugor Füzetek 8. Bp.

Ume- és Tornio-lappmarki nyelvmutatványok. Svéd-lapp nyelv III. Bp. 1887. = Ugor Füzetek 9.

Déli-lapp szótár. Svéd-lapp nyelv IV. Bp. 1891. = Ugor Füzetek 10.
A svédországi lapp nyelvjárások. = *NyK* 22(1891)161-259.
Eredeti hangállapot a svéd-lapp nyelvjárásokban. = *Hunfalvy-Album*, Bp. 1891. 99-103.
Kisebb Lule lappmarki nyelvjárások. = *NyK* 22(1892)299-319.
Népköltési gyűjtemény a Pite lappmark arjepluogi egyházkerületéből. Svéd-lapp nyelv V. Bp. 1893.
A déli-lapp nyelv hangjairól. = *NyK* 23(1893)206-213.
Déli-lapp szövegek. = *NyK* 26(1896)198-201.
Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói szójegyzékkel. Svéd-lapp nyelv VI. Bp. 1896.
A déli-lapp nyelv rövid alaktana. = *NyK* 31(1901)129-148, 253-290.

b. Útibeszámolók

Lappok közt. = *Fővárosi Lapok*, 1884.
A svédországi lappok között. = *Budapesti Szemle*, 41(1885)321-354. = *A Székesfehérvári Reáliskola Értesítője*, 1885.
Második lappföldi utam. = *Budapesti Szemle*, 51(1887)321-343.
Lapp földön. = *Magyar Salon*, 9(1888)280-288.
Nyolc nap a Skalstugu-hegységbeli lappok közt. = *Földrajzi Közlemények*, 18 (1890)446-476.
Harmadik lappföldi utamról. = *Akadémiai Értesítő*, 25(1891)704-708.
Harmadik lappföldi útam. = *Budapesti Szemle*, 70(1892)253-284.

Irodalom

Setälä, E. N.: Ignácz Halász. = *Finnisch-Ugrische Forschungen* 1(1901)181-183.
Szilasi Móric: *Emlékbeszéd Halász Ignác lev. tag felett*. Bp. 1904. 19. (Az MTA elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek, XI. köt. 11. sz.)

Egyenlőség, 1891. 5.sz. - *Magyar Géniusz*, 1893. 52. sz., arcképpel. - *A Pallas nagy lexikona* 8. 1894. 572. - Szinnyei J.: *Magyar írók élete és munkái* IV. 1896. 322-326. hasáb. - *Révai nagy lexikona* IX. 1913. 384-385. - Zsirai M.: *Finnugor rokonságunk*. 1937. 554-556, (arckép). - *Magyar irodalmi lexikon* I. 1963. 432-433. - *Magyar életrajzi lexikon* 1. 1967. 662. - *Finnugor életrajzi lexikon*, 1990. 103-104. - *Magyar utazók lexikona*, 1993. 147. - *Új magyar irodalmi lexikon* 2. 1994. 752.

Tartalom

A svédországi lappok között 3
Második lappföldi útam 37
Nyolc nap a Skalstugu-hegységbeli lappok között 60
Harmadik lappföldi útam 91
A Halász Ignác által említett fontosabb személyek 123
Földrajzi nevek 124
Halász Ignác 129